

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ІНСТИТУТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я
КАФЕДРА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Онопрієнко Ольга Миколаївна
Онопрієнко Олександр Васильович

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ**

Монографія

Черкаси – 2017

УДК 378.14:796
 ББК: 74.580.051.3
 О 59

Рецензенти:

Артюшенко Андрій Олександрович – професор кафедри спортивних дисциплін, доктор педагогічних наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

Білик Людмила Іванівна – доктор педагогічних наук, професор Черкаського державного технологічного університету, член-кореспондент МАНЕБ.

Онопрієнко О. М.

Онопрієнко О. В.

О 59

Патріотичне виховання майбутніх учителів фізичної культури у позааудиторній діяльності. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2017 р. 270 – с.

Представлене до розгляду монографічне дослідження присвячене важливій проблемі виховання громадянина-патріота, формуванню та розумінню підростаючим поколінням своєї національної приналежності, прищепленню студентській молоді ціннісних орієнтацій притаманних високорозвиненому суспільству.

У монографії запропоновано теоретичне узагальнення й інноваційне розв'язання проблеми патріотичного виховання та обґрунтовано значущість впровадження його засад у позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури шляхом виокремлення системи компонентів позааудиторної діяльності та показників реалізації.

Для студентів фізкультурно-спортивних спеціальностей, викладачів, тренерів.

УДК: 378.035.6

ББК: 74.580.051.3

Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
 (протокол № 7 від 12.05.2017 року)

ЧНУ ім.Б.Хмельницького, 2017
 © О.М. Онопрієнко
 О.В. Онопрієнко

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ...	
1.1. Феномен патріотизму та його вплив на сучасне обґрунтування концептуальних засад виховання майбутніх учителів фізичної культури.....	12
1.2. Педагогічні засади патріотичного виховання в сучасній освітній парадигмі вищої школи.....	31
1.3. Теоретико-методологічні засади системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури.....	41
1.4. Організаційно-методичні особливості позааудиторної діяльності в реалізації змісту патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури.....	59
Висновки до першого розділу.....	90
РОЗДІЛ II. СИСТЕМА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ.....	
2.1. Педагогічний комплекс дослідження особливостей системи патріотичного виховання в позааудиторній роботі майбутніх учителів фізичної культури	95
2.2. Система патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури.....	120
2.3. Педагогічні особливості позааудиторної роботи в діяльності педагогічних університетів у процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури.....	139
2.4. Модель позааудиторної роботи в реалізації системи патріотичного виховання в підготовці майбутніх учителів фізичної культури.....	169
Висновки до другого розділу.....	183

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	195
ДОДАТКИ.....	221

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан державотворення в Україні як незалежній державі конкретизований та окреслений в завданнях Державної національної програми “Освіта (Україна ХХІ століття)”, де чільне місце посідають проблеми виховання громадянина-патріота, формування його духовно-моральних цінностей та відродження української національної культури. Саме процеси утвердження суверенітету зумовили появу в сучасній освіті таких основних вимог до висококваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця, як усвідомлена потреба розуміння своєї національної належності, збереження та розвитку національної культури й залучення молоді до її етнічних джерел, поліпшення патріотичного виховання юного покоління, боротьба з поширенням негативних явищ у молодіжному середовищі, виховання в студентській молоді ціннісних орієнтацій, притаманних високорозвиненому суспільству, зміцнення здоров’я підростаючого покоління та усвідомлення ним власної фізичної й етнокультурної належності.

У свою чергу такі вчені як, А. Алексюк, С. Гончаренко, В. Майборода, С. Павх, Г. Стельмахович [42; 174; 209; 210 та ін.], наголошували на актуальності розвитку саме національної освіти в Україні. Г. Ващенко, В. Винниченко, Б. Грінченко, М. Грушевський, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський [25; 43; 143; 193; 216] обстоювали ідеї національного спрямування у вихованні підростаючого покоління. Національно-патріотичне виховання потрактовано згідно з традиціями українського народу в працях сучасних педагогів: Ю. Бондаренко, О. Вишневського, Р. Захарченко, О. Сухомлинської, Б. Ступарика [29; 13; 217].

Основне завдання національної освіти нині полягає в удосконаленні формування національно-патріотичних рис особистості, що відповідали вимогам національного відродження, поглибленню гуманізації та

демократизації суспільства. Досліджуючи теоретико-методологічні засади виховання, відомі вчені В. Андрущенко, І. Бех, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кузь, Н. Нікітіна, Ю. Руденко, О. Сухомлинська окреслили оновлену парадигму освіти і виховання, а також конкретизували мету та зміст навчального процесу [5; 16; 55; 68; 100; 138; 192; 217].

Особливої актуальності набуває дослідження проблеми реалізації патріотичного виховання в системі підготовки фахівців фізичної культури, тобто окреслення не лише теоретичних засад патріотичного виховання, але визначення прийомів, методів та засобів його реалізації в межах фізичної культури та спорту. Проблеми педагогічно ефективних методик і технологій проведення занять із фізичної культури досліджено в студіях Л. Б. Андрущенко, М. Я. Віленського, В. І. Григор'єва, С. Н. Зуєва, Є. А. Зеленова, Л. М. Крилової, Л. В. Сиднєєвої, С. Ю. Тюленькова [5; 26; 61-64; 224 та ін.].

У контексті реалізації завдань патріотичного виховання в позааудиторній діяльності фахівців фізичної культури вагоме значення мають дослідження в галузі української фізичної культури, яка слугує основним першоджерелом реалізації завдань патріотичного виховання саме у підготовці вчителів фізичної культури. Українська фізична культура має унікальні можливості впливу на особистість та на формування її фізичного здоров'я, національного світогляду, характеру як необхідних рис громадянина України. Використання засобів української фізичної культури дає змогу суттєво розширити зміст патріотичного виховання шляхом привнесення національних принципів у розуміння фізичного й духовного здоров'я людини та застосування національно зорієнтованих технологій. Так, Г. Бабушкін, М. Бриль, А. Мельникович, В. Наумчук, В. Пристинський виділяли народні спортивні ігри, спрямовані на фізичне та моральне виховання, що постає інтегративним компонентом патріотичного виховання молодого покоління [19; 23; 74].

Вивчення досвіду роботи та одержані результати теоретичного аналізу дали змогу дійти висновку про такі недостатньо досліджені аспекти порушеної проблеми, як: процес управління системою формування фізичної культури студентів у позааудиторній діяльності, методика організації позааудиторної роботи як засіб розширення світоглядних уявлень та патріотичних позицій і переконань у ході підготовки майбутніх учителів фізичної культури, специфіка педагогічного управління впровадженням засад патріотичного виховання та виявлення сукупності педагогічних умов, що підвищують результативність особистісного й професійного самовдосконалення студентів, а також формують їхню активну громадянську позицію.

РОЗДІЛ І

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Феномен патріотизму та його вплив на сучасне обґрунтування концептуальних засад виховання майбутніх учителів фізичної культури

Культурно-історичний розвиток людства, специфіка суспільної формації, міжособистісна взаємодія, закономірності життєдіяльності, сутнісні особливості формування суспільно значущих взаємин, у яких відбувається становлення особистості, – усе це постає актуальною проблемою сучасної науки. У межах культурно-історичного простору специфіку суспільної формації кожної нації вивчають із позиції обґрунтування та конкретизації об'єкта й предмета дослідження.

Порушена в монографії проблема потрактована в контексті категорій сучасної педагогічної та психологічної наук, водночас інтегрує теоретично обґрунтовані та експериментально підтвержені результати з інших наукових галузей. З'ясування специфіки патріотичного виховання в широкій педагогічній і психологічній площині (зокрема в межах виховання особистості, яка належить до певної етнічної та культурної території, певної національної, етнічної або маргінальної груп) насамперед потребує обґрунтування феномену “патріотизму”, динаміка змістовного наповнення якого поставала як у минулому, так і в сучасному функціонуванні людського суспільства досить суперечливою – агресивно спрямованою, а іноді повністю знівельованою. Саме тому потрактування феномену “патріотизму” завжди вимагає врахування суспільно-історичної формації, її специфіки і методів його розгортання в межах формації як на

індивідуальному, так і на груповому рівні, до якого належать цілі народи, народності, етнічні та маргінальні групи.

Особливого значення набуває дослідження феномену “патріотизму” як одного з найважливіших чинників у підготовці майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. Своєрідність окресленого нами феномену полягає в тому, що він набув статусу окремої галузі виховання, яка нині покваліфікована як патріотичне виховання. Дискусійність щодо специфіки, сутності та змістовного наповнення патріотичного виховання характеризує сучасні погляди стосовно його дефініції. Дослідження характеру такої дискусії відіграє вагомую роль у підготовці майбутніх учителів, оскільки в професійній діяльності вчитель, реалізуючись як фахівець та особистість, стає тим діяльнісно-активним об’єктом, який на рівні держави передає досвід молодшому поколінню.

Підготовка вчителів фізичної культури в ракурсі окресленої проблеми має багатоаспектне спрямування, тому що саме своєрідність діяльності вчителя фізичної культури зумовлює його вплив на особистість школяра у двох вагомих і взаємопов’язаних траєкторіях – тіло і душа, розум. Обрана проблема сутності та змістовного наповнення патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури в позааудиторній діяльності педагогічних університетів – актуальна не тільки в межах теоретичного обґрунтування засад патріотичного виховання, але й у контексті дослідження суспільних, політичних, економічних та національних реалій, що позначаються на характері усвідомлення студентом і школярем себе як громадянина держави та на суб’єктивному ставленні до власної громадянської позиції. Суб’єктивне ставлення формується на підставі механізму інтеріоризації засвоєних знань, умінь та навичок і, головне, принципів та закономірностей морального співжиття особистостей у межах суспільно значущих взаємин, а також на основі механізму екстеріоризації, що дає змогу простежити

особистісні смисли в реалізації ставлення до власного суспільства та функціонування громадянської позиції студента.

Потрактуювання таких понять, як “громадянськість”, “патріотизм” і “відповідальність”, аргументоване в межах нашого теоретичного аналізу, з огляду на необхідність пізнання змістовного наповнення феномену “патріотизму”. Тенденція до глобалізації, що фіксують на сучасному етапі розвитку світового суспільства (як категорії взаємодії людства загалом); криза духовно-моральних основ менталітету українців, підтвердженням якої слугують суперечливі, іноді загострені до деструктивної конфліктної взаємодії, фактори; збільшення констант бездуховності та безініціативності, що виявляється в сучасному студентському середовищі, – усі названі чинники є тією головною передумовою, що свідчить про необхідність засвоєння майбутнім учителем фізичного виховання не тільки фахових знань, а й відомостей із фундаментального блоку професійної підготовки. Мова йде про володіння інформацією стосовно своєрідного змісту духовних аспектів у розвитку школяра, про сформоване вміння не лише оцінювати учнів на основі отриманих теоретичних знань, але й коригувати особистісні духовні смисли, цінності та ідеали. Такий підхід сприятиме поліпшенню фізичного здоров’я, розвитку культури як особистісної якості, духовному та моральному зростанню школяра, забезпечуватиме формування патріотизму як особистісної якості. Перед учителем фізичного виховання постає проблема формування патріотизму в усіх його виявах, зокрема в межах певних почуттів, ідей, ідеалів, смислів, стереотипів, що оптимізує ефективність виховних стратегій. Наголосимо, що дотримання виокремлених пріоритетів можливе лише за умови сформованості цих якостей у студента як майбутнього фахівця освітньої галузі (за напрямом фізична культура).

Патріотизм – це складне явище духовного життя людини і спільноти, що відображене в особистій та суспільній свідомості, виконує інтегративну функцію та слугує вирішальним чинником усвідомлення індивідуумом

загальнолюдських цінностей. Досліджуючи методологію та методичні засади формування патріотизму особистості, А. Н. Вирщиков та М. Б. Кусмарцев зауважують, що саме в умовах перехідного періоду виховання культурної людини, громадянина та патріота актуалізується потреба розроблення та втілення в практику освітньо-розвивальних програм, які мають базуватися на патріотичній орієнтації сучасної системи освіти. На думку науковців, зазначений аспект пов'язаний із тим, що сучасне пострадянське суспільство має нагальну необхідність у людині, яка здатна успішно конкурувати на ринку праці, а це неможливо без розвитку основних фізичних здібностей саме в студентів, виховання волі до досягнення мети, самоствердження, конкурентоспроможності, здорового способу життя, психологічного блокування деструктивних звичок [36].

Отже, потреба в з'ясуванні змістовного наповнення феномену “патріотизм” зумовлена власне специфікою теоретичного аналізу досліджуваної проблеми. Загалом, прослідковуючи структурні складники поняття “патріотизм” та керуючись його етимологією, зазначимо, що в перекладі з грецької слово патріотизм означає земляк, співвітчизник. Семантика лексеми вмотивована походженням терміна від стародавнього поняття “патра” – рід, тобто первинного значення патріотизм набував у контексті “сородича”, “одноплемінника” [106]. Лише у XVIII ст. слово патріот обґрунтоване на рівні визначення змістовного наповнення в політичному словнику часів Великої Французької революції. Ураховуючи специфіку суспільно-політичних подій того часу, зауважимо, що таке тлумачення було однобічним, оскільки відображало родинну ситуацію у Франції. Водночас подане формулювання є необхідним для нашого дослідження, тому що дає змогу виокремити у феномені “патріотизм” яскраво виражений суб'єктивний складник. Патріотами називали друзів Батьківщини та свободи, борців проти абсолютизму та феодалізму, тобто тих, хто впровадив ідеї революції [95; 195].

Автори сучасних педагогічних досліджень убачають у феномені “патріотизм” суспільно значущий характер, що вможливорює його потрактування в межах суспільно значущого явища [95]. Саме аналіз патріотизму в ракурсі культурно-історичного розвитку людства дає підстави стверджувати, що процес виникнення патріотизму, його становлення (відповідно до специфіки культурно-історичної епохи суспільства, яка здебільшого зумовлює сутність та змістовне наповнення поняття) розробляє та впроваджує організацію і методи його виховання, ураховуючи актуальну та потенційну ситуацію динаміки й функціонування суспільства. Контекст нашого дослідження аргументовано доводить потребу з'ясувати специфічних аспектів розгортання феномену “патріотизму” в межах історичних формацій.

А. Н. Вищірков та М. П. Бузький окреслюють смислову та ціннісну категорії феномену “патріотизму”, зазначаючи, що вони зумовлені духовним і моральним станом будь-якого суспільства, його історичною самобутністю, від якої залежить суспільне життя сучасних поколінь [36]. На думку вчених, роль та значення патріотизму посилюються саме в ті історичні моменти, за яких об'єктивні тенденції розвитку суспільства супроводжуються значним зростанням психологічних сил його співгромадян (війни, соціальні конфлікти, революційні потрясіння, загострення кризових явищ, боротьба за владу, стихійні та інші лиха, період проведення масових заходів на рівні держави, наприклад Олімпійських ігор). Вияв патріотизму за таких ситуаційних компонентів маркований конструктивними тенденціями на рівні високоморальних вчинків, особливою жертвовністю в ім'я власного народу, Батьківщини, що дає змогу констатувати розуміння патріотизму як складного та, безперечно, неординарного явища. Звернення до смислово-ціннісного бачення патріотизму А. Н. Вищірковим та М. П. Бузьким спонукає до міркувань про патріотизм як феномен, сутність якого полягає у взаємозумовленості суб'єктивного та об'єктивного аспектів його

функціонування в культурно-історичному розвитку людства. Об'єктивним вважаємо представленість патріотизму в межах функціонування доктрини держави, а суб'єктивним є засвоєння особистістю через систему виховання основних закономірностей і позицій патріотизму на рівні парадигми суспільства та вираження особистісного ставлення до неї. Звідси випливає актуальність обґрунтування динаміки розуміння понятійного та змістовного наповнення патріотизму в контексті історичної еволюції суспільних взаємин [36].

На етапі родоплемінної формації патріотизм був зумовлений належністю людини до певного роду або до племені. Руйнування родинноплемінних зв'язків призвело до зміни функціонування людей у спільноті родів та племен і згодом до утворення держави. Саме усвідомлення особою не тільки належності до території, але й визначення державних взаємодій спричинювало перехід патріотизму на інший якісний рівень функціонування, а саме як у причину та первинну форму громадянської свідомості [95; 106]. Специфіка такої форми громадянської свідомості як структурного складника патріотизму аргументована психологічними закономірностями відображення в психіці людини території проживання та означення цієї території як Батьківщини. Структурними компонентами відображення, що насамперед поставали зовнішніми стосовно людини як суб'єкта пізнання, були: рідна земля; власне місце народження; життєдіяльність та смерть пращурів; єдність індивідів, що виникла внаслідок організації спільної життєдіяльності; утворення соціальних зв'язків та систем взаємозалежності суспільства і людини. Усе це активізувало появу (шляхом інтеріоризації настанов, почуттів, уявлень, ідей) аспекту вираження ціннісного ставлення людини до суспільства. З огляду на вищесказане, наголосимо на ґрунтовності позицій щодо функціонування патріотизму в межах належності до певного роду, появи громадянської свідомості та на цій основі почуття

відповідальності як за особисте буття, так і за існування суспільства в цілому.

Аналіз становлення феномену патріотизму потребує дослідження особливостей його розуміння в епоху античності. Античні мислителі вбачали в патріотизмі вищу добродетель особистості. Сократ трактував добродетель через справедливість, сутність якої полягає у виконанні волі держави [95; 121; 143]. Виховні спартанська та афінська системи мали певні розбіжності в реалізації змісту патріотизму. Незважаючи на те, що епоха Античності задавала принципи та закономірності патріотизму, усе ж специфіка виховання відображалася в трактуванні патріотичного виховання і була особливою для кожної зі шкіл. Такі відомості дають нам змогу підтвердити вплив об'єктивного розуміння патріотизму та суб'єктивного представлення його змісту в кожній педагогічній системі.

Так, виховні стратегії спартанської системи базувалися на наданні первинного значення державі та виокремлювали державне регулювання як критерій суспільного життя, що безпосередньо розгорталося у власній системі виховання. Основною метою виховного впливу було формування мужності, стійкості та загартованості молодого покоління, яке мало захищати власну державу та державність. Формування такої якості, як державність, передбачало активне застосування виховного впливу у вигляді спеціальних бесід державних діячів із поколінням, що підростало, та акцентування під час бесід на значущому характері стійкості й мужності предків, що підтверджували реальні військові дії. У спартанській системі виховання зміст патріотизму засвоювали шляхом запам'ятовування майбутнім поколінням творів поезії та пісень, у яких прославляли подвиги героїв Батьківщини.

Афінська система підготовки майбутніх громадян зорієнтовувала власні зусилля на усвідомлення майбутнім поколінням поняття “демократичної республіки” та активно спрямовувала виховний вплив на розвиток у громадян рис демократичності. Основною метою афінської

системи виховання було досягнення калогатії, сутність якої полягала у формуванні гармонії тіла та духу через розвиток духовних задатків і талантів особистості. На відміну від спартанської, в афінській системі виховання домінувало учнівське зобов'язання вивчати напам'ять великі за обсягом уривки з рукописних книг, які включали моральні та патріотичні повчання [93].

У дослідницькому контексті особливої уваги заслуговують погляди на природу патріотизму мислителів Індії, Китаю та Японії. Специфічність пізнання патріотизму в межах філософських концепцій мислителів названих держав полягала в тому, що змістовною категорією патріотизму була обрана ідея громадянського виховання. Це свідчило не лише про привнесення в реалізацію патріотизму ідеального бачення результату патріотичних вподобань особистості в її майбутньому житті, а й про зміну пріоритетів на основі усвідомлення відповідальності стосовно домінування суспільних інтересів над особистими. Такий підхід сприяв глибшому усвідомленню особистістю власних прав та обов'язків. Отже, мислителі Індії, Китаю та Японії тлумачили розвиток патріотизму через патріотичну свідомість.

Середньовіччя кваліфікувало патріотизм через теологічні догми, які, на жаль, не могли максимально забезпечити потреби тогочасного суспільства, що призвело до появи лицарства (XI – XII ст.). Основною позицією лицарства був супротив догматичному баченню патріотизму, створення належних умов для справедливого вияву волі народу та обстоювання ідей незалежної держави.

Особливістю перехідного періоду між історичними формаціями людства від Середньовіччя до Нового часу була зміна пріоритетів щодо патріотизму в епоху Відродження. Модифікований зміст патріотизму відображено в роботах видатних мислителів того часу Т. Кампанелли, Н. Макіавеллі, Т. Мора. Учені стверджували, що для побудови ідеального суспільства необхідно зруйнувати приватну власність, розвивати

республіку, яка має забезпечити злагоду в державі шляхом панування гармонії особистості кожного громадянина [120; 135]. Зауважимо, що приклад епохи Відродження демонструє нове обґрунтування закономірностей патріотизму та його динаміки: історична формація суспільства як догматизує, так і змінює розуміння ідей патріотичного виховання, окреслює його громадянський аспект. Формування ідеї національної незалежності мало об'єктивуватися саме в цьому історичному проміжку.

К. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Ж.-Ж. Руссо вважали, що в епоху Просвітництва у формуванні суспільних взаємин посилилося значення особистості, яка має власне місце в соціумі, виконує специфічні ролі та реалізує власні обов'язки перед ним [39; 40; 105; 194]. Мислителі тлумачили патріотизм через визначення ідеалу людини. Основним об'єктом був активний громадянин, що вступає у взаємозумовлені зв'язки з державою, у яких реалізувався подвійний зміст: громадянин має дбати про добробут Батьківщини, а Батьківщина повинна забезпечити максимальний розвиток природних здібностей людини та відчуття щастя кожним громадянином.

І. Кант, І. Г. Фіхте та Г. В. Ф. Гегель обстоювали погляди на патріотизм із позицій створення концепції правової держави, убачаючи її мету в торжестві ідей свободи та права; характеризуючи специфічні особливості патріота, бажання якого мали втілюватися в меті людства; конкретизуючи їх у національних аспектах, членом якої є людина, що має прагнути до забезпечення особистих прав і свобод громадян та вбачали в патріотизмі продукт держави, у якій мають домінувати розумні настанови [38; 73; 233].

Дослідження проблеми патріотизму неможливе без з'ясування динаміки поглядів на порушене питання російських мислителів, філософів, педагогів, оскільки історичні етапи функціонування зумовлені фактом належності України до складу Російської імперії, яка робила свій

специфічний внесок у розуміння патріотизму та іноді насильницькими шляхами втілювала ідеї в життя.

Російська ідея патріотизму початку ХХ ст. представлена поглядами таких учених, філософів та мислителів, як Н. І. Алексєєв, М. А. Бердяєв, Б. П. Вишеславцев, І. А. Ільїн, А. В. Карташов, Св. праведний Іоанн Кронштадський, С. А. Левицький, Н. О. Лосський, Г. В. Плеханов, О. А. Платонов, А. М. Товстий, Е. С. Троїцький, Л. І. Шестов, Г. Г. Шпет. Аналіз праць дає підстави говорити про виокремлення специфічних принципів патріотизму, сутність яких полягає у служінні, самозреченні, самозабутті та у вірності Батьківщині. Основними концептами патріотизму, на думку вчених, були духовне вираження та реальний вияв патріотизму, що пояснюють складною природою явища, багатоаспектністю його змісту, неординарністю структури та складною диференціацією форм вияву [39].

Змістовне наповнення патріотизму особливо змінилося після створення Радянського Союзу. Підкорення національних інтересів кожного народу, етнічності та маргінальних груп завданню інтернаціональних суспільних взаємин призвело до деформації національної свідомості народів, що входили до складу СРСР, послаблення та згодом втрати національної ментальності. Перебільшення значущості соціального, класового та ідеологічного, що домінувало в радянському суспільстві, зумовило послаблення національного чинника й деструктивно вплинуло на спрямованість національної свідомості [13; 14].

Водночас період функціонування СРСР, коли панувала ідеологічна політика, активізував суб'єктивний фактор, що виявилось в діяльності вчених. Попри активне засилля марксистською теорією в інтерпретації ідеології СРСР, громадяни почали охоче ознайомлюватися з роботами науковців, які, усупереч державній ідеології, творчо розвивали розуміння патріотизму та збагачували його новими ідеями. До таких учених належать, зокрема, М. Бердяєв, Л. Карсавін, І. Ільїн та ін. Національна

свідомість радянського суспільства характеризувалася домінуванням ідеологічного, класового, інтернаціонального характеру, знецінюючи та знищуючи духовні традиції, культурні й історичні цінності народів, насильницьки включених до складу СРСР. Це призвело до послаблення виховних тенденцій у сприйнятті та наслідуванні досвіду поколінь, зростання тенденцій до маргіналізації молоді, її відчуження від героїчних подвигів і вчинків постатей доби Київської Русі [39].

Специфічної семантики патріотизм набув у роки Великої Вітчизняної війни, коли громадяни мали змогу помітити глибокі зміни в розумінні феномену. Патріотизм утілювався в особливостях людей, зокрема у надзвичайній стійкості, мужності, масовому героїзмі та відданості в ім'я добробуту Батьківщини. Епоха розпаду Радянського Союзу кардинально трансформувала розуміння сутності патріотизму. Починаючи з 80-х рр. ХХ ст., характерними особливостями стали зміни в безпосередньому бутті кожного громадянина та цілих народів, які практично переоцінили традиційні вартості і в такий спосіб зумовили гострі дискусії щодо розуміння феномену “патріотизму”.

В українській національно-освітній традиції тлумачення патріотизму базоване на з'ясуванні історичної сутності поняття, зокрема з позицій окреслення закономірностей культурно-історичного становлення української нації. Так, за часів трипільської культури, виховуючи покоління, яке підросло, застосовували розповіді про рід, предків, світобудову, релігійні особливості. Змістовне наповнення виховання в трипільській культурі визначалося тенденцією до інтеграції навчання через вивчення особливостей повсякденного життя людей та застосування таких виховних засобів, як спостереження, показ і наслідування корисних дій. Молоде покоління здобувало навички володіння зброєю, що сприймали двозначно: з одного боку, як засіб для полювання і, отже, забезпечення їжею, з іншого – як засіб захисту від ворогів. На завершальному етапі мета полягала у вихованні ініціацій – системи випробувань на фізичну зрілість і

готовність молоді людини обстоювати власну позицію серед членів дорослої громади. Система виховання базувалася на вивченні молодим поколінням народних традицій, звичаїв та обрядів. Такий підхід водночас реалізовував іншу мету, що полягала у розвитку розумових, духовно-моральних, трудових і фізичних якостей, які мали відповідати вимогам тогочасного суспільства [93].

Із появою та формуванням територіальної сусідської общини з'являється нова тенденція в розумінні патріотизму – через систему сімейного виховання, зокрема: побратимство, посестринство, спілки ровесників, молодіжні товариства, загони підлітків. Саме у VIII – IX ст. з'являються перші основні положення патріотизму, такі як: чистота моральних стосунків, совість та воля як критерії дружби, вірність клятві, вищі моральні якості людини. Уперше окреслюється військова демократія. Патріотизм розвивали в освітньо-виховних закладах, що функціонували в той історичний період, зокрема в “Будинках молоді” та в закладах “Дитинка”. Установи диференціювали за класовим критерієм, як-от для дітей простих людей та дітей знаті. Водночас їхнє призначення в багатьох моментах мало спільні риси: військова підготовка, яка передбачала володіння зброєю та знання техніки зненацького нападу на ворога; підготовка до оволодіння мистецтвом виконання обов'язків жреців і вождів (для дітей знаті).

Доречно висловити припущення, що перші положення патріотизму були сформульовані в межах народної педагогіки, що відображала інтеграцію досвіду всіх історичних етапів та життєдіяльності поколінь українського народу. Досліджуючи особливості патріотичного виховання засобами української етнопедагогіки, Ю. С. Красильник зазначає, що народна педагогіка послугувала прообразом теорій педагогічної науки та сприяла появі науки, яка вивчає досвід народу щодо виховання молоді, – етнопедагогіці. Ця галузь знань, вивчаючи специфіку функціонування українського народу в історичній ретроспективі, обґрунтувала перший

теоретичний підхід до трактування патріотизму: дослідження досвіду народу, міжособистісної взаємодії всередині національної групи, а також оформлення положень цих взаємодій у системі виховних і навчальних процесів [93]. З огляду на українську етнопедагогіку, доречно окреслити особливості еволюції розгортання феномену патріотизму в українській освітньо-виховній традиції:

1. Патріотичне виховання родинного характеру (кінець IX – поч. X ст.), коли молоде покоління здобувало необхідні військові знання та вміння.

2. Патріотичне виховання спеціальними засобами (кін. X ст.) – підготовка юного покоління воеводами, які спеціально керували цей напрям державної служби.

3. Період функціонування Галицько-Волинського князівства – запровадження писемності та писемне відтворення змісту патріотичного виховання у літописах (“Повість минулих літ”, Галицько-Волинський літопис), церковних проповідях (“Слово про закон і благодать” Іларіона).

4. Період Київської Русі – конкретизація змісту патріотизму та його особливих рис, що відображено в праці Володимира Мономаха “Повчання”, у “Слові о полку Ігоревім”, “Руській правді” Ярослава Мудрого; обґрунтування ідеї свідомого дотримання народних чеснот і норм християнської моралі, українського звичаєвого права та засад виховання і навчання.

5. Період XIV – XV ст. – формування національної свідомості й патріотизму в боротьбі проти загарбників, що сприяло утвердженню характеру та волі українського народу як базових категорій патріотичного виховання.

6. Створення ідеалу “козака-патріота”, що об’єднав такі характерні ознаки українського народу, як міцна віра в Бога, відданість Церкві, жертвна любов до Батьківщини; поява в контексті патріотичного

виховання феномену духовності та його конкретизація в специфічних напрямках й особистісних якостях.

7. Формування патріотизму в релігійній освітній традиції. П. Могила активно працював над розвитком релігійної, політичної та культурної систем, що дало змогу номінувати окреслений період становлення патріотизму як Могилянська доба.

8. Формування патріотизму вербальними засобами та шляхом обстоювання ідей української народності, мови й писемності (Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Костомаров, Л. Боровиковський та ін.).

9. Деструктивне розуміння патріотизму за часів СРСР як ідеологічного засобу, інструменту розгортання терору проти українського народу для його знищення.

Під структурою патріотизму у філософсько-гуманітарних науках розуміють систему таких якостей і компонентів:

- патріотичне почуття (любов до рідного, тривога, відповідальність за долю Вітчизни);
- національна гідність людини; потреба в задоволенні національних інтересів, у національному самоствердженні;
- патріотична свідомість на основі національної свідомості, осмислення своєї громадянської ролі в суспільстві;
- національний такт і повага до національної гідності людей інших національностей;
- потреба в збереженні й переданні іншим людям вітчизняних духовно-культурних цінностей;
- готовність до діяльності патріотичного змісту [93].

З огляду на це, патріотизм як феномен функціонування людського суспільства в межах культурно-історичної динаміки має поетапний та водночас цілісний характер представлення духовності індивідуума. Виховання слугує основним механізмом утвердження патріотизму в

мисленні та емоційному світі людини, супроводжується регуляцією поведінки особистості через формально-показові дії до внутрішнього інтеріоризованого механізму, що дає підстави трактувати виховання в межах людської свідомості. Патріотизм уможлиблює виховання в контексті передання суспільного досвіду від покоління до покоління, він є тією основною передумовою, яка дає людині змогу усвідомлювати власні ментальні пласти. Основними засобами, на нашу думку, слугують патріотичні почуття, пізнання власного народу, культури, мови й повага до них, вивчення історичного досвіду поколінь, народних традицій, звичаїв та обрядів.

Нині актуалізується потреба в переосмисленні власне поняття “патріотизму” з позицій дієвих аспектів особистості до свідомого переживання патріотизму та реалізації осмислених дій. Це підтвержене великою активністю деструктивного характеру, що помітно на сучасному етапі інтерпретації патріотизму, яка базується на використанні недостатньо зрілих почуттів особистості, на проектуванні емоційних дій на апатріотичні вчинки. Саме тому ми вбачаємо необхідність формування патріотизму не тільки в освітньо-виховній системі, але й у позанавчальний час, що дає майбутньому вчителю фізкультури змогу вийти за межі освітнього процесу й сконцентруватися на усвідомленні патріотизму, механізмах соціальної взаємодії й особистому ставленні до суспільства та держави загалом.

В окресленому контексті особливого значення набуває з’ясування специфічних умов виховання, за яких розвивається патріотизм як внутрішня суб’єктивно зорієнтована риса майбутнього вчителя фізкультури. Отже, доцільно дослідити чинники, які, інтегруючись, утворюють систему патріотичного виховання майбутнього вчителя фізичної культури та школярів, на яких він зосереджуватиме професійну педагогічну діяльність.

У монографії феномен “культура” тлумачимо з двох позицій: перша позиція – це трактування культури як внутрішньо інтеріоризованої системи суспільного буття особистості; друга – культура постає безпосереднім об’єктом діяльності майбутнього вчителя фізичної культури, тобто не тільки відображає внутрішню тенденцію особистості, а й сконцентована на безпосередній турботі про власний організм, тіло, про що свідчить намагання зберегти як фізичне, так і психологічне здоров’я.

Насамперед ми досліджуємо культуру крізь призму формування, функціонування та розвитку особистості, що вмотивоване її належністю до суспільних взаємин та причетністю до суспільно-історичних цінностей. Такі вартості не є сталими, суспільство створює сучасні цінності, відповідно до власної епохи. Слушною вважаємо думку М. В. Поповича про те, що в культурі слід убачати не тільки певну сукупність речей, зроблених предками та успадкованих нинішніми поколіннями, культура – це все те, що дає сучасникам змогу споживати та використовувати ці речі [180].

Дослідниця Г. І. Матюкова вбачає в культурі сукупність матеріальних та духовних цінностей суспільства, наголошуючи, що культура – не тільки наукове поняття, а і якісна ознака особистості [128]. Звідси впливає складність з’ясування рівня культури, оскільки, на нашу думку, він має суб’єктивний характер та об’єктивно аналізувати його варто з позиції експериментальних засад.

Вивчаючи культуру як національний та суспільний феномен, О. В. Слімаковський стверджує, що це своєрідний організм, який має унікальну духовну основу, характеризується своєю неповторністю і безперервним процесом розвитку. Автор зазначає, що культура являє собою систему матеріальних і духовних цінностей, вироблених протягом усієї історії суспільства, а також процес творення й розподілу цих духовних та матеріальних вартостей [206].

Культура має національно-територіальний та побутово-зорієнтований характер, тому що умови проживання та види господарської діяльності притаманні тільки певному народові, нації або маргінальній групі. Унаслідок розвитку виникли своєрідні матеріальні та духовні цінності, що в межах загальнолюдської культури створюють своєрідність народу, вирізняють його з-поміж інших народів, засвідчуючи особливості національного характеру. Культура духовна і культура матеріальна широко розгалужені, кожна галузь розвивається за властивими тільки їй механізмами та закономірностями, що свідчить про нагальну потребу в дослідженні феномену культури з позицій різноманітних наукових галузей.

У дослідженні особливостей цілісної народної культури фізична культура постає як її актуальний компонент, що має суспільно-історичний характер розвитку. З огляду на це фізична культура – складник національної культури як певної сукупності досягнень у створенні та раціональному використанні спеціальних засобів, методів і природних умов для цілеспрямованого фізичного вдосконалення людини [206].

Л. Кун у феномені фізичної культури вбачає еволюцію людини від оволодіння необхідними для життя навичками (їхня етіологія представлена спостереженням і копіюванням за допомогою інстинктивних атакуючих та оборонних рухів) до оволодіння координацією захисних дій, які слугували необхідним чинником виживання. Саме тенденції переходу між визначеними фізичними рухами людини спроектували появу організованих форм фізичних вправ. Окреслюючи особливості фізичної культури, Л. Кун вводить етнічно-національний критерій, наголошуючи, що специфічні етнічні особливості окремих націй впливають на характерні риси певної системи та породжують індивідуальне розуміння фізичного вдосконалення етно-національної спільноти [102].

Ураховуючи культурно-історичну динаміку людського суспільства, доцільно зазначити, що домінантними формами розвитку фізичної культури на початкових етапах розвитку поставали трудова, релігійно-

культурна, побутова та військова діяльність людини. Такі форми розвитку фізичної культури, які мали діяльнісний характер, розвивалися під впливом специфічних умов проживання народу, зокрема кліматичних та рельєфних. Упливаючи на людину, ці умови спричинювали потребу у формуванні засобів фізичної культури, притаманних тільки тому чи тому народові. Саме цей аспект дає змогу стверджувати, що кожен народ, залежно від соціально-економічних умов свого розвитку, психічного складу й географічного місцезнаходження, історично виробляв, удосконалював і передавав від покоління до покоління самотні види фізичних вправ, які спеціально спрямовані на формування людиною самої себе в її тілесних та духовних потребах [206].

Процес виховання, що відбувався в межах суспільних міжособистісних взаємодій, детермінував диференціацію сфер діяльності людини і спричинив виокремлення фізичного виховання в самостійну галузь, реалізація завдань якої передбачала створення виховних інститутів. Розгортання меж фізичної культури до виховних аспектів розвитку особистості людини призвело до його виокремлення в структурі виховного процесу загалом і набуло статусу професійної діяльності людини.

Така професійна діяльність не була відмежована від самотності та неповторності народу, а, навпаки, передбачала збереження і відтворення народних засобів тіловиховання. Основними засобами послуговували традиційні різновиди діяльності народу: побутова, громадська діяльність та дотримання релігійних свят, дозвілля. Рухова активність, пов'язана з тіловихованням, передбачала структурований вплив на життєдіяльність народу й залежала від специфічної мети – вплив на організм людини без застосування та створення матеріальних засобів такого впливу. Отже, у своєрідності застосування засобів фізичної культури насамперед помітна творчість народу, яка передбачала фізіологічний, психологічний, естетичний та моральний компоненти розвитку й функціонування людини, що, інтегруючись у систему, мали сприяти зростанню здоров'я молодого

покоління, його ефективній адаптації до умов навколишньої дійсності та подальшій військово-орієнтованій діяльності.

Вивчаючи специфіку фізичного виховання, М. Пономарьов стверджує, що виховання як процес засвоєння суспільно-історичного досвіду, відтворення індивідуумом розвинутих здібностей передбачає активізацію особистості, яка шляхом застосування організованих дій та цілеспрямованої діяльності здобуває матеріальну та духовну культуру через спілкування і за умови засвоєння культури природного та соціального світу. Інтерес учених та практиків до проблем фізичного виховання (а саме стосовно формування в молоді навичок здорового способу життя), на думку дослідника, і на сучасному етапі є актуальним. М. Пономарьов наголосив, що фізичне виховання є складником загальної культури особистості. Такого висновку вчений дійшов 1970 р., але й нині проблема формування фізичної культури в молоді – суперечлива й остаточно не з'ясована [179].

Отже, теоретичний аналіз феномену патріотизму та з'ясування специфіки його впливу на сучасне обґрунтування концептуальних засад виховання майбутніх учителів фізичної культури дають підстави констатувати, що нині в дослідженнях патріотизму домінують концепції історизму, етнопедагогіки, педагогіки та етноцентричні концепції. Науковці наголошують на детермінантному характері патріотизму, що чітко взаємозумовлений як суб'єктивними, так і об'єктивними аспектами. Суб'єктивні аспекти полягають у розвитку патріотичної свідомості під час виховання та у формуванні патріотизму як особистісної властивості. Об'єктивним аспектом патріотизму слугує інтеграція феноменів патріотизму, культури, фізичної культури, етнічної та національної культури. Потрактування патріотизму передбачало вивчення його в ракурсі патріотичної виховної системи, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки набула значущості, зокрема в контексті навчально-виховного процесу в загальноосвітній та у вищій школі. Такі особистісні

якості, як патріотизм, патріотична позиція та громадянськість, на нашу думку, дають змогу констатувати стан функціонування системи патріотичного виховання. Особливої уваги в межах нашого подальшого дослідження набуває окреслення педагогічних засад патріотичного виховання в руслі освітньо-виховного процесу.

1.2. Педагогічні засади патріотичного виховання в сучасній освітній парадигмі вищої школи

Теоретичний аналіз проблеми патріотичного виховання в сучасній освітній парадигмі підготовки фахівців фізичного виховання дає підстави стверджувати, що концептуальні засади розуміння сутності патріотичного виховання майбутніх учителів як цілісної системи патріотичних, громадянських рис, як ідеальної моделі системи патріотичного виховання є суперечливими та неоднозначно потрактованими. Переважає поверхове узагальнення практичного досвіду організації патріотичного виховання в межах освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців; бракує студій, зорієнтованих на вивчення матеріалів статистичного характеру та осмислення експертних думок.

Досліджуючи патріотичне виховання в системі вищої школи, учені фіксують нагальну потребу в окресленні ефективних виховних технологій, спрямованих на стимулювання фахової діяльності та надання соціальної значущості патріотичному вихованню. Технології патріотичного виховання мають базуватися на цінності таких особистісних рис, як патріотизм, громадянськість, патріотична позиція та відповідальність.

Актуальним є застосування спеціально організованих видів діяльності та спілкування, що потрактовані в межах етнопедагогіки. Як слушно наголошує М. Стельмахович, украй необхідним для розуміння педагогіки є врахування етно-національного аспекту, ментальних засад народу, національних рис, відображених у народній педагогічній скарбниці [209-210]. З ідеями М. Стельмаховича споріднені міркування

О. Вишневського, В. Каюкова, В. Кузя, І. Мартинюка, П. Онишука, Ю. Руденко, В. Скуратівський, Є. Сявакко, П. Щербань [29; 75; 100; 125; 197; 205; 192; 219; 249]. Так, звертаючись до надбання етнопедагогіки, можна окреслити вагомі вектори в розумінні патріотичного виховання: свідомий і глибокий патріотизм, гуманізм і гармонія взаємин між людьми, примноження національних цінностей свого народу і шанобливе ставлення до здобутків інших народів, тісний взаємозв'язок народної педагогіки та вітчизняної наукової педагогіки, еволюційний шлях розвитку людського суспільства, світогляду людей, вплив на розвиток педагогічної думки становлення української нації [93]. Водночас патріотичне виховання не повинно обмежуватися етнопедагогічними засобами, натомість слід розробляти інноваційні технології, зорієнтовані на врахування сучасних тенденцій формування патріотизму в незалежній Україні.

У змісті патріотичного виховання майбутнього вчителя доцільно вбачати системний вплив, сутність якого має бути сконцентрованою на переданні й подальше усвідомленні фахівцем національних цінностей, народних традицій, звичаїв, обрядів та патріотичних орієнтирів і переконань. Урахування цього аспекту не є безпідставним, оскільки в роботах Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, О. Духновича, С. Єфремова, І. Огієнка, С. Русової, Г. Сковороди, І. Франка, Л. Українки, К. Ушинського, Я. Чепіги, Д. Чижевського, Т. Шевченка охарактеризовано специфіку українського патріотизму через національний аспект [43; 44; 50; 53; 143; 193; 203; 226; 229; 239]. Саме національні засади слугують тими основними першоджерелами, які мають бути включеними до системи виховних принципів, методів і технологій патріотичного виховання.

Особливої уваги в контексті дослідження педагогічних засад патріотичного виховання в сучасній освітній парадигмі вищої школи набуває формування системи моральних почуттів, базованої на вірності та відданості Батьківщині, що обґрунтовано в педагогічних системах Г. Ващенко, А. Макаренка та В. Сухомлинського [25; 118; 218]. Ідеї патріотичного виховання в руслі психологічних особливостей онтогенезу особистості та виховного впливу на особистість обстоювали Б. Ананьєв,

І. Бех, П. Блонський, О. Болдирєв, Л. Виготський, Г. Волков, І. Зязюн, Г. Костюк, О. Петровський, С. Максименко, Б. Теплов та ін. [3; 16; 18; 20; 30; 34; 68; 90; 122; 171; 222].

Генезис патріотичного виховання й патріотизму з позиції співвідношення особистісного та суспільного, психологічного й психічного, емоційного та раціонального, загальносуспільного поставав предметом наукових пошуків у працях Л. Бублика, О. Воропая, В. Гонського, О. Губко, В. Іванишина, С. Килимника, А. Княжинського, М. Михальченка, Б. Непорядного, М. Пірен, П. Рогачова, О. Таланчука та ін. [21; 32; 41; 45; 70; 78; 132; 141; 175; 190; 220].

В. Андрущенко, О. Вишневський, О. Дубасенюк, М. Євтух, І. Зязюн, О. Киричук, П. Кононенко, В. Кремінь, М. Лукашевич, Ю. Руденко, Р. Скульський, О. Сухомлинська, В. Струманський, Б. Ступарик, П. Щербань та ін. представляють сучасну плеяду науковців, які сконцентрували теоретичні й експериментальні зусилля на пошук новітніх виховних технологій, що утворюють інтегровані системи буття сучасних українців, та на опрацювання патріотичної позиції майбутніх фахівців з урахуванням динаміки й суспільно-політичного курсу держави [5; 28; 51; 54; 68; 79; 86; 96; 112; 192; 204; 213; 217; 249].

Студіюючи педагогічні засади патріотичного виховання (зокрема патріотичного виховання майбутніх фахівців, предметом професійної педагогічної діяльності яких постає не тільки особистість школяра, але і його фізичне здоров'я в поєднанні з вихованням високих моральних почуттів, поваги до власного народу, відчуття особистої причетності до реалізації національної ідеї, а також утвердження власної громадянськості з позиції сформованої системи патріотичних орієнтирів та переконань), учені присвячують посилену увагу проблемі підготовки високоосвічених фахівців, формуванню їхньої педагогічної майстерності (Н. Дем'яненко, Е. Лузік, Г. Онкович) [47; 111; 145]. Упровадження завдань патріотичного виховання на уроках фізичної культури потребує розвиненої здатності

застосовувати засоби української етнічної педагогіки (традиції, звичаї, обряди, безпосередньо пов'язані із засобами української системи фізичного виховання). Серйозний доробок представлений у науково-експериментальних пошуках таких учених, як О. Винничук, В. Каюков, В. Кіндрат, Г. Кловак, О. Красовська, В. Коваль, Г. Майборода, П. Онишук, В. Олещук, І. Охріменко, Л. Паламарчук, Л. Петрук, Ю. Підборський, Л. Повалій, Л. Степаненко, В. Стрельчук, О. Ярмоленко [27; 75; 80; 82; 94; 117; 166; 172; 176; 179; 259]. З'ясуванню специфіки технологій української етнічної педагогіки в межах реалізації завдань патріотичного виховання у вищій школі присвячено дослідження Т. Аніконої, Н. Заячківської, В. Зелюк, В. Коротеєвої, Г. Мітіна, Є. Франків та ін. [7; 67; 89; 130; 238].

Серед проблем теоретичного аналізу педагогічних засад патріотичного виховання в сучасній вищій школі на особливу увагу заслуговують виокремлені В. Астаховою особливості, що потребують нагального теоретико-експериментального дослідження в сучасній педагогіці та теорії й практиці виховання зокрема. Науковець наголошує на необхідності підготовки високоосвіченої, професійно зорієнтованої, інтелігентної особистості, рівень якої відповідав би чинним реаліям суспільного буття. Особливої значущості ця проблема набуває в контексті організації навчально-виховного процесу у вищій школі. На думку дослідниці, результатом завершення освітнього та виховного процесу у вищій школі для кожної особистості має бути не тільки здобуття високої кваліфікації, але насамперед отримання власного досвіду, що дасть студентові змогу реалізуватися як у професійному, так і в особистому житті, демонструвати розвинені адаптаційні можливості до динаміки змін. Такий стан речей вимагає формування в студента регулятивної ресурсної особистісної системи як потенціалу для розвиненої здатності скеровувати, контролювати та усвідомлювати власний психічний і фізичний стан здоров'я.

Не тільки дотичною, але й украй актуальною для підготовки майбутніх фахівців освітньої галузі загалом та фахівців фізичної культури зокрема постає проблема гуманізації та гуманітаризації освіти (див. праці С. Гончаренка та Ю. Магльованого), оскільки інтелектуальний розвиток особистості, її функціонування та результативність залежать від фізичного здоров'я [42].

Інтелектуальний розвиток та ефективність його формування на кожному етапі становлення особистості взаємозумовлені станом психофізіологічного розвитку індивідуума, що має не тільки навчатися, але й в майбутньому реалізовувати себе в професійній діяльності. На взаємозумовленості навчально-виховного процесу та фізичного розвитку особистості дитини, а також підготовки дитини до майбутньої самореалізації в професійній діяльності й життєдіяльності загалом наголошував В. О. Сухомлинський. У своїх працях науковець акцентував увагу на формуванні в молодого покоління достатнього та високого рівня фізичної культури, тому що фізична культура – важливий елемент усебічного розвитку людини, який сприяє зміцненню та збереженню здоров'я і життя, паралельно формуючи загальнолюдські цінності [216].

Отже, особливість патріотичного виховання, досліджуваного нами в ракурсі підготовки майбутніх фахівців фізичної культури, полягає в усвідомленні кожною особистістю цінності підтримки власного фізичного здоров'я та в потрактуванні його як базового чинника подальшого функціонування особистості в загальному розумінні власної життєдіяльності та в реалізації суспільних статусів і ролей, взаємопов'язаних із професійною діяльністю.

Доречним вважаємо звернення до наукових здобутків В. Бальсевича, М. Віленського, Л. Лубишевої, Л. Матвєєва, В. Столярова та ін., які обґрунтовують доцільність тлумачення фізичної культури як головного складника фізичного виховання [26; 110; 127; 212]. На наш погляд, фізичне виховання взаємопов'язане з патріотичним вихованням, однією зі

споріднених ознак цих видів виховного процесу є досягнення фізичної зрілості шляхом розвитку фізичної культури як компонента загальної системи культури особистості. Це підтверджує історичний розвиток патріотичного та фізичного виховання, що в ментальності українського народу були взаємодетермінованими. Український народ прагнув сформувати фізичне здоров'я дитини як цінність власне для людини та для суспільства. Такі вартості в українців культивували шляхом підтримки здоров'я загалом, що відображено в системах виховання та навчання.

Для окреслення педагогічних засад патріотичного виховання в сучасній освітній парадигмі вищої школи особливого значення набуває дослідження критеріїв ціннісного ставлення до формування фізичної культури особистості в контексті підготовки фахівців у вищій школі та в аспекті навчання школярів. Обґрунтовані Г. І. Матуковою критерії, на нашу думку, постають як загальні в реалізації завдань патріотичного виховання, оскільки ефективність та конкурентоспроможність майбутніх фахівців залежать насамперед від стану їхнього фізичного здоров'я. До таких критеріїв зараховано:

- стан сформованості та функціонування сфери інтелектуального розвитку особистості;
- стан функціонування її свідомості та самосвідомості, що дає змогу вбачати у власному здоров'ї найбільшу цінність;
- стан сформованості духовно-моральних переконань та навичок особистості, що базуються на фізичних особливостях організму, як-от: витривалість у поєднанні з мужністю, сила та гнучкість у поєднанні зі станом розвитку інтелектуальної сфери, спритність у поєднанні зі справедливістю, сформованість пропорцій у розвитку тіла та стан функціонування інтелектуальної й ціннісно-мотиваційної сфери;
- прийняття та формування усвідомлених переконань щодо збереження власного фізичного здоров'я шляхом ведення і пропаганди (власним прикладом) здорового способу життя;

– стан сформованості активної життєвої позиції, яка має власну ментальність в українського народу й вирізняється високим рівнем рухового розвитку молодого покоління [128].

Виокремлені критерії дають підстави вбачати у фізичній культурі ту передумову, що необхідна для реалізації завдань патріотичного виховання. Так, вивчення стану сформованості інтелектуальної сфери майбутнього фахівця вможливилює окреслення основних шляхів та методів впливу на індивідуума в навчально-виховному процесі вищої школи, а також цілеспрямований інтегративний вплив на ціннісно-емоційне ставлення до власного організму як цінності загальносуспільної, відображеної, наприклад, у козацькій традиції підготовки майбутнього покоління до дорослого життя. Отже, інтеграція патріотичного виховання та фізичного виховання відбувається в межах фізичної культури, основним призначенням якої, на наш погляд, є формування ціннісно-емоційного, вольового, мотиваційного, осмисленого та усвідомленого ставлення до власного організму.

З'ясовуючи педагогічні засади патріотичного виховання в системі вищої школи, варто апелювати до загального феномену “культура”, що має узагальнювальний характер і формується протягом усього життя людини. Звичайно, найбільш активно культура формується в ході навчальної діяльності та оволодіння майбутньою професією, що збігається з періодом навчання в школі та у вищому освітньому закладі. Визначити критерії культури людини складно, оскільки вони переважно мають суб'єктивний характер, що і пояснює суперечливість та багатоаспектність у дослідженнях культури як феномену існування людства й кожної окремої особистості. Водночас ігнорування культури призводить до знецінення людського життя, зникнення народів, катастроф національних масштабів та деструктивних конфліктів. Наголосимо, що культура слугує механізмом реалізації патріотичного виховання лише тоді, коли вона є усвідомленою і прийнятою людиною як внутрішня система когнітивних установок,

переконань, поведінкових дій та ціннісно-мотиваційних ставлень, що реалізуються в загальнолюдській позиції особистості. Тільки в такому сенсі культура постає тим базисом, який дає змогу реалізовувати засади патріотичного виховання.

Загалом, культура вможлиблює реалізацію патріотичного виховання з позиції активізації творчих сил студента, формування його здібностей, які мають практичне втілення в реальному житті, створення передумов для розкриття і реалізації духовних засад у функціонуванні студента як у межах структурованого навчально-виховного процесу, так і в позанавчальній діяльності.

Дослідник В. В. Радул убачає в культурі два аспекти, пов'язані термінами реалізації об'єктивних цінностей та смислів, з огляду на що сутність виховання зумовлена не стільки станом оволодіння знань, умінь та навичок, скільки тенденціями до пошуку майбутнім фахівцем освітньої галузі конструктивного індивідуального стилю життя [188].

Вивчаючи загальний стан культури особистості, М. А. Аріарський та Г. П. Бутіков [8; 128] обґрунтували фактори, які позитивно впливають на формування культури особистості:

- загальна освіта, що стимулює розвиток потреб людини в культурних цінностях і сприяє зростанню діапазону пізнання культури від ділових і неформальних відносин до побуту й відпочинку;

- здатність людини адаптуватися до культурної динаміки часу;

- оволодіння “функціональною культурою”, яка означає, що особистість не тільки засвоює сукупність спеціальних знань, але й ефективно реалізує їх у всіх сферах життя (сім'ї, побуті, відпочинку);

- діяльність особистості в різних формах культурної творчості тощо.

Зміст поняття “культура” пов'язують також з іншими явищами у світі. Так, Б. О. Степанишин дотримується думки, що культура є насамперед гарантом державної стабільності та незалежності, наголошуючи на спроможності культури “витягнути” економіку. Якщо

культура “потужна”, вважає Б. О. Степанишин, вона неодмінно виводить людство на більш високий рівень розвитку. Прикладом можуть слугувати розвинуті держави (Китай, Індія, Єгипет тощо), де економіка і технологія надбудовувалися над загальною культурою. Як висновок, культура – це єдина система у світі, яка може слугувати “локомотивом” розвитку суспільства, оскільки незалежна від нього, “діагностує” його і пропонує моделі виходу з будь-яких криз. Дослідник сповідує ідею, що навчальні заклади “повинні виплекати висококваліфікованих фахівців, спроможних успішно здійснювати ренесанс рідної культури” [128; 211].

Інтерес до формування культури в сучасного молодого фахівця зумовлений поширенням багатьох негативних явищ: пияцтво, наркоманія, токсикоманія, низька соціальна активність молоді, поганий стан здоров'я. Необхідність розв'язання проблем покращення взаємин між людьми, зміна поглядів молоді на стан фізичного здоров'я, формування ідеалу сучасної молодої людини потребують розроблення та реалізації конкретних заходів. Нині актуалізується питання про виховання в сучасного молодого фахівця такого рівня загальної культури (зокрема фізичної), який би забезпечив подальший інтелектуальний і фізичний розвиток студентської молоді.

Від рівня фізичної культури залежить ставлення людини до себе, до інших людей і до навколишнього середовища. Г. І. Матукова зазначає, що сучасне суспільство зараховує фізичну культуру людини до соціальних цінностей, від яких залежить загальний рівень розвитку суспільства і країни. В. К. Бальсевич, М. Я. Віленський, Л. В. Волкова, Л. І. Лубишева, А. А. Магльований, Г. Б. Сафрабова, І. М. Соловйова, В. І. Столяров [26; 30; 110; 116; 212 та ін.] також констатували соціальну спрямованість у ціннісному сприйнятті фізичної культури. Найбільш активно окреслену проблему почали досліджувати у 80-ті роки ХХ ст. Саме з того часу обстоюють тезу про фізичну культуру як один зі складників загальної культури людини [128].

Досліджуючи проблеми психології виховання, Л. М. Фрідман цілком

слушно пов'язує фізичну культуру зі здоров'ям людини та робить висновок стосовно того, що протягом життя фізична активність змінюється. У дитячому віці вона відображає нормальне зростання і розвиток частин тіла, а в період дорослішання людини фізична активність набуває більш широкого значення – вона забезпечує функціональний стан організму, сприяє підвищенню працездатності й підтримує здоров'я людини протягом життя [240].

У контексті потрактування специфіки патріотичного виховання актуальним є з'ясування етнографічного характеру фізичної культури, що тлумачимо як фундаментальний компонент національної культури. Це важливий підхід, оскільки психофізичні характеристики відображають світовідчуття народу, його етнічну філософію, спосіб життя, укоріненість у рідну природу і космічний простір та час [228]. М. М. Фіцула вважає, що фізична культура сучасної молоді має поповнюватися національними традиціями, заходами і духом козацької доби, а також елементами інших культур [236].

Отже, теоретичний аналіз педагогічних засад патріотичного виховання у вищій школі дає підстави стверджувати, що патріотичне виховання зумовлене функціонуванням фізичного виховання як необхідної передумови збереження, відтворення та зміцнення психофізіологічних особливостей майбутнього освітнього працівника. Інтегративним складником патріотичного та фізичного виховання постає фізична культура, призначення якої – у вихованні ціннісного ставлення особистості до власного тіла й організму.

Реалізація завдань патріотичного виховання базується на збереженні національної ментальності, що сконцентрована в традиціях, звичаях, обрядах та неусвідомлених переконаннях людини стосовно ставлення до власного народу, а також на основі функціонування свідомості та самосвідомості, які забезпечують формування національної свідомості та усвідомлення себе громадянином, патріотом, який має власну

громадянську позицію.

Патріотичне виховання пов'язане із загальним рівнем культури як особистісної властивості, що виявляється в об'єктивному та суб'єктивному аспектах функціонування. Активні тенденції до впровадження засад патріотичного виховання виявляються у вивченні стану функціонування та загального розвитку інтелектуальної, моральної, емоційно-вольової та ціннісної сфер особистості майбутнього фахівця. Це дає змогу розвивати духовно-моральні цінності, уважне ставлення до власного організму, що має загальносуспільне значення, оскільки виявляється в належності до певного народу, нації, етносу та ін.

Окреслені тенденції, попри актуальність вивчення, не потрактовані належним чином у науковій літературі, тому вбачаємо нагальну потребу в з'ясуванні теоретико-методологічних засад системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури, оскільки вчителі цієї галузі педагогічної діяльності інтегрують аналізовані засади, водночас застосовують для цього суттєво інші методи, не тільки активізуючи інтелектуальну сферу, але й зміцнюючи здоров'я молодого покоління.

1.3. Теоретико-методологічні засади системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури

У контексті сучасних педагогічних студій особливого значення набуває вивчення теоретичних і методологічних засад, які дають підстави вбачати в досліджуваному феномені систему та визначати її структуру. Необхідність обґрунтування теоретико-методологічних засад патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури насамперед зумовлена потребою осмислення традиційних наукових концепцій та підходів як до розуміння патріотичного виховання, так і до з'ясування його якісних ознак. На нашу думку, виникає необхідність дослідити, керуючись концепцією культурно-історичного становлення

особистості та суспільства, стан фізичної культури й фізичного виховання, від чого суттєвою мірою залежить реалізація патріотичного виховання. З іншого боку, слід зазначити, що патріотичне виховання вмотивоване змістом як виховного, так і навчального процесу, тобто структурно входить до складу педагогічного процесу загалом.

Патріотичне виховання – складник виховного процесу, що взаємозумовлений специфікою педагогічного процесу як формою вияву системи відношень, що походять від загальної системи суспільних взаємин, компонентами якої постають суб'єкти, які реалізують ту чи ту діяльність. Педагогічний процес за власним змістом та структурою не позбавлений головної суперечності, сутність якої залежить від системи відношень між кожною окремою особистістю та суспільством [237].

Підтвердження такого розуміння педагогічного процесу фіксуємо в науковому доробку Д. Узнадзе, де наголошено на необхідності розв'язання суперечності між вимогами суспільства до педагогічної діяльності та вимогами до її потреб і результатів. Причому під потребами науковець розумів інтереси й цінності кожної особистості [172]. У контексті дослідження суперечностей педагогічного процесу А. Макаренко та В. Сухомлинський зазначали, що будь-яка зі сторін суперечності педагогічного процесу не повинна домінувати стосовно іншої. Саме позиція врахування значущості обох суперечностей мала бути покладена в основу досліджень педагогічної науки та суспільствознавчих наук [118; 216; 218].

Вважаючи основним аспектом педагогічного процесу ідею всебічного розвитку особистості, Н. Мойсеюк стверджує, що така ідея зумовлена тенденціями в досягненні гармонійного розвитку тілесної й духовної краси, що обстоювали ще в античній філософії. Так, Аристотель убачав основну лінію виховання людини “у формуванні мужності, витривалості, поміркованості, справедливості, високої інтелектуальної і моральної чистоти” [133].

Ю. С. Красильник, досліджуючи особливості патріотичного виховання засобами етнопедагогіки, зауважує, що в основу педагогічного процесу як уніфікованої системи освітнього процесу має бути покладений синтез досягнень педагогіки. Аспект досліджень гармонійної цілісності особистості та індивідуально-плюралістичного спрямування зумовлює формування нової філософії виховання. На думку вченого, досягнути цього можливо шляхом створення цілісної теоретичної системи педагогічної діяльності на основі гармонійного розв'язання всієї сукупності її суперечностей, реалізуючи водночас принцип тотожності протилежностей у нескінченному та дотримуючись методу сходження від абстрактного до конкретного. Однак цей напрям не позбавлений певної недосконалості, оскільки він не може розв'язати найважливіших проблем виховання.

Звідси, на думку науковця, доцільно проаналізувати інший аспект, сутність якого полягає в акцентуванні унікальності особистості, її творчих здібностей. Такий підхід до філософії виховання ґрунтований на пріоритеті плюралістичності в межах організації системи виховання. Проте домінування плюралістичності також має недоліки, саме тому Ю. С. Красильник зорієнтовує увагу на третій напрям філософії виховання, основна ідея якого – подолання пріоритетної ролі базових принципів, тобто своєрідна інтеграція двох попередніх напрямів [93].

Створення системи філософії виховання, що суттєво впливає на переосмислення системи патріотичного виховання в сучасному освітньому процесі, вимагає застосування синергетичної методології як результату конкретної педагогічної дії, аналіз якого відбувається у плані співвідношення цієї дії з метою. Поява суперечностей спрямована на корективні технології в процесі педагогічної діяльності, тобто акцент буде зроблений саме на меті [116]. Для уникнення критики в бік синергетичного підходу варто знати, що за умов такого підходу знання про виховання не обмежені власною методологією.

Отже, у розумінні мети та конкретних дій щодо патріотичного виховання як цілісної методологічної системи більш адекватним є синергетичний підхід, оскільки він інтегрований та має бути адаптованим до певної мети виховного процесу. Доцільність синергетичного підходу аргументовано в працях видатних учених початку ХХ ст. Аналіз студій дає змогу виокремити такі головні риси фізичного виховання, що характерні для попередніх історичних періодів: формування здібностей особистості; дотримання тісного зв'язку між фізичним і духовним розвитком; утілення гімнастики як медичного засобу збереження здоров'я людини.

За часів Радянського Союзу фізичну культуру тлумачили як один зі складників військово-господарської підготовки молоді (див. постанову від 13 червня 1925 р. „Про головні завдання в галузі фізичної культури...”). Роль Спілки спортивних товариств полягала в забезпеченні масового розвитку фізичної культури. Науковець І. М. Коряковський обстоював позицію, що фізичне виховання є компонентом загальної культури особистості [226].

Водночас уведення поняття та обґрунтування засад фізичного виховання не вичерпали низки проблем фізичної культури, особливо тих, що стосуються патріотичного характеру впроваджуваних методів і технологій. На нашу думку, фізичне виховання тісно пов'язане з патріотичним вихованням, іноді навіть помітні ознаки їх взаємопоглинання. З огляду на це варто проаналізувати етапи становлення фізичного виховання як самостійного напрямку виховного процесу загалом.

Як стверджує М. Пономарьов, виникнення фізичного виховання сягає раннього дорелігійного періоду в загальній історії людства. Звичайно, практичні знання людини сформувалися значно раніше від релігії, їх передавали від покоління до покоління за допомогою виховання, обрядів, ігор тощо. Виконуючи дії, подібні до рухів полювання, танцю, пантоміми, людина формувала в молоді необхідні рухи. Фізичне виховання почалося ще в родовому суспільстві, його завжди вважали давньою

“фазою” виховання людини. Родовий період пов’язаний із формуванням фізично сильної людини, і хоч вона перебувала на низькому рівні інтелектуального розвитку, але була вже фізично розвинутою, мала досвід виконання фізичних вправ. Перед давньою людиною поставало завдання “або захистити себе, або вмерти”, бо вона була оточена жорстоким природним світом. Саме тому розвиток прагматизму, витривалості, сили, обережності, спостережливості вможлилював формування фізичного стану людини [179].

Головними формами фізичного виховання А. Воль вважав ігри та розваги, частина яких збереглася до наших часів. Поширеною грою в родовому суспільстві Австралії була гра з дротиками і дисками, де одна група юнаків кидала диски, а інша – дротики. Дротики повинні були влучити в диски. Ця гра сприяла розвитку в молоді окоміру, реакції на об’єкт, що рухається, та ін. Різноманітність рухливих ігор, змагання з бігу, подолання перешкод, розваги на воді – усе це вдосконалювало фізичний стан давньої молоді, яка повинна була дбати про продовження свого роду. Молодших членів роду з раннього дитинства навчали робити лук і стріли, а потім стріляти по рибах, використовуючи так званий “гарпун” (мотузку, прив’язану до стріли). Із 12-тирічного віку хлопців привчали до складного полювання [128].

Виховання давніх австралійців розподіляли на попереднє “навчання” і подальшу “спеціалізацію” у певній сфері господарства. А. Воль вважав „інститутом”, що має яскраво виражену педагогічну спрямованість, обряди „ініціації”, які супроводжували перехід людини з однієї вікової групи в іншу [182]. Ініціації мали виховний характер, їхньою головною метою було введення юнаків до суспільства дорослих людей. Давні австралійці вважали, що ініціація зміцнює всіх, хто її проходить. Людей, які не пройшли обряду ініціації (скільки б їм не було років), ототожнювали з дітьми.

Досліджуючи давні обряди, науковці констатують, що тільки

найстаріші люди роду вирішували, хто буде проходити ініціації. Навчання відбувалося з групою юнаків під керівництвом освічених людей. У “школах” особливу увагу приділяли підтриманню певного режиму життя, фізичним навантаженням у вигляді тренувань (формували вміння користуватися зброєю, організовували добові походи, іспити вогнем, перетинання річок і т. ін.). Обов’язковими були вправи для загартування тіла майбутнього члена роду. Передбачали також періоди відпочинку, коли молодь займалася малюванням та іншими видами діяльності. Після проходження такої “школи” юнакам розповідали легенди, таємниці про походження роду. Після закінчення ініціацій виховання не припиняли, оскільки молодого воїна вважали справжнім чоловіком, який повинен був удосконалювати свої фізичні якості, щоб полювання в майбутньому було вдалим. Подолання ініціацій стало необхідною умовою загартування і виховання молоді. Крім того, проходження ініціацій давало юнакам змогу увійти в суспільство дорослих. Процес ініціації – це, по суті, іспит на рівень розвитку фізичних якостей людини та її мужності, фактичне визнання зрілості людини [182].

Узагальнюючи дослідження А. Воля, Г. І. Матукова зауважує, що фізичне виховання мало соціальне значення в житті роду. Народні системи фізичного виховання відображали особливості людської культури різних народів, що сприяло створенню кожним родом власного виховного інституту, відповідно до потреб життя [128].

У контексті дослідження історії педагогіки стародавніх і середніх віків П. Монро охарактеризував початковий період виховання дітей у давніх греків, який розпочинався з навчання фізичних вправ, що слугували засобами духовного розвитку дитини. У грецьких навчальних закладах для гімнастики передбачали більше ніж половину шкільного часу. Виховання відбувалося в палестрі, включало два роки гімнастичного навчання і два роки гарнізонної служби. Аналізуючи фізичну підготовку давніх греків, П. Монро висловив припущення про те, що внаслідок такої підготовки

молодий грек здобував не тільки фізичний розвиток, але й моральне виховання, завдяки ефективним та адекватним методам і прийомам фізичної підготовки. Суть традиційного ставлення грецької виховної системи до фізичного розвитку виражена в переконанні, що якісний фізичний розвиток навчає молоду людину контролювати розумом власні пристрасті, опанувати свої емоції. Ідеал грецької системи виховання такий: структурована та тривала фізична підготовка сприяє гармонійному духовному життю особистості, її зовнішньому вираженню в поведінці, житті, діях і вчинках [133].

Основною чеснотою грецької системи фізичного виховання поставало фізичне вдосконалення в змаганнях із різних видів спорту. Причому домінувала не стільки перемога, скільки застосування фізичних зовнішніх прийомів, базованих на повазі до супротивника, та рівень самоволодіння (спритність, культура бою або гідне проведення змагань тощо) [135].

Для теоретико-методологічного аналізу патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури важливе значення має врахування особливостей організації спортивних ігор у Стародавній Греції. Загалом система фізичних вправ була спрямована на виховання та формування в особистості здібностей до концентрації енергії, витривалості, гнучкості, швидкості рухів, винахідливості та самоволодіння. Найбільш поширеними на той час вважали ігри з м'ячем, а спортивні змагання мали публічний характер [104].

Фізична культура за часів Давньої Греції набула солідного статусу та посіла вагомим місце як у системі освіти, так і в системі загальнолюдських цінностей не лише кожної особистості, а й суспільства в цілому. Це дало змогу саме фізичній культурі впливати на інші сфери наукового пізнання, об'єктом дослідження яких поставала людина. Л. Кун, аналізуючи основні прийоми фізичної культури в Давній Греції, зазначає, що навчання акробатичних мистецтв, пантоміми й танців призвело до формування

особливого ідеалу давньогрецького громадянина [102]. Досліджуючи педагогічну спадщину Давньої Греції, І. Свядковський зауважує, що Периклівські Афіни давали чудове виховання й освіту тогочасній молоді. Загальне виховання обов'язково передувало “гімнастиці”. Вважали, що тільки за умов “суворого виховання” молода людина може мати прекрасне тіло й гарне здоров'я. Пропонували використовувати ігри та заняття фізичними вправами “вільно народженим” молодим грекам [196].

Вивчаючи систему виховання Давньої Спарти, А. Піскунов наголошує на її чіткій військово-фізичній спрямованості та вважає, що ідеалом спартанського виховання була людина сильна, мужня, витривала. Жінки Спарти теж навчалися фізичних вправ і мистецтва застосування зброї [174].

Важливим складником народної фізичної культури України XIII ст. є військово-фізичне виховання, що пояснюють географічним розташуванням України в центрі Європи. Благодатна родюча земля спонукала племена кочівників вчиняти постійні напади на місця поселень українців. Документи свідчать, що, коли в сім'ї українців народжувався син, батько клав коло нього голий меч і оголошував перед усіма родичами дитину захисником своєї спадщини. Наступним військово-фізичним ритуалом був “постриг” – перше в житті садіння на коня (виконували у віці 3-4 років). Із цього часу виховання хлопчика брав на себе батько. У 17-18-річному віці (за деякими даними, і 12-13 років) проводили „ініціації” – посвячення юнаків у воїни. Під час випробувань відбувалися тренувальні бійки, змагання з боротьби, змагання на краще володіння списом та арканом, фехтування різними видами зброї, конкурси на кращі військові хитрощі та ін. [228].

Показником розвитку фізичної культури XVII ст. України є козацький рух. Найбільш цікавим для нашого дослідження вважаємо період існування Запорізької Січі. Козаки, за даними літописів, проходили військово-фізичну підготовку все своє життя в так званих школах лицарів.

З історії козацької Січі відомо, що якщо новачок вступає у Січ, то ставав за допомогою щоденних занять фізичними вправами „справжнім козаком”. Молодиків у січовій школі вчили на коні “реп’яхом сидіти”, шаблею рубати, гострозоро стріляти та володіти списом. Часто вже бувалі козаки проводили змагання серед юнаків із веслування, плавання, маскування. На великі свята народного календаря молодь змагалася на силу, винахідливість, спритність із бігу. Щоб загартувати юнаків, досвідчені козаки організовували в непрохідних дніпровських плавнях змагання з полювання і плавання на човнах (які переносили в разі необхідності через пороги, піднімаючи їх над головою). У цих змаганнях перемагали ті, хто першим висаджувався на протилежному березі річки, напроти місця старту (оцінювали протистояння швидкій течії). Серед запорозьких козацьких ігрища набули поширення системи єдиноборств. Найвідоміші з них лягли в основу козацького танцю “гопак”. Збережені на сьогодні акробатичні вправи: удари ногами й руками. Стрибки були елементами самозахисту наших предків у боротьбі з ворогом [128].

Окремі козаки Запорозької Січі спеціальними вправами досягали ефекту, коли “тіло грає” (удари противника під час бою не відчуються). Такі явища притаманні й східним системам боротьби, наприклад кунг-фу та карате [228].

Як свідчать вітчизняні дослідники, запорожці використовували в бою всі види боротьби. Виховання юнаків у Січі підпорядковували їхньому фізичному розвитку та загартуванню. Обов’язковими для всіх були водні процедури вранці й увечері (часто перетинання Дніпра від одного острова до іншого). Козаки розробили цілу систему рухових навичок без зброї, окремих вправ на коні, якими повинні були оволодіти юнаки, починаючи з 14-літнього віку. Кожен обряд українців супроводжувався ігрищами й змаганнями на визначення “найсильнішого” або “найвлучнішого” козака. Участь у таких змаганнях брала лише чоловіча половина населення [117].

Ураховуючи факти, наведені в історичних джерелах, можна дійти висновку, що в Запорізькій Січі сформувалася своєрідна система військово-фізичної підготовки, яка включала такі організаційні форми: фізичне виховання в сім'ї; військово-фізичне виховання в побуті; військово-фізичний вишкіл у козацькому війську; у січових школах. До засобів військово-фізичного виховання молоді й дорослих у зазначений період варто зарахувати: народні ігри та забави; народні та бойові танці; національні види боротьби; спортивні вправи змагального характеру; військові походи; полювання; вправи з маскування тощо. Отже, систематичне виконання фізичних вправ та ефективна система загартування готували козаків до перенесення спраги, голоду, спеки й холоду, що виховувало їх як надійних захисників України. У практиці суспільних і навчальних організацій ХХ ст. поширення набули гімнастичні свята, вечори, огляди, показові виступи гімнастичних організацій. Такі форми виконували функцію перевірки процесу фізичного виховання в навчальних закладах, мали на меті оцінювання вмінь і навичок із фізичної культури, а також слугували показником стану здоров'я студентів. Заходи проводили для пропаганди фізичної культури та залучення молоді до занять фізичними вправами [128].

Синергетичний підхід дає підстави констатувати, що формування та розвиток системи фізичної культури відбувалися відповідно до обраної мети та з урахуванням адекватних дій. Тобто патріотичне виховання поставало метою, а методи та прийоми фізичної культури – конкретизованими діями, які сприяли формуванню патріотизму покоління, яке підростало.

Водночас зауважимо, що виховний процес не обмежується лише постановкою мети та її реалізацією в конкретній формі діяльності. Принцип єдності теорії виховання, побудови виховного експерименту та впровадження практики виховної роботи має зважати на основні положення системного підходу. Загалом, системний підхід, зокрема його

предметний, функціональний та історичний аспект, відображений у єдності таких принципів дослідження, як історизм, конкретність, урахування всебічних зв'язків і розвитку. Він взаємозумовлений особистісним підходом, основне призначення якого полягає в орієнтації на особистість як на мету, суб'єкт, результат і головний критерій ефективності.

Вивчаючи специфіку особистісного підходу, доцільно звернутися до наукових міркувань О. Леонт'єва. Учений стверджував, що дослідження процесу народження і трансформації особистості має відбуватися в безпосередньому спогляданні її діяльності в конкретних умовах, що слугує основою її істинно наукового психологічного розуміння [107].

Особливу роль у з'ясуванні теоретико-методологічних засад патріотичного виховання відіграють характерні риси діяльнісного підходу, специфіка якого полягає у трактуванні особистості з позиції суб'єкта пізнання, праці та спілкування. Це завжди пов'язано з міжособистісною комунікативною взаємодією, що передбачає в межах виховного та педагогічного процесів реалізацію основних положень діалогічного підходу. Активність особистості, її потреба в самовдосконаленні розвиваються в умовах взаємин з іншими людьми, що побудовані за принципом діалогу. Цей підхід становить сутність методології гуманістичної педагогіки, проблемних методів навчання і виховання [95].

Студіюючи проблему патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури, важливо, на нашу думку, урахувувати методологічні засади культурологічного підходу, від якого залежить соціально-гуманістична програма та різноаспектність діяльності особистості. У контексті аналізу історичного ракурсу наголосимо, що виховний процес в Україні завжди був глибоко християнським (період княжої доби, козацьке виховання, українська філософія та українська педагогіка, що представлені такими персоналіями, як Г. Сковорода, П. Юркевич, К. Ушинський, Г. Ващенко, І. Огієнко, А. Волошин, С. Русова) [25; 143; 193; 203; 229].

Культурологічний підхід та його сутність полягає в тому, щоб створити цілеспрямовану систему виховного впливу та зорієнтувати людину на дорогу до Храму, щоб особа, добра чи зла, правдива і брехлива, сильна і слабка, усе ж намагалася йти до добра [202].

Водночас доцільно враховувати й аспект виникнення фізичного виховання. М. Пономарьов слушно зауважує, що виховання – це процес засвоєння суспільно-історичного досвіду, відтворення індивідуумом розвинутих здібностей. Особистість здобуває матеріальну та духовну культуру через спілкування і за умови засвоєння культури навколишнього природного та соціального світу [179].

Саме тому застосування культурологічного підходу неможливе без урахування етнопедагогічного підходу, сутність якого виявляється в застосуванні системи інтегративної єдності загальнолюдського, національного та індивідуального. К. Ушинський справедливо зазначав, що характер виховання відповідає характерові народу. Зважаючи на стійкість і органічність національного у людині, видатний педагог рекомендував в основу виховного процесу загалом покласти національне: “...як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню надійний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами... Є приклади ненависті до Батьківщини, але скільки любові буває в цій ненависті” [229]. З огляду на це особливе значення для реалізації завдань патріотичного виховання має обґрунтований К. Ушинським антропологічний підхід: необхідність системного використання всіх наукових даних про людину як предмет виховання і врахування їх у плануванні та реалізації педагогічного процесу. Видатний педагог наголошував, що якщо педагогіка хоче виховати людину в усіх відношеннях, то вона повинна насамперед пізнати її в усіх відношеннях. Інтеграція окреслених підходів до системи виховного процесу сприятиме реалізації основної домінантної парадигми

виховання, сутність якої полягає в демократизації особистості та пристосуванні її до життя в умовах вільного самовираження [242].

Для обґрунтування теоретико-методологічних засад системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури важливо з'ясувати роль фізичної культури в патріотичній зорієнтованості майбутніх фахівців освіти. Існує широкий спектр підходів до трактування фізичної культури. Нам імпонують наукові міркування Л. І. Лубишевої, згідно з якими фізична культура постає не тільки як поєднання фізичних і духовних якостей людини, а і як формування різних рухових умінь і навичок, необхідних для збільшення дієздатності організму людини, різнобічного виховання – інтелектуального, морального, естетичного. Саме з огляду на це роль студентства та студентський шлях до фізичної культури починається з розширення уяви про неї як про складник загальнолюдського досвіду [110].

Беручи до уваги антропологічний підхід, зауважимо, що динаміка суспільства змінювала традиції фізичного виховання, успадковуючи характерні національні особливості. У багатьох літописах засоби фізичного розвитку тіла пов'язують із народними “трищами”, які С. Климник зібрав і описав як “засоби фізкультурного розвитку тіла людини”, а також об'єднав поняттям “три” [76-78].

Узагальнюючи науковий доробок таких дослідників, як В. К. Бальсевич, М. Я. Віленський, Л. І. Лубишева, Л. П. Матвеев, В. І. Столяров та ін., підсумуємо, що фізичну культуру особистості слід трактувати як провідну в системі виховання [26; 110; 127; 212].

Б. Г. Ананьєв, В. П. Беспалько, Б. Т. Лихачов, В. С. Ледньов, Б. В. Ломов, С. Л. Рубінштейн та ін., беручи до уваги окреслені положення загальнопедагогічних та психологічних підходів до соціалізації особистості, кваліфікують фізичну культуру як якість розвитку рухових сил, творчості й діяльності людини [3; 189].

Г. І. Матукова, виконавши теоретичний аналіз проблеми фізичної культури, дійшла висновку, що поняття “фізична культура особистості” – це складник загальної культури людини, її особистісної духовної цінності та суспільства загалом. Фізична культура особистості, на думку науковця, залежить від рівня інтелектуального мислення, активного фізичного стану, сформованого свідомого ставлення до цінності здорового способу життя та стійкої потреби до зміцнення власного здоров’я [128].

Особливу роль відіграє педагогічний процес як інтегративний процес навчання та виховання у вищому навчальному закладі. Досліджуючи формування в студентів ВНЗ фізичної культури та їхньої готовності до використання в позааудиторних заняттях оздоровчої гімнастики й фітнесу, В. П. Бенедь акцентує на необхідності спеціальних фахових, педагогічних, медико-біологічних, психологічних, дослідницьких знань, умінь, навичок тощо [15].

Зауважимо, що вік людини від 17 до 25 років – специфічний, з огляду на що необхідно реалізовувати завдання патріотичного виховання в межах фізичної культури особистості з позицій співпраці, взаєморозуміння та усвідомлення цінності студентом фізичного здоров’я. Головне завдання – розвинути в майбутнього фахівця здібність об’єктивно самооцінювати власний потенціал та реальний стан здоров’я. Наголосимо, що студенти ігнорують авторитарне ставлення, утілення педагогами „позиції сили”, а не „позиції розуміння”, що внеможлиблює ефективні результати.

Синтезуючи положення народної педагогіки стосовно розуміння фізичної культури, Г. Л. Кривошеєва зазначає, що пріоритетним напрямом сучасної освіти має бути створення в кожному навчально-виховному закладі (насамперед у вищих навчальних закладах, покликаних формувати культуру здоров’я майбутніх спеціалістів) належних умов для навчання і виховання фізично та психічно здорової особистості [97].

Отже, вивчення особливостей фізичного виховання (зорієнтованість на формування вольових якостей особистості студента, культури його

спілкування; оволодіння основними технологіями психофізіологічної регуляції власного організму; ознайомлення майбутніх учителів фізичної культури з правильним режимом харчування; виконання вимог гігієни; опанування основ екологічної культури; загартування тіла; оволодіння необхідною базою рухових умінь) дає змогу більш ґрунтовно усвідомити специфіку формування патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури.

Аналізуючи методичні засади реалізації патріотичного виховання, що входять до складу теоретико-методологічної структури патріотичного виховання, доцільно звернутися до форм реалізації фізичної культури, які розвиваються в ході історичного розвитку. Такі форми допомагають, на нашу думку, реалізувати три основні напрями у вихованні юного покоління: по-перше, розвиток загальної культури та фізичної культури молоді як одного з основних складників; по-друге, опанування молоддю основних форм етнічної міжособистісної взаємодії за допомогою оволодіння рухливими методами та прийомами, які сприяють не тільки зміцненню організму, а й становленню та розвитку особистості загалом; по-третє, виокремлення внаслідок історичного досвіду форм реалізації фізичної культури, що сприяли формуванню та утвердженню патріотизму молодого покоління. Мова йде про формування системи патріотичних цінностей молодого покоління. Загалом традиційно вважають, що система цінностей слугує фундаментом виховання особистості. О. Вишневський, обравши за основу критерій розподілу цінностей за сферами застосування, виокремив п'ять груп цінностей [28-29]:

- цінність особистого життя людини (особисті цінності);
- цінність родинного життя (цінності сімейного життя);
- цінність сфери суспільно-громадських взаємин (громадянські цінності);
- цінність національно-державного життя (національні цінності);
- цінність життя всього людства (абсолютні вічні цінності).

Патріотичне виховання зорієнтоване на ціннісний підхід, оскільки цінності, які мають для людини пріоритетне значення, впливають на те, що вона підпорядковує їм менш значущі для неї речі, а також усю систему цінностей та узгоджує свою поведінку з абсолютно вічними вартостями [28-29]. Система цінностей слугує домінантним фактором, який активізує людину до подолання власної егоїстичної сутності, поступового переходу від власне особистісного до вимог, які ставить перед нею суспільство. Подолання такої суперечності – необхідна умова виховання патріотизму особистості майбутнього вчителя фізичної культури.

Водночас патріотизм – не тільки особистісна якість майбутнього освітнього фахівця, а й риса, що свідчить про належність особи до певної держави, мова йде про усвідомлення себе громадянином. Громадянськість як якісний компонент патріотизму залежить від усвідомлення кожною особистістю власних прав та обов'язків щодо держави, суспільства, від почуття відповідальності за їхнє становище [240]. Громадянин – це особа, яка за власною належністю приєднана до постійного населення певної держави, користується її правами і виконує обов'язки, що регламентовані законами цієї держави [240].

Патріотизм (з грецької – співвітчизник, вітчизна) – більш глибоке громадянське почуття, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури [240]; це моральний і політичний принцип, соціальне почуття, змістом якого постає гордість за минуле та майбутнє вітчизни, прагнення захистити її інтереси [236]. Загалом, П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л. В. Крицька інтерпретують громадянськість, патріотизм як різновид базової соціальної установки, сутність якої полягає в готовності особистості свідомо приймати та відповідально (на основі добровільного вибору особистості) виконувати закони та вимоги своєї держави [71].

У більш широкому контексті усталена думка про те, що громадянськість і патріотизм існують у різноманітності власних виявів,

оскільки вони є продуктом та результатом генетичної організації людини, соціально-економічних і духовно-культурних процесів. Патріотизм постає якісним складником структури громадянськості й забезпечує реалізацію конструктивно-критичної функції ставлення особистості до дійсності. Така функція неординарна, забезпечує вибір особистості щодо відбору та збереження всього суспільно ціннісного досвіду, а також розкриває сутність та першопричини негативних явищ і, отже, усуває їх у соціальній практиці взаємодії. Процес розгортання патріотизму як компонента громадянськості та особистісної якості загалом відображений і зафіксований у Конституції України, національній ідеї, національному ідеалі, національних цінностях, національній ідеології та національних інтересах.

На думку П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужного, Н. І. Косарева, Л. В. Крицької, найбільш дієвим механізмом, що згуртовує націю і водночас слугує фактором формування міцних патріотичних почуттів, прагнень, свідомості особистості, постає образ Батьківщини, Вітчизни. Змістовне наповнення поняття Батьківщина та Вітчизна таке: це країна, держава, народ як першопричина створення у процесі власного історичного розвитку, сукупність усіх матеріальних та духовних умов життя, території, соціально-економічної структури, культури, побуту, мови та традицій тощо. Окреслені аспекти стосуються основних цінностей, які сприяють формуванню в особистості знань, переконань, ціннісних орієнтацій, що безпосередньо виявляються в патріотичній або ж, навпаки, у непатріотичній діяльності особистості і є чітко взаємозалежними від характеру та стану усвідомлення індивідумом їхньої значущості [71].

Патріотизм виявляється тоді, коли людина усвідомлює суспільні інтереси та живе ними, навіть якщо вони не збігаються з умовами особистого життя. Вважають, що вищою формою патріотизму є самопожертва [31]. Д. А. Волкогонов зазначає, що людину, яка зробила подвиг, називають героєм. Подвиг – якісний показник мужності

особистості, його компоненти – хоробрість, стійкість, самовладання та самовідданість. Загалом, героїзм індивідуально та колективно виявляється в особливих умовах, коли виникає потреба захисту Вітчизни. Слава також постає якісною ознакою патріотизму, вона виражена у формі подяки, справедливості, суспільного визнання гуманного подвигу, який вчинила особа, колектив чи суспільство в цілому [31].

Ю. С. Красильник тлумачить патріотизм як національну гордість, національну гідність, національну свідомість, любов до Батьківщини, відданість власному народові, почуття гордості за надбання національної культури, почуття патріотичного обов'язку, гордості за минуле і майбутнє України, повага до традицій народу, рідної мови, потреба за будь-яких умов оберігати честь та гідність Батьківщини, співчуття до страждань народу і переживання за соціальні вади суспільства тощо [93].

Отже, патріотизм – це не лише особистісна якість, а й складник загальної культури, що безпосередньо формується у фізичній культурі, оскільки вимагає переконань стосовно власної патріотичної позиції та дієвого самовираження. Мова йде, зокрема, про прагнення до перемоги за умови змагань не тільки для отримання винагороди, але й для підвищення статусу та авторитету Батьківщині на загальній світовій арені. Досягнення у сфері фізичної культури засвідчують міць держави, її патріотичну спрямованість та силу. Саме тому неабиякої актуальності набуває формування патріотизму в структурі особистості майбутнього вчителя фізичної культури, який має примножувати власні надбання в подальшій професійній педагогічній діяльності. Виокремлені нами теоретичні положення щодо ролі фізичної культури в розумінні засад патріотичного виховання (зокрема розвиток загальної культури молоді та фізичної культури як одного з її елементів; оволодіння основними формами етнічної міжособистісної взаємодії за допомогою опанування рухливими методами та прийомами, які сприяли не тільки зміцненню організму, але й становленню особистості загалом) розкриваються в динаміці фізичної

культури загалом. З огляду на це постає необхідність вивчити організаційно-методичні засади позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в період навчання у ВНЗ.

1.4. Організаційно-методичні особливості позааудиторної діяльності в реалізації змісту патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки позааудиторна діяльність – ефективний і результативний та водночас складний вид діяльності. Труднощі зумовлені тим, що студент має не тільки набути зовнішнього, офіційно означеного статусу суб'єкта навчально-виховного процесу, але насамперед повинен визнати цей вид роботи чинником власного самовдосконалення та подальшої професійної майстерності, більш високого рівня конкурентоспроможності.

Фізична культура і як наукова галузь, і як досконало розроблена система фізичного впливу на особистість ставить серйозні вимоги до кожної людини, а також до фахівців, які безпосередньо втілюють у життя її завдання. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури має передовсім орієнтуватися на самоусвідомлення значущості власного здоров'я – необхідної передумови ефективної життєдіяльності; на підставі знань, переконань формувати особистісну позицію в майбутнього покоління.

Дефініція поняття “позааудиторна діяльність” нині окреслена не чітко, що пояснюємо статусом цього виду діяльності в навчально-виховному процесі ВНЗ. На думку А. Е. Подобіна, саме позааудиторна діяльність дає змогу аналізувати всі педагогічні впливи на професійну спрямованість особистості, не беручи до уваги викладання навчальних дисциплін й акцентуючи на власній активності майбутнього фахівця, його суб'єктній позиції. Науковець кваліфікує позааудиторну діяльність як

використання учасниками освітнього процесу в цілях професійного становлення всього різноманіття форм позанавчальної діяльності й тих форм організації навчання, у яких педагог ВНЗ не відіграє провідної ролі. Процес викладання як цілеспрямованого передання знань, умінь та навичок не є чітко регламентованим, оскільки це залежить від аудиторного навчання [177].

Позааудиторну діяльність тлумачать як спільну діяльність студентів та викладачів і самостійну діяльність студентів, що відбувається в ході позанавчальних заходів та забезпечує цілеспрямований розвиток особистості студента, його професійне становлення [22].

До позааудиторної діяльності зараховують:

- науково-дослідницьку діяльність студентів, зокрема виконання досліджень, підготовку матеріалів та участь у наукових студентських конференціях, студентських наукових групах і гуртках;

- діяльність профспілкової студентської організації, студентського клубу;

- діяльність творчих груп, студентських рад з організації масових заходів;

- діяльність об'єднань за інтересами: спортивних секцій, творчих колективів, студій;

- діяльність педагогічних, будівельних, трудових студентських загонів;

- діяльність навчальних груп.

За змістом позааудиторна діяльність може бути: пізнавальна (зокрема і за навчальними дисциплінами), художньо-естетична, політична, спортивна, трудова, суспільно-корисна.

У теоретичному аналізі позааудиторної діяльності ми керувалися розумінням її структури та змістовим наповненням, відповідно до тих наукових узагальнень, які на сучасному етапі досліджують становлення особистості як предмет власних теоретико-експериментальних досліджень.

Нами окреслені такі тенденції в теоретичному дослідженні специфіки позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури: педагогічна, програмно-методична та організаційна.

Педагогічними засадами дослідження позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури вважаємо психолого-педагогічні засади специфіки формування особистості в період навчання у ВНЗ, особливості патріотичного виховання та його впливу на становлення особистості студента.

Досліджуючи позааудиторну діяльність у вищій школі, доцільно, на нашу думку, проаналізувати специфіку такої форми діяльності через формування (саме засобами позааудиторної діяльності) патріотично зорієнтованих, соціально значущих якостей майбутнього вчителя фізичної культури. Патріотичне виховання відіграє особливу роль, оскільки, з огляду на етнопедагогічні дослідження та сучасні студії в галузі фізичної культури, одним з основних пріоритетних завдань освіти постає формування конкурентоспроможного фахівця, який матиме необхідні знання та буде соціально зорієнтованим, відповідальним за майбутнє українське державотворення. Саме збереження та відтворення української ментальності, культури й фізичної культури вимагає вивчення специфіки формування особистості майбутнього вчителя фізичної культури.

Позааудиторна діяльність – це такий специфічний вид діяльності, сутність якого базується, на нашу думку, саме на активності та цілеспрямованості студента. Водночас якісні характеристики особистості студента потребують детального, спеціально організованого педагогічного впливу на їх формування. Загалом, поняття “формування особистості” включає єдність об’єктивних і суб’єктивних умов, від яких залежить процес становлення та розвитку людини протягом усього її життя [67]. Ефективність педагогічного впливу ґрунтована саме на врахуванні сукупності міжособистісних стосунків у поєднанні із суб’єктивною діяльністю як значущої соціальної групи, так і окремої людини. Саме за

умов такого інтеграційного впливу на людину відбувається її розвиток та формування. Традиційно вважають, що формування – це процес створення, надання визначеної форми, завершеності будь-чому [22; 141].

Формування особистості, зокрема патріотичних якостей, що входять до системи її соціально значущих властивостей, відбувається внаслідок засвоєння індивідом суспільного досвіду. Тобто людина опановує норми, цінності, формується суспільна спрямованість її особистості, окреслюється певна модель поведінки, ставлення до себе, до людей, до світу. У становленні особистості домінують нові мотиви й потреби, їх перетворення та співвідкорення. Зауважимо, що досягти співвідкорення мотивів складно, шляхом простого засвоєння знань, формування вмінь та навичок цього зробити не можна, оскільки сформоване знання не завжди має характер реального та істинного мотиву. Психологи зазначають, що співвідкорення мотивів відбувається тільки в процесі переживання або проживання ситуації та знань – лише в цьому разі буде досягнений результат. Патріотичні якості: відповідальність, громадянськість, моральність та патріотизм – не можна сформувати лише у вигляді знань. Ураховуючи культурно-історичний принцип патріотичного виховання, ще наші предки формували мотиви в юного покоління, що слугували першоосновою патріотичних якостей. Формування патріотичних мотивів і якостей відбувається лише шляхом обов'язкового переживання патріотичних мотивів (любов до Батьківщини, до свого народу, повага до власної культури та традицій), як-от в ігровій формі, шляхом вивчення бібліографічних та історичних джерел, у ході виховання витривалості та стійкості.

Особливе значення в контексті дослідження специфіки позааудиторної діяльності має і поняття “розвиток особистості”, що характеризує послідовність і поступовість змін, які відбувається у свідомості та поведінці особистості [199].

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки становлення особистості – це найбільш актуальна та загальна мета виховання. Виховання завжди пов'язано із суб'єктивною діяльністю покоління, яке підростає, із виробленням у нього певного уявлення щодо навколишнього світу, людей та про самого себе.

У науковій літературі представлено широке та вузьке тлумачення аналізованого поняття. Так, у вузькому педагогічному розумінні виховання постає як процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, її взаємин, якостей, поглядів, переконань, способів поведінки в суспільстві; урахує і вплив навколишнього середовища. Водночас за такого підходу виховання втілює переважно ті зусилля, які реалізують соціальні інститути (школа, університет та ін.).

Виховання як більш складна диференційована категорія являє собою результат розвитку особистості, що відбувається в процесі засвоєння нею соціального досвіду. Подана дефініція додає відтінку соціалізації, оскільки в ході становлення особистість поетапно засвоює суспільні вимоги, набуває соціально значущих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють її взаємини із соціумом. Соціалізація особистості починається з перших років життя і завершується до періоду громадянської зрілості особистості. Водночас повноваження, права та обов'язки, набуті особистістю, не дають змоги констатувати, що соціалізація повністю завершена, за іншими аспектами життєдіяльності соціалізація триває протягом усього життя. Точніше, соціалізація означає процес постійного пізнання, закріплення та творчого освоєння людиною чинних правил і норм поведінки.

Д. Смелзер зазначає, що успішна соціалізація вимагає врахування трьох факторів: очікування, зміни поведінки і прагнення особистості відповідати суспільним очікуванням. На думку науковця, процес формування відбувається за трьома стадіями:

- 1) стадія наслідування та копіювання дітьми поведінки дорослих;

2) ігрова стадія, на якій діти усвідомлюють поведінку як виконання певної ролі;

3) стадія групових ігор, коли діти вчаться розуміти, чого саме від них очікує певна група людей [22].

Психологи й соціологи зосереджують увагу на тому, що соціалізація триває протягом життя і відрізняється в дітей та дорослих за певними критеріями.

1. Поведінковий – соціалізація дорослих змінює зовнішню поведінку, а соціалізація дітей формує їхні ціннісні орієнтації.

2. Мотиваційний – соціалізація дорослих розрахована на те, щоб допомогти людині набути певні навички, натомість соціалізація дітей більшою мірою має справу з мотивацією їхньої поведінки.

Р. Гарольд обґрунтував теорію, згідно з якою соціалізацію дорослих слід трактувати не як продовження дитячої соціалізації, а як процес, у якому “відживають” психологічні якості дитинства, тобто відбувається відмова від дитячих міфів [22].

Отже, положення про соціалізуючий характер виховання є слухним у руслі з'ясування специфіки патріотичного виховання саме в позааудиторній діяльності студентів.

По-перше, особливим вважаємо той факт, що, згідно з дослідженнями етнопедagogів, патріотичне виховання передбачає своєрідну форму соціалізації майбутнього покоління, саме завдяки засвоєнню та формуванню мотивації до зміцнення власного здоров'я традиційними українськими засобами, а також формування в молодого покоління патріотизму, в основу якого покладена цінність захисту держави, що може бути реалізована лише за допомогою усвідомлення цінності власного здоров'я та життя загалом.

По-друге, саме соціалізуючий характер патріотичного виховання прогнозував оволодіння дітьми, підлітками і юнаками всіх форм ігрової діяльності, що поставала основним засобом формування здорового

способу життя, оволодіння фізичною та загальнолюдою культурою загалом. У грі майбутнє покоління виконувало фізичні вправи на закріплення здоров'я та засвоювало суспільні ролі, усвідомлювало й приймало соціальні норми та цінності. Саме інтеграція соціалізації не в педагогічному (зокрема, у ході набуття знань, умінь та навичок), а у виховному процесі (який передбачав організацію життєдіяльності юного покоління в позанавчальний час) дає підстави окреслити особливості позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури – засвоєння патріотичного змісту виховання в структурованій формі, яка не передбачає чіткого оцінювання, а спрямована на розвиток мотивації та потреб студентів. Учені дослідили особливості соціалізації саме в юнацькому віці, що збігається зі студентським періодом розвитку особистості.

Досліджуючи концептуальні засади ювентології як інтегративної науки про молодих людей, В. В. Павловський трактує соціалізацію молоді (юність він тлумачить як складник молодості) як процес становлення і розвитку групи до меж її переходу в зрілу вікову групу, що зумовлений конкретно-історичною єдністю певної соціальної формації, суспільного устрою, цивілізації, окремого суспільства, відомих спільнот та особливостями розвитку окремих особистостей. Такий процес передбачає поетапне включення молоді в соціум, що відбувається на основі діяльності й самодіяльності, реалізації вікових програм у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії з іншими віковими групами, які утворюють певне суспільство. Науковець кваліфікує соціальні орієнтовані за віком програми як певні системи знань, умінь та навичок, досвіду й практичних дій, що використовують у власній життєдіяльності старші за віком генерації людей і, з огляду на об'єктивну необхідність та суб'єктивні фактори, як правило, передають їх більш молодим за віком генераціям [165]. Соціалізація молоді постає основним змістом діяльності соціально-вікової групи в суспільстві, виховання – основною ланкою соціалізації [100].

Майбутні фахівці фізичної культури, навчаючись у вищому освітньому закладі, перебувають здебільшого в межах вікового етапу юності (від 17 до 23 років) [85; 193]. Цей віковий період характеризується, з одного боку, можливістю підготовки до самостійного життя, а з іншого – це вже власне період дорослості. Роки навчання у ВНЗ для більшості студентів є важливим періодом не тільки в аспекті професійного становлення, але водночас і самовизначення в особистому житті.

Період студентської юності супроводжується ситуацією вікової кризи, яку В. І. Слободчиков та Е. І. Ісаєв пов'язують зі становленням автономності у власному житті та зі вступом у самостійне життя [207]. Криза юності – складна, оскільки має як позитивні, так і негативні моменти. Негативні аспекти пов'язані з утратою відпрацьованих юнаком форм життєдіяльності, міжособистісних контактів з іншими, способів навчальної діяльності, звичних умов життя та вступом у новий період. Позитивні аспекти – це нові можливості для особистісного становлення, активності, самостійності, громадянської відповідальності, свідомої та цілеспрямованої самоосвіти. У багатьох аспектах розв'язання кризи і, як наслідок, формування соціально значущих якостей залежать від соціально-професійного становища молодого людини. Дорослішаючи, юнак засвоює все більшу кількість нових видів діяльності, усе це потребує сформованих умінь орієнтуватися в системі зв'язків, наявних у кожному виді діяльності та зв'язків між різними типами роботи. Мова йде про особистісно значущі чинники, тобто про сформовані в юнака здібності обирати серед мотивів та потреб головні речі й концентрувати на них увагу. Саме діяльність дає змогу засвоїти нові соціальні ролі, осмислити їхню значущість [22].

Соціальна зрілість, зокрема у сфері фізичної культури, безпосередньо пов'язана з навчанням та участю молодого людини в позааудиторній діяльності вищого освітнього закладу. Відомо, що навчання та виховання мають змістову єдність, водночас суперечливість, за словами В. Т. Лисовського, полягає у відповідності конкретному етапові

розвитку. Науковець зазначає, що тривалий час у педагогіці домінувала ідея про те, що виховання стосується лише дітей та підлітків, а вищий освітній заклад – насамперед навчальний, а не виховний. Окремі дослідники обстоювали ідею відтворення організаційної виховної системи, що включала б своєрідну кодифікацію морально-етичних та естетичних норм поведінки, які відображають здоровий спосіб життя; схвалювали думку про реанімацію інституту кураторства в студентських групах, уведення посади проректора з виховної роботи [108]. Усе це свідчить про гостру потребу створення виховного середовища для студентів у позааудиторній діяльності, структурування їхнього вільного часу, що дасть змогу запобігати негативним явищам, зокрема девіантним формам поведінки (наркоманії, алкоголізму та ін.). На нашу думку, уникнути негативних тенденцій можна шляхом організації вільного часу студентів, як-от засобами фізичного виховання та спорту. Досвід доводить, що інтенсивне оволодіння навичками фізичної культури та тривалі заняття сприяють досягненню результатів. Реалізація патріотично зорієнтованих технологій розвиватиме прагнення студента, формуватиме потреби й мотиви гідного представлення власних спортивних досягнень в ім'я держави.

Вивчаючи особливості розгортання єдиного освітньо-виховного простору, А. Н. Виршиков виокремив етапи формування патріотизму засобами фізичної культури та спорту.

I етап – ідентифікація, основними характерними виявами якої є активне засвоєння знань і способів спортивної діяльності, а також оволодіння рухами та життєво важливими руховими діями, які дають учням змогу ототожнювати себе з іншими людьми та налагоджувати взаємини з оточенням.

II етап – індивідуалізація, для якої характерне активне засвоєння та відтворення знань, умінь і рухових дій; процес відтворення опосередкований специфічністю і неповторною сукупністю

індивідуальних фізичних здібностей та особистісних рис, які учні набувають у ході засвоєння, відтворення та самостійного використання досвіду, що накопичується як у навчальній, так і у фізкультурно-спортивній діяльності.

III етап – персоніфікація.

З огляду на наукову спадщину етнопедagogів і фахівців фізичної культури, варто виокремити технології, які реалізують особливий вплив фізичної культури на становлення майбутніх учителів фізичної культури:

- технології фізичної культури (за умови інтеграції навчальної, виховної та позааудиторної діяльності) сприяють формуванню мислення особистості, основу якого становить стійке переконання щодо визнання здоров'я людини найвищою цінністю;

- технології фізичної культури, як-от: витривалість, сила, гнучкість, спритність, пропорційний розвиток усього тіла, а також мужність, справедливість, інтелект, моральна чистота – сприяють формуванню та закріпленню фізичних і моральних якостей особистості;

- застосування технологій фізичної культури з елементами просвітницьких тренінгових занять сприятиме розвитку свідомості та самосвідомості майбутніх учителів фізичної культури, а також визнанню на цій основі цінності здорового способу життя (боротьба зі шкідливими звичками);

- фізична культура сприяє формуванню стійкої потреби в удосконаленні та зміцненні здоров'я, в активній руховій діяльності, що підтримує необхідний рівень працездатності особистості та підвищує рівень конкурентоспроможності майбутніх фахівців фізичної культури [36].

У формуванні свідомого ставлення майбутніх учителів фізичної культури до оволодіння фізичною культурою як системою занять з оздоровлення та зміцнення фізичного стану важливу роль має відігравати активізація потреби в усвідомленні необхідності позитивного та

конструктивного ставлення до власного здоров'я. А. В. Царик аргументовано доводить нагальність створення умов для занять фізичною культурою, усвідомлення їхнього значення для особистості. Основу такого розуміння науковець убачає в розвитку потреб емоційного характеру, таких як позитивний тонус настрою, радість, активність і бадьорість, що є наслідком занять фізичною культурою [243].

У сучасному суспільстві, де посилюються негативні тенденції у формуванні здоров'я та нівелюється ставлення до нього саме серед представників молодого покоління (високий рівень наркоманії, алкоголізму, зростання криміногенної ситуації та інтенсивне зниження рівня життя українців), заняття фізичною культурою набувають особливої ваги. Як слушно зауважує А. А. Востриков, зменшення кількості підліткових та молодіжних оздоровчих закладів призводить до того, що в молодого покоління з'являється велика кількість вільного часу, яку, на жаль, особа не може раціонально розподілити, поставитися до проблеми серйозно, заповнити його, зокрема, фізичною культурою. Брак висококваліфікованих фахівців з організації вільного часу, саме фахівців фізичної культури, може спричинити серйозні наслідки для розвитку українського народу загалом. З огляду на це активізується проблема підготовки таких фахівців, які б мали стійкі переконання щодо значущості й необхідності занять фізичною культурою (насамперед для власного здоров'я) та активно впроваджували власну життєву позицію в професійній діяльності [33].

Г. Пастушенко вважає, що здоров'я студентів як майбутніх фахівців залежить від факультативних позааудиторних занять із фізичної культури. Заняття фізичною культурою необхідні сучасній молоді, стверджує науковець, але вони повинні бути посильними і регулярними. Учений констатує позитивний вплив організаційних форм: змагань, показових виступів, розважально-оздоровчих заходів, занять за інтересами з видів спорту у вільний час, самостійних занять із фізичної культури за місцем

проживання – на формування здорового способу життя студентської молоді [167].

Загальновідомо, що студент, який має недостатню фізичну підготовку та низький рівень фізичної культури, швидко втомлюється від різного навантаження, йому важко виконати повний обсяг завдань, поставлених викладачем. Унаслідок перенавантаження (розумового й фізичного) студенти отримують низьку результативність у навчанні й професійному становленні. Саме тому сьогодні постала необхідність обрати більш конкретні форми рухового режиму студентів, які підвищували б рівень працездатності молоді в період навчання й покращували стан здоров'я майбутнього спеціаліста, створюючи оптимальні умови для успішної самостійної професійної діяльності.

На жаль, дослідники, пропонуючи студентам програми фізичного розвитку, не порушують проблеми педагогічного впливу викладачів-спеціалістів, які повинні створювати мотиваційні ситуації, що сприятимуть формуванню в молоді потреби до самостійних занять фізичними вправами. Цих міркувань дотримуються С. Нарзулаєв та Є. Оськіна, наголошуючи, що сучасне суспільство потребує знань від молодого покоління не тільки в галузі майбутньої професії, але й зі сфери валеології, медицини та фізичної культури. Зосереджуючи увагу на проблемах фізичного виховання у ВНЗ і загальноосвітніх школах, дослідники стверджують, що вищі навчальні заклади повинні “сформувати стиль життя студента”, навчити його “самоорганізації”, щоб проблеми саморозвитку для сучасного фахівця розв'язувати вчасно. Учені ініціювали створення “Центру самоорганізації молоді”, що об'єднує юнаків вищих навчальних закладів для занять фізичними вправами у вільний час [140].

Вивчаючи вплив занять із фізичної культури на стан розумової працездатності (В. Бенедь, Н. Ковальчук, В. Завацький), дослідники констатують, що студенти, які використовують фізичні вправи протягом тижня (займаються ранковою гімнастикою, оздоровчим бігом, плаванням

та іншими видами вправ), набагато швидше долучаються до повсякденних справ. Така молодь здебільшого має оптимістичний настрій, уміє керувати своїм станом, упевнена в собі. Серед таких студентів значно менше тих, хто палить і вживає спиртні напої, скарги на порушення пам'яті, недугу, головний біль – відсутні. Натомість студенти, які відвідують тільки академічні заняття з фізичного виховання, мають нижчу фізичну активність, ніж ті, що виконують фізичні вправи, індивідуально доповнюючи свій позааудиторний руховий режим [15].

На жаль, у науковій літературі недостатньо потрактовано проблему виховання загальної фізичної активності молоді, що має сприяти фізичному становленню молодого організму й формуванню фізичної культури як важливого складника професіоналізму. Звідси виникає проблема теоретичного аналізу чинних програм для впровадження засад фізичної культури в життєдіяльність покоління, що підрастає.

У сучасній педагогічній науці виховання тлумачать не як безпосередній вплив на об'єкта виховання, а як соціальну міжособистісну взаємодію різноманітних суб'єктів: індивідуальних, групових та умовно соціальних – інститутів виховання. На сьогодні найважливішим результатом виховання має стати сформована готовність і здатність студента до самовиховання [170]. Саме виховання як цілеспрямована діяльність відбувається в системі освіти, воно орієнтоване на створення умов для розвитку духовності студентів на основі загальнолюдських, патріотичних і державних цінностей; надання студентам допомоги в життєвому самовизначенні, моральному, громадянському та професійному становленні; на забезпечення умов для самореалізації особистості.

В. Т. Лісовський вважає виховання студентів вищих навчальних закладів окремим видом та формою виховного процесу, що має цілеспрямований характер та в основі якого лежить духовно-практична спільна діяльність викладачів і студентів, покликана формувати певну

систему життєвих поглядів й особистісних якостей для адаптації їхньої життєдіяльності [108].

Аналізуючи перспективи програмного забезпечення розвитку фізичної культури, Л. Б. Жарова, А. Б. Столярж зауважують, що однією з ефективних форм програмного забезпечення є втілення в педагогічну практику занять, які виходять за межі традиційного навчально-виховного процесу, тобто не передбачають оцінного ставлення до студентів чи до учнів. Автори наголошують, що результативність фізичного виховання базується насамперед на розвитку усвідомленого, позитивного ставлення студентів або учнів до рухової активності. Особливе значення, на думку науковців, має стимуляція вже з раннього дитинства регулярних самостійних занять дитини фізичними вправами. Слід створювати програму фізичного виховання, що враховує час дозвілля молодого покоління, це сприяє вищому рівню формування фізичної культури та позитивно позначається на здоров'ї [59; 212].

Обґрунтовуючи традиційний підхід до фізичного виховання, Л. Б. Андрющенко зазначає, що така форма реалізації фізичної культури слугує основою для формування загальної системи ціннісного ставлення до власного здоров'я, але не вичерпує потенціалу фізичної культури. У межах традиційного підходу акцентують переважно на нормативному статусі дисципліни, із поля зору практично зникає особистість студента, оскільки орієнтуються на виконання нормативних вимог, а не на формування усвідомленого ставлення до власного здоров'я та підтримку здорового способу життя. Звідси, зауважує Л. Б. Андрющенко, виникає гостра необхідність у розробленні нової стратегії впровадження завдань фізичної культури, в основу якої має бути покладено вільний вибір студентом фізкультурно-спортивної діяльності, гармонізацію особистісного та навчально-виховного у фізичній підготовці, адекватність змісту фізичної підготовки та її вимог індивідуальному стану особи [6].

Основною метою виховного процесу у вищому навчальному закладі

повинно стати виконання державного замовлення, що відображене в державних принципах політики та у сфері освіти. Відомо, що підґрунтям державної політики України в підготовці фахівців освіти слугує всебічний розвиток майбутнього конкурентоспроможного фахівця, який має вищу освіту, володіє соціальною активністю і якостями громадянина України, високим рівнем загальної культури.

Л. Белова, Г. Галайтатий, А. Магльований, Г. Сафрабова зосереджують увагу на тому, що достатній обсяг та інтенсивність фізичних навантажень позитивно впливають на якісні показники розумової працездатності молоді. Учені пропонують шляхи управління процесом формування фізичних якостей особистості засобами фізичного виховання, зокрема в позааудиторній роботі [116].

Проблему новітніх форм фізичної культури досліджував С. Сичов. Окреслюючи нетрадиційні форми фізичної культури, автор зазначає, що загальна активність молоді – необхідна умова управління суспільними процесами. Новітні форми фізичної культури, констатує дослідник, слугують необхідним доповненням до традиційних систем фізичного виховання, що сприятиме їхньому фізичному вдосконаленню. На думку науковця, фізичне виховання повинно об'єднати два напрями роботи щодо забезпечення майбутніх спеціалістів певним рівнем здоров'я: це розвиток фізичних якостей особистості й формування потреби у фізичному вдосконаленні [202].

Отже, у структурі програмно-методичного аспекту позааудиторної діяльності (поряд із чітким визначенням ролі та місця позааудиторної діяльності в системі навчально-виховного процесу) важливу роль відіграє результат, якого має досягнути освітній процес, – це підготовка конкурентоспроможного фахівця.

Серед інтегральних характеристик конкурентоспроможної особистості Л. М. Мітіна називає: спрямованість, компетентність та гнучкість. Спрямованість як інтегральна характеристика являє собою

систему емоційно-ціннісних відношень, від яких залежить ієрархічна структура доміантних мотивів особистості, що спонукають особу до їх утвердження в діяльності та спілкуванні. Ієрархічна структура спрямованості представлена так:

- спрямованість на інших людей, пов'язана з інтересом до них, довірою, повагою, прагненням до співпраці;
- спрямованість на себе, пов'язана з потребою до самовдосконалення та самореалізації у сфері виробничих, професійних взаємин;
- спрямованість на предметний бік професії (зміст діяльності). На етапі професійного навчання важливим завданням педагогів має стати формування в студентів спрямованості на практичну самореалізацію.

Компетентність, за Л. М. Мітіною, – це сукупність знань, умінь та навичок, а також способів і прийомів їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості. Компетентність представлена двома підструктурами:

- діяльнісна – знання, уміння, навички та засоби професійної діяльності;
- комунікативна – знання, уміння, навички та засоби ділового спілкування.

Гнучкість передбачає різноманітність та адекватність форм активності, що виявляються як у зовнішніх (рухливих), так і у внутрішніх (психічних) формах. Гнучкість – результат трьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених особистісних якостей: емоційної, поведінкової та інтелектуальної гнучкості [130].

Виховання студентів вищих навчальних закладів повинно бути зорієнтованим на формування соціальної активності, громадянської відповідальності та самостійності [110]. На сучасному етапі пріоритетним є виховання як органічний складник педагогічної діяльності, що інтегрована в загальний процес навчання та розвитку. Водночас навчальна діяльність спрямована насамперед на оволодіння професійними знаннями

й уміннями, на розвиток професійної спрямованості, когнітивної сфери, професійних якостей особистості. Серед основних завдань виховання студентів доцільно виокремити не тільки формування системи професійних знань, умінь, навичок та засобів їх реалізації в діяльності, але й формування і розвиток соціально значущих якостей особистості. Реалізація складних пріоритетних напрямів у розвитку патріотично зорієнтованих, соціально значущих якостей особистості (зокрема соціальної активності майбутнього вчителя фізичної культури, його самостійності, відповідальності, спрямованості на самовизначення, без чого неможливо сформувати особистісну зрілість) передбачає поєднання навчальної та позааудиторної діяльності.

Обстоюючи основні положення інтегративного підходу до спортивно-гуманістичного виховання студентів, Т. Ольхова констатує необхідність активізації студентської молоді. Обґрунтовуючи програму спортивно-фізкультурного виховання студентів на засадах інтегративного підходу, автор пропонує комплекс засобів педагогічного впливу на студентів. На думку науковця, програма з фізичного виховання має містити: спецкурс (теоретична інформація) у вигляді лекцій, діалогових занять, аналізу проблемних питань, що цікавлять студентів: нетрадиційні форми фізичної культури; проведення спортивних ігор; спортивних розваг; спортивно-творчих свят тощо. Конкретизуючи специфіку позааудиторної діяльності, Т. Ольхова зауважує, що позааудиторні програми для самостійних занять не повинні дублювати аудиторні заняття, які відбуваються за традиційними програмами з курсу “Фізична культура” [144].

На сучасному етапі розвитку фізичної культури як галузі триває активний пошук науковцями ефективних технологій, які дають змогу за короткий час відновити працездатність людини; розробляють оздоровчі програми з бігу, плавання, гімнастики. Організаційний аспект позааудиторної діяльності окреслюємо відповідно до періодів її

впровадження та визначення потенціалу саме в ракурсі такої діяльності майбутніх фахівців фізичної культури. Якщо вивчати позааудиторну діяльність із позиції педагогічних особливостей, то її організація повинна враховувати такі основні аспекти особистості студента, як мотиваційна, когнітивна, емоційна та діяльнісно-практична сфери. Найбільш дієвими засобами впливу на ці сфери є спонукання, слово, образ, дія та рефлексія, унаслідок цього повинні бути сформовані мотиви до участі в позааудиторній діяльності, спрямованість особистості студента; знання щодо цілей, способів та варіантів участі в позааудиторній діяльності; уявлення студентів про можливі дії; усвідомлений вибір індивідуального бачення та динаміки в позааудиторній активно зорієнтованій діяльності студента як суб'єкта, а не пасивного об'єкта педагогічного впливу, що призведе до закріплення в поведінці студентів певних стереотипів, формування патріотично зорієнтованих якостей особистості.

Досліджуючи співвідношення традиційних і нетрадиційних підходів до організації позааудиторної роботи, М. Петренко зосереджував увагу на тому факті, що нетрадиційні заняття не можна оцінювати ізольовано від традиційних форм фізичного виховання у ВНЗ, до того ж не варто "протиставляти" їх один одному. Науковець констатує, що різні форми фізичної культури мають ефективність тоді, коли їх проводять під керівництвом викладача. М. Петренко доводить, що процес фізичного самовдосконалення на 70 % залежить від якості фізичного виховання в закладі, тому в добовий режим життя сучасної молоді необхідно впроваджувати ранкову гімнастику, яка загартовує організм і слугує людині "лікувальним засобом" від застудних захворювань. Розроблення групових та індивідуальних програм із фізичної культури є наступним кроком у подальшому розвитку фізичної культури [170].

На думку Г. І. Матукової, позааудиторна робота з фізичної культури реалізовується в таких завданнях: формування вольових якостей (бадьорості духу, оптимістичності, ініціативи, упевненості, наполегливості

та ін.); формування позитивних звичок у поведінці; виховання усвідомленої необхідності вести здоровий спосіб життя (дотримання гігієни, певного рухового режиму, володіння необхідними практичними навичками з галузі фізичної культури та ін.); формування моральних якостей майбутніх фахівців [128].

Л. В. Кондрашова зазначає, що позааудиторна робота має поєднувати різнобічну виховну діяльність із професійним становленням особистості. Науковець конкретизує завдання позааудиторної роботи, виокремлюючи, зокрема, такі: застосування технологій, які б активізували потребу до професійної самоосвіти, самовиховання; набуття практичних умінь та навичок, призначення яких – забезпечення успіху в подальшій життєдіяльності [85].

Форми позааудиторної діяльності повинні бути різноманітними за змістом, постійно ускладнюватися, розширюватися та змінювати роль студентів у суспільно корисній праці від пасивної до ініціативної й організаційної. Особливістю позааудиторної діяльності слугує той аспект, що кожен студент має самостійно обрати свою форму та усвідомити відповідальність стосовно участі в тих чи в тих позааудиторних формах роботи. Домінування індивідуального підходу до позааудиторної роботи – це спрогнозований шлях або напрям діяльності до поставленої власне студентом мети. В аналізованому контексті мова йде про набуття професійної майстерності та формування патріотично зорієнтованих якостей і рис.

Особливе значення позааудиторна робота має для розвитку самостійності майбутніх учителів фізичної культури, зокрема для такої форми, як самостійні заняття. Самостійна робота має базуватися на сформованому стійкому інтересі до самостійного оволодіння та до занять фізичними вправами. порушеній проблемі присвячено роботи Є. Булич, Л. Глазиріна, Н. Денисенко, В. Качашин, В. Бенедь, Н. Ковальчук, В. Завацького та ін. Учені наголошують на особливості організації

самостійної роботи, зокрема на впровадженні “методу самовдосконалення”, або “методу самоуправління”, ефективність реалізації якого виявляється в розробленні спеціальних інструкцій для тих, хто самостійно бажає підвищувати свою фізичну культуру [15; 22].

В. Мамичкін, Е. Зайцев, Я. Савицький, з'ясовуючи проблему організації самостійних занять студентів, зауважують, що для підвищення фізичних можливостей організму студента в позааудиторну роботу необхідно ввести заняття з фізичної культури різної змістовної спрямованості, тобто активізувати та задовольнити три головні потреби людини: рухову активність, правильне харчування, емоційні задоволення. Саме тому необхідно навчити студентів самостійно задовольняти названі потреби, що дасть їм змогу одержувати від такого способу життя позитивні емоції [123].

Важливо, на нашу думку, застосовувати технології загартування молодих людей для підвищення їхніх фізичних якостей, зокрема розвивати в майбутніх фахівців фізичної культури навички оволодіння способами активного відпочинку на лоні природи. Слід акцентувати на такій формі самостійної роботи студентів, що спрямована на фізичне самовдосконалення, а також на проведенні змагань, спортивних розваг, різних видів туризму й альпінізму. До технологій фізичної культури належать фізичні вправи, виконання яких впливає на розвиток фізичного стану людини, а також вправи циклічного характеру, що сприяють швидкому розвитку різних груп м'язів (біг на лижах, плавання, їзда на велосипеді, звичайний біг та ін.). Знання про оволодіння технологіями їх реалізації слід інтегровано формувати як у межах академічного навчального процесу, так і в позааудиторній діяльності студентів, оскільки саме за умови безоцінного сприйняття значно активізується інтерес студентів до вивчення запропонованих технологій. Загалом до форм позааудиторної роботи можна зарахувати різновиди туризму, вправи циклічного характеру, гімнастичні вправи статичного й динамічного

напряму, вправи з предметами, комплекси самостійних занять тощо.

Нетрадиційні форми фізичної культури в позааудиторній роботі обирають залежно від сімейних виховних традицій та сімейної педагогічної системи впливу, вони спрямовані на формування в молоді усвідомленої потреби в систематичній оздоровчій діяльності, наприклад: аеробіка, карате-аеробіка, аквааеробіка, оздоровчі системи йоґів та ін. В останні десятиріччя активно впроваджують деякі типово закордонні форми занять із фізичної культури (фітнес, чирлідінг, степ-аеробіка, аквааеробіка, східні види боротьби, дихальна гімнастика, різні форми масажу). З іншого боку, ці нововведення зорієнтовані лише на розвиток фізичних якостей молоді, а не на формування культури особистості. У більшості вищих навчальних закладів позааудиторні заняття не врізноманітнені, їх проводять несистематично, бракує консультацій викладачів, не враховують індивідуальні потреби молоді. Натомість патріотично зорієнтована традиція української фізичної культури прогнозує насамперед становлення патріотично спрямованої особистості, яка має усвідомлювати цінність фізичної культури, важливість власного здоров'я та загалом дбати про розвиток незалежної й здорової нації українців.

Т. Ольхова стверджує, що позааудиторна діяльність сприяє реалізації завдань спортивно-гуманістичного виховання, і пропонує використовувати в позааудиторній діяльності ігри та свята за різними сюжетами, які оптимізуватимуть творчі здібності студентів, формуватимуть їхні гуманні й моральні якості. “Педагогічні ігри”, на думку дослідниці, також варто проводити за певними сюжетами. Перша гра має назву “Критерії оцінювання поведінки спортсменів” (відбувається за принципами “чесна гра”); друга – “Програма спортивно-творчого свята”. Ігри мають передбачити самостійне розроблення студентами критеріїв “чесної гри”, різних варіантів програм спортивних свят. В обох випадках студентів об'єднують у групи, які опрацьовують критерії чесної гри й варіанти

програм їх проведення [144].

У контексті вивчення основних положень організаційного аспекту позааудиторної діяльності варто звернутися до досліджень загальних форм занять із фізичного виховання. М. Петренко основними формами занять називає групові, які відбуваються за клубним принципом. Але в навчальних закладах зміст діяльності клубів реалізується тільки тоді, коли кількість людей, які займаються одним видом діяльності, перевищує 50 осіб. Тобто значна частина студентів за такої умови, на його думку, повинна працювати індивідуально:

- ранкова гігієнічна гімнастика або спеціальна розминка;
- виконання спеціальних вправ для усунення фізичних вад або залишкових явищ після захворювання;
- тривалі прогулянки або походи у вихідні дні;
- тренувальні заняття з обраного виду спорту тощо [170].

Однією з альтернативних форм позааудиторної роботи можуть бути домашні завдання з виконання фізичних вправ. Роль домашніх завдань із фізичної культури з'ясовано в наукових студіях М. Андруха, А. Борисенка, Ю. Портних, М. Козленка, В. Новоселицького, С. Цвека та ін.

О. Іваницький, О. Іванова, В. Матов, І. Шарабарова, досліджуючи різні форми виховання фізичної культури, доводять необхідність упровадження в позааудиторну роботу зі студентами нових форм відпочинку, занять із різних видів гімнастики (статичної та динамічної), вправ із предметами тощо. Учені вважають, що, плануючи позааудиторну роботу, необхідно враховувати індивідуальні потреби студентів та вчити їх правил гігієни. Зміст завдань слід планувати згідно з рівнем розвитку фізичних особливостей кожної людини, а також спостерігати за динамікою певних фізичних навичок [69].

Порушуючи проблему розвитку ритмічної гімнастики, О. Іваницький, О. Іванова, В. Матов, І. Шарабарова розробили методику занять, що сприятиме підвищенню фізичних якостей і матиме потужний

коригувальний ефект. Наводячи вправи для користування й необхідні формули для врахування серцевих скорочень під час виконання вправ, дослідники довели, що регулярні самостійні заняття з ритмічної гімнастики підвищують загальний стан здоров'я, настрої і покращують зовнішній вигляд молоді [69].

Розпочинатися такий процес має вже з першого курсу, оскільки саме на першому курсі перед студентом постає вибір: чим саме займатися в позааудиторній діяльності, у яких колективних чи групових або індивідуальних формах роботи він може брати участь, яку саме позицію він може посісти в діяльності. На цьому етапі особливого значення набуває організація пропозицій щодо участі в позааудиторній діяльності, окреслення можливостей із боку адміністрації ВНЗ стосовно самовизначення студента з урахуванням його інтересів. Україй важливо також, наскільки якісно сформована система позааудиторної діяльності у виші і як саме оцінюють мотиви участі студентів у позааудиторній діяльності. Окреслені передумови впливають на результат – реалізацію патріотичного виховання в позааудиторній діяльності.

Потенціал позааудиторної діяльності вмотивований такими факторами:

1) різноманітне змістовне спілкування з однолітками, що дає змогу залучати студентів до різновікової, поліпрофесійної комунікації, сприяє розвитку їхньої комунікативної компетентності, пізнанню навколишнього середовища;

2) залучення студентів до різноманітних малих груп, які часто стають для них референтними, тобто можуть максимально впливати на розвиток особистісних і професійних якостей, на формування професійної спрямованості;

3) вибір змісту, форм та ступеня участі й обрання позиції, що не може бути реалізоване протягом навчальної діяльності, усе це створює

умови для індивідуального розвитку соціально значущих якостей, зокрема самостійності, відповідальності та соціальної активності кожного студента;

4) реалізація особистого потенціалу через активну, самостійну, відповідальну діяльність;

5) розвиток соціального досвіду студентів, підвищення рівня професійних знань та умінь;

6) підвищення інтересу до різноманітних видів діяльності, зокрема наукової діяльності, художньої та соціальної творчості;

7) розширення меж вищого навчального закладу, співпраця з громадськими організаціями, закладами, що сприяє збагаченню соціального досвіду студентів.

Отже, формування патріотично зорієнтованих якостей студентів, майбутніх учителів фізичної культури, не тільки матиме неабиякий вплив на засвоєння основних положень патріотичного виховання, але й сприятиме розвитку якісних характеристик патріотизму як особистісних рис: відповідальність, самостійність, громадянськість, моральність та ін. Виховання патріотизму в позааудиторній діяльності студентів повинно відповідати основним змістовим характеристикам професійного виховання та враховувати реальний рівень розвитку особистості студента. Також вагоме значення має відмінність у вікових та індивідуальних особливостях студентів перших і випускних курсів.

Позааудиторна діяльність повинна відповідати певним вимогам, дотримання яких, на наш погляд, сприятиме її ефективній реалізації:

1) має бути чітко взаємопов'язана з аудиторною діяльністю за цілями, змістом та формами роботи;

2) повинна мати системний характер, тобто бути структурованою та цілеспрямованою;

3) чітко ранжувати форми роботи, серед яких переважатимуть не масові організаційні форми, а структурована послідовність масових, групових та індивідуальних форм;

4) не повинна бути жорстко регламентована за змістом, формами та часом, що дасть змогу, з одного боку, діяти відповідно до власних поглядів та переконань педагога, з іншого – збільшить відповідальність студентів як учасників позааудиторної діяльності за результат її виконання;

5) має бути варіативною, орієнтуватися на співпрацю студентів та викладачів і, отже, розвивати самоорганізацію студентів;

6) не допускати жорсткого контролю за діями студентів із боку викладачів та педагогів;

7) мати творчий, урізноманітнений характер;

8) її слід ускладнювати та розширювати від курсу до курсу;

9) повинна бути організованою як у межах ВНЗ, так і поза ним.

Позааудиторна діяльність – основа патріотичного виховання студентів, головна умова формування їхніх патріотичних якостей. Саме позааудиторна діяльність впливає на формування мотивів та якостей майбутніх учителів фізичної культури, оскільки вони переживають виховні ситуації в різноманітних за кількістю учасників, змістом й організацією формах роботи.

Завдання патріотичного виховання реалізують унаслідок засвоєння кожним конкретним студентом загальноствореного досвіду. Загалом, до специфіки патріотичного виховання належить не тільки формування знань, умінь та навичок, але й розвиток патріотично зорієнтованих якостей особистості. Це можливо лише через процес переживання та проживання ситуацій патріотичного змісту й характеру. Саме проживання історії розвитку української патріотичної позиції, що відображена в козацьких іграх (зорієнтованих не лише на активність та оздоровлення студентів, а й на передання основних методів і прийомів розвитку рухливості відповідно до патріотичної позиції козаків), сприятиме ефективному засвоєнню та усвідомленню патріотичних засад української фізкультурної традиції. Крім того, реалізація засад патріотичного виховання слугує джерелом розвитку

фізично та психологічно здорового майбутнього вчителя фізичної культури.

З огляду на сучасне уявлення про розвиток фізичної культури молоді, зокрема про нетрадиційні форми позааудиторної роботи, можемо стверджувати, що модель формування фізичної культури молоді в позааудиторний час вважають головною формою “стратегії оздоровлення”, а вчасна валеологічна освіта є гарантом високого рівня здоров’я майбутніх спеціалістів. Отже, сучасні технології з фізичної культури повинні орієнтуватися не тільки на завдання, пов’язані з підвищенням рівня фізичних якостей молоді, але й на виховання в юного покоління звички до правильного способу життя.

Однією з альтернативних форм реалізації завдань патріотичного виховання в позааудиторній роботі, на нашу думку, є спортивно-оздоровчі табори. Ю. Короп та С. Цвек, досліджуючи організаційні форми фізичного виховання молоді в спортивно-оздоровчих таборах, наголошують на позитивному впливі окремих заходів із легкої атлетики, спортивних ігор, оздоровчої гімнастики на організм молодої людини. Учені стверджують, що самостійні заняття з різних видів фізичної культури формують сильну особистість. Пропонуючи методику навчання деяких видів легкої атлетики, оздоровчого плавання для молоді, дослідники радять використовувати ці заходи з метою “покращення самопочуття і виховання правильного погляду на здоровий спосіб життя” [88].

Промовисті приклади організації позааудиторної діяльності студентів наводить Е. Булич. На її думку, фізична культура, передбачена у вільному часі, стає “стимулятором бадьорості”, працездатності людини. Висока повноцінна робота мозку можлива тільки за умови правильної організації м’язової діяльності. Дослідниця наводить приклади різних форм цих занять (вправи фізкульт-хвилинки, різні вправи з гімнастики, комплекси фізкульт-паузи тощо), пропонує процедури загартування, які сприятимуть покращенню стану здоров’я та імунної системи організму

[22].

Зосередимо увагу на тому, що головною умовою успішності фізичного самовдосконалення молоді має стати нове мислення, зміна поглядів, які часто складаються “стихійно”.

Отже, представлений теоретичний аналіз специфіки розв’язання завдань фізичної культури в сучасній системі освіти, зокрема підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури, дає підстави стверджувати, що порушена в монографії проблема є складною та актуальною, вимагає переосмислення, зміни дослідницьких акцентів стосовно форм її впровадження, підходів до змісту фізичної культури, до особистості студента як суб’єкта та безпосереднього активного носія фізичної культури, передання знань поколінню, яке підростає.

Творче узагальнення наукових надбань дало змогу розробити *теоретичну модель патріотичного виховання в системі позааудиторної підготовки майбутніх учителів фізичної культури*. Основними передумовами до розроблення теоретичної моделі послуговували загальні особливості реалізації змісту навчально-виховного процесу в межах підготовки у ВНЗ та сучасні студії, присвячені проблемам освіти у вищій школі. Специфіка запропонованої нами моделі полягає в інтеграції чотирьох основних компонентів: особистісного, змістовного, методичного та патріотичного.

Особистісний компонент представлений у нашому монографічному дослідженні як один з основних компонентів, що забезпечує високу результативність засвоєння студентами окреслених педагогічних технологій. Сутність особистісного компонента полягає в активізації та формуванні таких особистісних якостей у студентів, як:

- активність у сприйнятті педагогічних і виховних технологій;
- спрямованість у засвоєнні представлених знань патріотичного змісту;
- система ціннісних переконань щодо розуміння культури та традицій українського народу;

- когнітивні особливості в сприйнятті та переопрацюванні інформації щодо змісту й основних положень патріотичного виховання;
- поведінкові особливості, які спрямовані на засвоєння норм та правил, що відображені в специфіці патріотично зорієнтованих педагогічних технологій;
- емоційно-вольові особливості, представлені сформованою здатністю студентів оволодівати власними почуттями, емоціями та контролювати їх;
- відповідальність;
- дисциплінованість;
- наполегливість;
- стан сформованості духовно-патріотичних переконань і почуттів як інтеграція та інтеріоризація засвоєних знань, умінь і навичок у позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури;
- активізація творчих ресурсів студентів.

Змістовний компонент обґрунтований нами в контексті сутнісного наповнення розроблених ефективних педагогічних технологій, які базувалися на таких засадах:

- когнітивні технології – спрямовані на опрацювання змісту патріотичного виховання, засвоєння знань щодо особливостей патріотизму українського народу, розвитку його ментальності в ракурсі культурно-історичного становлення, специфіки патріотичного виховання в межах історичної формації, основних принципів та засад патріотичного виховання, сутності патріотизму, тенденцій у державотворенні та розвитку кожної особистості тощо;
- процесуальні технології – передбачали в позааудиторній діяльності студентів додаткові заняття з фізичної культури (секції, групові та індивідуальні змагання, збори), урахування потреб і побажань щодо вибору часу та тривалості занять, а також інтересів, від яких залежала динаміка впровадження патріотичного виховання саме в позааудиторний період;
- пізнавальні технології – сутність яких полягала в особливому

врахуванні пізнавальних інтересів і мотивів студентів щодо участі в позааудиторній роботі та визначення за допомогою методів педагогічного експерименту актуальних проблем патріотичного характеру; пізнавальні технології впроваджено в межах нашого експерименту для розвитку пізнавальної активності, усвідомлення феномену патріотизму, формування суб'єктивного ставлення студентів до патріотичних процесів у державотворенні України;

– ігрові (рухливо активні) технології – призначені для впровадження в практику основних методів патріотичного виховання.

Методичний компонент виокремлений нами для з'ясування форм упровадження системи патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури. Серед основних форм роботи обрано тренінгову діяльність, яка сконцентровує індивідуальну та групову роботу із застосуванням психолого-педагогічних прийомів ведення тренінгу. Така форма, на нашу думку, дає змогу зняти основне напруження, спричинене виконанням традиційних завдань навчально-виховного процесу, підвищити ефективність представленої нами системи позааудиторної діяльності студентів.

Патріотичний компонент з'ясовує специфіку системи знань, умінь та навичок студентів в аспекті розуміння патріотизму як суспільної якості, а також індивідуальної позиції кожної особистості, що за умови інтеріоризації набуває форми особистісної властивості, базованої на системі ціннісних переконань не тільки студента, але й громадянина держави. Особливого значення набуває розуміння студентами української ментальності в контексті покращення стану фізичного здоров'я, визнання необхідності фізичної культури насамперед для студента і збереження його фізичної та духовної цілісності. Названий компонент спрямований на розвиток усвідомлення студентами необхідності берегти й зміцнювати здоров'я як особливість ментальної традиції українського народу. Саме таку позицію має обстоювати майбутній учитель фізичної культури в

подальшій професійній педагогічній діяльності.

Рівень сформованості компонентів визначено за допомогою рівнів: високого, середнього, помірною, низького. *Високий рівень* передбачав сформованість усіх показників за окресленими компонентами.

Середній рівень свідчить про певні недоліки у функціонуванні виокремлених нами компонентів моделі патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури (наприклад, брак відповідальності в особистісному компоненті, або пізнавальних інтересів щодо патріотичності українського народу, або власної патріотичності).

Помірний рівень визначений нами для з'ясування динаміки позааудиторної діяльності, що передбачає наявність особистісного компонента, але водночас засвідчує відсутність певних здібностей, знань, умінь чи навичок для оволодіння тими чи тими технологіями.

Низький рівень свідчить про відсутність передумов для позааудиторної роботи та недостатній рівень засвоєння студентами знань із патріотичного виховання.

Основними критеріями в окреслених компонентах постають: особистісний компонент – критерій особистісної, творчої та професійної компетентності; змістовий компонент – процесуальний та пізнавальний критерій; методичний компонент – організаційний і результативний критерій; патріотичний компонент – ціннісний, позиційний та критерій спрямованості.

Розроблена нами теоретична модель спрямована на дослідження динаміки ефективності впроваджуваної в ході експерименту психолого-педагогічної позааудиторної роботи. Кожен критерій та компонент вивчено відповідно до характеру організації педагогічного експерименту. Розроблено й проведено анкетування студентів, а також викладачів, які впроваджують не тільки педагогічну, а й позааудиторну діяльність (куратори та старости студентських груп).

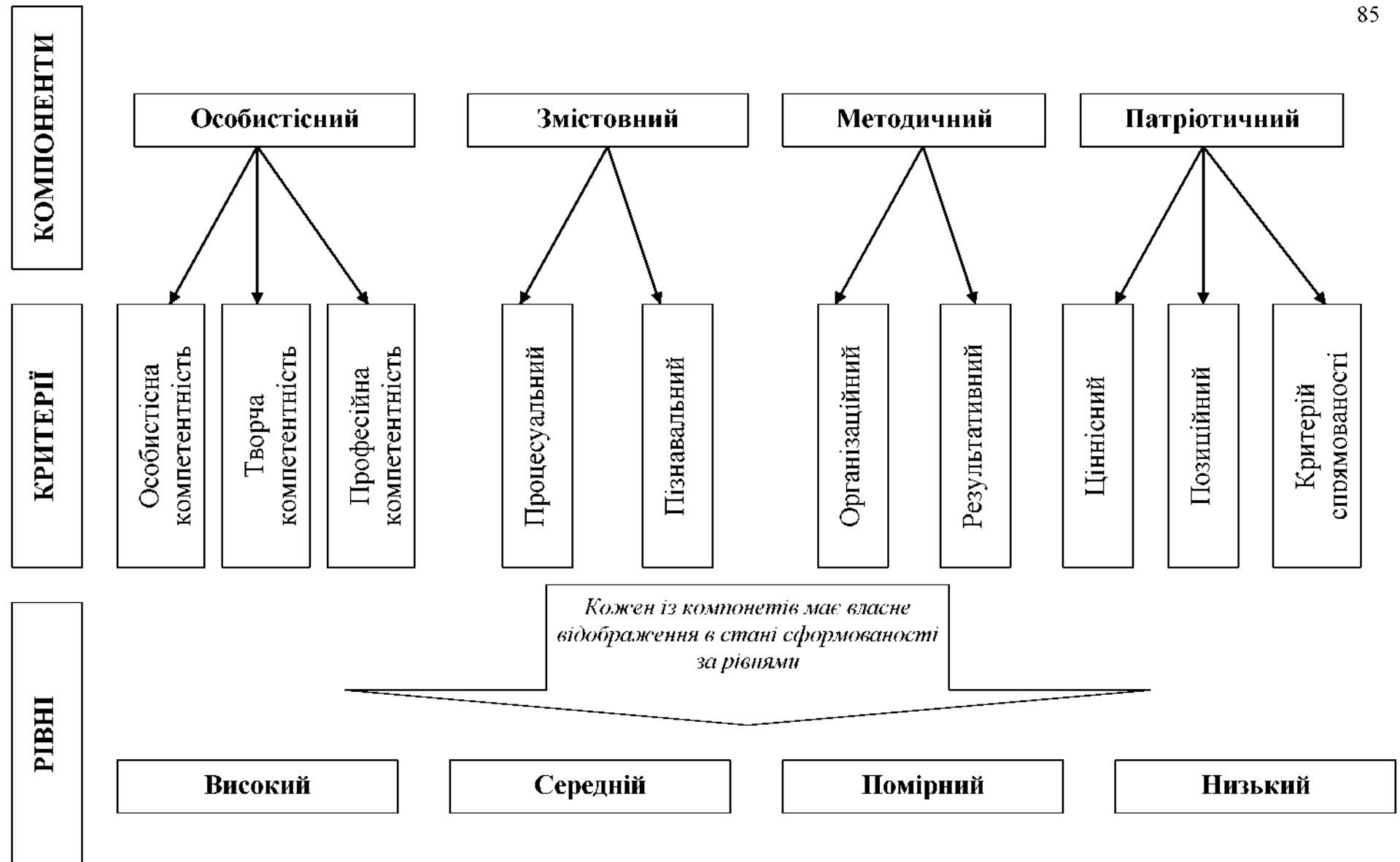

Рис. 2.1. Теоретична модель патріотичного виховання в системі позааудиторної підготовки майбутніх учителів фізичної культури

У наступних розділах монографії опрацьовано отримані експериментальні результати для верифікації ефективності впровадження розробленої нами системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури в позааудиторній діяльності.

Висновки до розділу

Теоретичний аналіз науково-педагогічних засад патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури дає підстави сформулювати концептуальні положення порушеної проблеми.

1. Феномен патріотизму та специфіку його впливу на сучасне обґрунтування концептуальних засад виховання майбутніх учителів фізичної культури тлумачать із позицій історизму, етнопедагогіки, педагогіки та етноцентричної теорії. Доведено детермінантний характер патріотизму, що зумовлений як суб'єктивними, так і об'єктивними факторами. Суб'єктивні чинники полягають у розвитку свідомості та патріотичної свідомості людини в процесі виховання й формування патріотизму як особистісної властивості. Про об'єктивний аспект патріотизму свідчить інтеграція феноменів патріотизму, культури, фізичної культури, етнічної та національної культури. Потрактування патріотизму в межах нашого наукового дослідження передбачало вивчення його в ракурсі патріотичної виховної системи, яка на сучасному етапі розвитку педагогічної науки набула особливої значущості, зокрема в руслі формування таких якісних характеристик, як патріотизм, патріотична позиція та громадянськість (у навчально-виховному процесі шкільної ланки освіти та освіти вищої школи).

2. У роботі доведено, що патріотичне виховання зумовлене функціонуванням фізичного виховання як необхідної передумови збереження, відтворення та зміцнення психофізіологічних особливостей майбутнього фахівця. Інтегративним складником патріотичного виховання

та фізичного виховання слугує фізична культура, призначення якої полягає у вихованні ціннісного ставлення особистості до власного тіла та організму.

3. З'ясовано, що потреба в реалізації завдань патріотичного виховання вмотивована тенденціями до збереження національної ментальності, сконцентрованої в традиціях, звичаях, обрядах та в ставленні людини до власного народу. Важливо, щоб людина усвідомлювала себе особистістю, патріотом, який має власну громадянську позицію.

4. Констатовано, що патріотичне виховання базоване на сформованості загального стану культури людини як особистісної властивості, що виявляється на об'єктивному та суб'єктивному рівнях. Цей аспект реалізований у сучасних парадигмах гуманізації та гуманітаризації освіти.

5. У розділі зосереджено увагу на тому, що активні тенденції у впровадженні засад патріотичного виховання пов'язані із з'ясуванням стану функціонування та загального розвитку інтелектуальної, моральної, емоційно-вольової й ціннісної сфер майбутнього фахівця освіти. Такі тенденції вможливають розвиток моральності, духовності, поцінування власного тіла й організму як суспільно значущих речей, що свідчать про належність до певного народу, нації, етносу. Порушена проблема – рентабельна в науковому плані, оскільки на сучасному етапі бракує певної єдності думок, крім того, учені застосовують суттєво відмінні методи, не лише активізуючи особистісну сферу, але й зміцнюючи, підтримуючи та зберігаючи здоров'я майбутнього покоління.

6. Наголошено, що основними теоретико-методологічними засадами патріотичного виховання в системі підготовки майбутніх учителів фізичної культури є: синергетичний підхід як інтеграція мети та дії в реалізації завдань патріотичного виховання; системний та особистісний підходи до патріотизму майбутніх учителів фізичної культури (дають змогу характеризувати особистість студента як суб'єкт виховного процесу) та до

формування його активності й спрямованості на засвоєння патріотично зорієнтованих виховних технологій; діяльнісний підхід, що передбачає активізацію студента до пізнання та саморозвитку й активної діяльнісної позиції; культурологічний підхід, який дає змогу інтегрувати основні положення етнопедагогіки та сучасної педагогіки в пізнанні українських технологій реалізації завдань фізичної культури; етнопедагогічний підхід, за допомогою якого реалізують систему завдань патріотичного виховання в єдності загальнолюдського, національного та індивідуального; антропологічний підхід, що вможливорює пізнання і навчання людини в системі її різноаспектних зв'язків з історією, народом, культурою, традиціями та ін., серед яких виховання патріотизму посідає одне з основних місць; загальнопедагогічний та психологічний підходи, згідно з якими становлення особистості аналізують в єдності навчання, виховання та соціалізації як основної передумови до становлення особистості людини в суспільстві.

7. Запропоновано теоретичний аналіз фізичної культури особистості як інтегративного утворення, що забезпечує єдність фізичного, психологічного та духовного в особистості людини.

8. Охарактеризовано основні історично зумовлені форми реалізації завдань фізичної культури та фізичного виховання, до яких належать гра, гімнастика, фізичні вправи на загартування тіла, змагання з різних видів спорту, спортивні ігри, акробатичні мистецтва, пантоміма й танець. Виокремлено основні форми реалізації фізичної культури, які активно формувалися протягом історичного розвитку України, зокрема мистецтво застосування зброї, тренувальні бійки, змагання з боротьби, на краше володіння списом та арканом, фехтування різними видами зброї, конкурси на краші військові хитрощі, прийоми рубати шаблею, гострозоро стріляти, володіти списом, змагання з полювання і плавання на човнах, системи єдиноборств та ін.

9. Досліджено генезис понять “патріотизм”, “громадянськість” та констатовано їхню змістовну й структурну єдність, інтегративність у контексті формування фізичної культури особистості.

10. На підставі теоретичного аналізу вивчено специфіку позааудиторної діяльності в підготовці фахівців, описано її структурну та змістову сутність. Виокремлено форми позааудиторної діяльності, обґрунтовано критерії, за якими диференціюють позааудиторну діяльність у системі підготовки ВНЗ. Специфіку позааудиторної діяльності досліджено з позиції таких основних аспектів, як педагогічний, програмно-методичний та організаційний, що вмотивовують організаційно-методичні й теоретичні засади позааудиторної діяльності та дають змогу всебічно і комплексно вивчити порушену проблему. Позааудиторна діяльність уможливорює формування патріотизму та громадянськості як складників системи соціально значущих якостей особистості, тлумачення їх як основних для соціалізації особистості, її інтеграції в суспільні відносини; визначення етапів формування патріотизму засобами фізичної культури та спорту; конкретизацію основних технологій фізичної культури, які впливають на становлення особистості, зокрема її патріотичних якостей.

Програмно-методичний аспект дослідження позааудиторної діяльності підготовки майбутніх учителів фізичної культури дає підстави стверджувати, що програмне забезпечення виховного процесу в сучасній системі підготовки фахівців освіти є традиційним і вимагає розширення, тобто виходу з навчального структурованого процесу. Наголошено на необхідності вдосконалення програми фізичного виховання, яка б ураховувала час дозвілля молодого покоління, сприяла вищому рівню фізичної культури та позитивно позначалася на його здоров'ї. Акцентовано увагу на нагальності розв'язання проблеми, пов'язаної з розробленням технологій і діагностикою рівня сформованості фізичної культури, що дали б змогу більш точно визначати достатній обсяг та інтенсивність необхідного фізичного навантаження. Аргументовано потребу

обґрунтування нетрадиційних форм фізичної культури та визначення їхніх особливостей у полікультурному просторі України. Окреслено основні проблеми становлення конкурентоспроможного фахівця засобами фізичної культури в позааудиторній діяльності.

Організаційний аспект дослідження позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури дав змогу довести, що в позааудиторній діяльності слід урахувати мотиваційну, когнітивну, емоційну та діяльнісно-практичну сфери особистості. Охарактеризовано домінантні засоби впливу на студента в ході позааудиторної діяльності; констатовано необхідність впровадження нетрадиційних форм позааудиторної діяльності. Наголошено, що позааудиторну діяльність варто координувати з професійною діяльністю майбутнього вчителя фізичної культури; доведено, що форми позааудиторної діяльності повинні відповідати вимогам розширеного змістового наповнення, зберігати тенденцію до ускладнення, розширення і зміни позицій студентів, активізувати їхню особистісну та суспільно-групову позиції.

11. Розроблено теоретичну модель патріотичного виховання в системі позааудиторної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Основними передумовами для створення теоретичної моделі послугували загальні особливості реалізації змісту навчально-виховного процесу у ВНЗ та сучасний стан досліджень, присвячених особливостям вищої освіти. Специфіка розробленої моделі полягає в інтеграції чотирьох основних компонентів: особистісного, змістовного, методичного та патріотичного. Основними критеріями у виокремлених компонентах постають: особистісний компонент – критерій особистісної, творчої та професійної компетентності; змістовний компонент – процесуальний та пізнавальний критерій; методичний компонент – організаційний і результативний критерій; патріотичний компонент – ціннісний, позиційний та критерій спрямованості. Ступінь сформованості компонентів з'ясовано за допомогою рівнів: високого, середнього, помірного, низького.

РОЗДІЛ II

СИСТЕМА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

2.1. Педагогічний комплекс дослідження особливостей системи патріотичного виховання в позааудиторній роботі майбутніх учителів фізичної культури

Позааудиторну діяльність майбутніх учителів фізичної культури, відповідно до теоретичного аналізу проблеми, трактуємо як самостійний інтеграційний процес, складниками якого слугують навчальні та виховні технології, а також активність, спрямованість і дисциплінованість особистості студента – суб'єкта навчально-виховного процесу. Патріотичне виховання кваліфікуємо як систему опанування майбутніми вчителями фізичної культури знань, умінь та навичок з основ ментальності українського народу, засад патріотичних переконань та практично спрямованих дій щодо усвідомлення особливостей українського народу, передання їх майбутнім поколінням, зокрема в межах освітнього процесу.

Мета педагогічного експерименту полягає в апробації та оцінюванні ефективності розробленої системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури, у з'ясуванні особливостей її реалізації в позааудиторній діяльності педагогічних університетів.

Дослідження охоплює три етапи протягом 2003 – 2009 рр.

Перший етап (2003 – 2005 рр.). Вивчено й проаналізовано психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження. Сформульовано тему, мету дослідження. Вивчено стан роботи вищих шкіл з упровадження системи патріотичного виховання серед студентської молоді в

позааудиторний час. Створено програму педагогічного експерименту, розпочато констатувальний експеримент.

Другий етап (2005 – 2007 рр.). Завершено констатувальний експеримент. Визначено вихідний рівень сформованості фізичної культури студентів. Виявлено та обґрунтовано педагогічні умови, що сприяють успішному впровадженню засад патріотичного виховання в позааудиторній роботі вчителів фізичної культури. Розроблено модель патріотичного виховання в системі позааудиторної підготовки майбутніх учителів фізичної культури; програму навчального курсу “Педагогічні засади патріотичного виховання в позааудиторній підготовці майбутніх учителів фізичної культури”, обґрунтовано методику проведення формульованого експерименту. Розпочато формульовальний експеримент.

Третій етап (2007 – 2009 рр.). Завершено формульовальний експеримент, виконано порівняльний аналіз результатів констатувального й формульовального експериментів, узагальнено отримані результати дослідження, сформульовано висновки. Виконано технічне оформлення дисертаційної роботи.

Педагогічний експеримент передбачав два етапи: констатувальне та формульовальне дослідження.

Специфіка нашого дослідження полягала в окресленні оптимальних шляхів як системи патріотичного виховання, так й інтеграційного процесу позанавчальної діяльності, що в межах констатувального й формульовального дослідження передбачав застосування ефективних педагогічних технологій з оновлення змісту позанавчальної діяльності.

На етапі констатувального експерименту виконано такі завдання:

– розроблення діагностичних методів щодо оцінювання стану сформованості знань досліджуваних студентів з основ патріотичного виховання (реалізація відбувалася в межах навчально-виховного процесу);

- обґрунтування мотиваційних особливостей студентів стосовно розширення знань із патріотичного виховання в межах позанавчальної діяльності;

- добір та розроблення експериментальних засад і методів щодо формування в студентів навичок із реалізації практичних засад патріотичного виховання;

- апробація експериментальних матеріалів,

- коригування змісту та перебігу педагогічного експерименту,

- організаційно-методична робота з розвитку активності респондентів щодо усвідомлення основних принципів патріотичного виховання та реалізації засвоєних педагогічних технологій у майбутній професійній діяльності.

Підготовлені педагогічні технології для формування знань, умінь та навичок у майбутніх учителів фізичної культури з системи патріотичного виховання та особливостей її реалізації в позааудиторній роботі перевірено на валідність за допомогою методу експертного оцінювання, самооцінювання, тестування, обговорення на методичних семінарах, конференціях.

Констатувальна частина монографічного дослідження була спрямована на визначення психолого-педагогічних умов, що забезпечують реалізацію завдань патріотичного виховання в позааудиторній роботі досліджуваних студентів у межах підготовки у ВНЗ. Такими умовами є:

- урахування системи сформованих цінностей майбутнього вчителя фізичної культури та особливості її взаємозв'язку з навчальною діяльністю, вихованням, самоосвітою й самовихованням;

- специфіка навчальної взаємодії викладачів і студентів на основі діалогового принципу в ході позааудиторної роботи;

- визначення оптимального рівня змісту навчального процесу та особливостей сприйняття досліджуваними студентами позааудиторної діяльності, що передбачає використання їхнього особистого часу;

- особливості професійно-орієнтованого характеру як процесу навчання загалом (у межах університету), так і в позааудиторній діяльності;

- відповідність змісту позааудиторної діяльності пізнавальним та особистим інтересам респондентів;

- реалізація міжпредметних зв'язків;

- стимулювання потреб студентів до усвідомлення та самоусвідомлення, розширення світоглядних орієнтацій, формування самостійності, цілеспрямованості, відповідальності й творчості в реалізації завдань;

- індивідуалізація й диференціація навчання з урахуванням нерівномірності професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури;

- використання методу моделювання професійних ситуацій із патріотичної проблематики, що спрямовані на розширення сфери знань, умінь та навичок досліджуваних студентів, для їх подальшої реалізації в практичній педагогічній діяльності тощо.

Окреслені умови дають змогу реалізувати завдання констатувальної частини, а саме: визначення критеріїв, показників, ознак вияву та рівнів стану сформованості особистісної й професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури до реалізації завдань патріотичного виховання. Виокремлені нами завдання відображають шляхи реалізації завдань патріотичного виховання в системі позааудиторної роботи й не виходять за межі загальноновизнаних засобів удосконалення сучасної професійно-педагогічної підготовки.

Проблема формування фізичної культури як складника особистості майбутніх учителів є неоднозначною в контексті розуміння майбутніми фахівцями природи фізичної культури. Особливого значення порушене питання набуває в аспекті реалізації завдань патріотичного виховання та

формування поряд з особистісною якістю – усвідомлення фізичної культури студентом – її патріотичного спрямування.

Наші спостереження дають підстави стверджувати, що проблема формування фізичної культури, зокрема її особистісний та загальнорозвивальний аспект, донині не була глибоко вивченою. Неналежним чином, крім того, організовано позааудиторну діяльність із майбутніми фахівцями фізичної культури. Позааудиторні заняття мають стандартизований, випадковий характер, можемо констатувати низьку якість їх реалізації як із боку викладачів фізичної культури, так і з боку студентів. Позааудиторну роботу спрямовують переважно на розвиток фізичних якостей студентів, зокрема загального та спеціального рівня в таких формах діяльності, як біг, стрибки, гімнастика, що виховують не лише витривалість, а й гнучкість, спритність, силу та скоординованість рухів у виконанні спеціальних завдань фізичної культури.

У досліджуваному контексті зазначимо, що нині бракує таких форм позааудиторної роботи, як оздоровчо-масових заходів, які, відповідно до етнопедагогічних особливостей, можна диференціювати на кілька видів, залежно від характеру використання засобів української народної фізичної культури щодня, під час дозвілля; у ході святкувань зимового циклу; під час святкувань весняного циклу; у процесі святкувань літнього циклу; під час святкувань осіннього циклу.

Отже, позааудиторна робота патріотичного спрямування в межах вищої школи (зокрема в непрофільних ВНЗ) за змістом не орієнтована на формування особистості, якій притаманна така якість, як особистісна фізична культура та патріотичне особистісне спрямування. Саме тому метою нашої констатувальної частини й обрано розроблення системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури та з'ясування особливостей її реалізації в позааудиторній діяльності педагогічних університетів.

Система патріотичного виховання – це інтегрована структура, що передбачає формування особистісних патріотичних якостей та загального рівня фізичної культури засобами української народної фізичної культури. Саме в межах констатувальної частини монографічного дослідження доцільно звернутися до стислого теоретичного аналізу проблеми народної фізичної культури, що прогнозує вивчення методів і прийомів розвитку патріотичних якостей у майбутніх учителів фізичної культури засобами патріотично зорієнтованих педагогічних технологій.

Учені стверджують, що фізична культура слугує тим необхідним інтегративним аспектом, від якого залежить цілісність народної культури загалом (Е. А. Покровський, Є. Н. Приступа, В. В. Ягодин) [178; 182; 251]. Фізична культура – основний критерій національної культури, що тлумачать як певну сукупність досягнень у створенні та раціональному використанні спеціальних засобів, методів і природних умов, основна мета інтеграції яких полягає в цілеспрямованому фізичному вдосконаленні людини (Є. Н. Приступа) [182].

Теоретичний аналіз дає підстави підсумувати, що дефініція народної фізичної культури базується на врахуванні історії розвитку певного суспільства. Це породжує суперечливі моменти в трактуванні, оскільки кожен автор обирає власний класифікаційний принцип для аналізу становлення того чи того суспільного устрою.

Нам імпонують міркування М. А. Дибірова та М. І. Пономарьова стосовно народної фізичної культури: учені зазначають, що на початковому етапі розвитку суспільства народна фізична культура формувалася під впливом трудової, релігійно-культової, побутової та військової діяльності людини, яка зазнавала трансформацій унаслідок дії рельєфних і кліматичних умов проживання. З огляду на це фізичне виховання розуміли як складник різноманітних сфер життєдіяльності людини. Саме під впливом цих умов та специфічних чинників функціонування суспільства

формувався самотність і неповторність систем засобів народної фізичної культури [49; 179].

Кожен народ, залежно від певних соціально-економічних умов власного становлення, психічних особливостей та географічного перебування, еволюціонуючи, виробляв, удосконалював та передавав від покоління до покоління певну самотність і неповторність тих видів фізичних вправ, що були спрямовані на формування й задоволення тілесних та духовних потреб, реалізація яких і становить сутність людського існування (Л. В. Билеева, І. М. Коротков; М. А. Дибіров) [23; 49].

Саме розвиток суспільства зумовлював появу диференціації сфер людської діяльності й виокремлення як фізичного, так і патріотичного виховання (М. А. Дибіров) [49]. Новоутворені інститути виховання були покликані реалізувати завдання військово-фізичного аспекту, що покладено в основу культивування та вдосконалення тих чи тих засобів фізичного виховання. Фізичне виховання набуло професійного характеру, натомість патріотичне виховання постає тим основним ідеологічним складником, завдяки якому формується фізична та особистісна культура людини як особистості й патріота власної держави.

Першоджерелами народної фізичної культури слугують народні засоби тіловиховання, про походження яких свідчать традиції зі сфери побуту, громадянських і релігійних свят, дозвілля та інших сфер життєдіяльності суспільства. Тіловиховання структурно складається зі специфічних видів рухової активності, покликаних внутрішньо впливати на організм людини без створення певних матеріальних благ.

До системи засобів народної фізичної культури можна зарахувати всі непрофесійно зорієнтовані види діяльності етнічної групи людей, основне призначення яких полягає у фізіологічному, психологічному, естетичному та моральному впливі на розвиток особистості, зміцненні її фізичного здоров'я, покращення умов пристосування до навколишнього середовища,

зокрема в підготовці до трудової та військової діяльності, системі розваг та ін. (В. С. Цукерман) [244].

Народна фізична культура – якісне утворення творчої діяльності нації, якому притаманна конкретно-історична динаміка, що виявляється в зміні її форм та видів, відповідно до потреб суспільства з одночасним збереженням успадкованих національних цінностей, властивих загальній культурі народу. Уплив етнічних чи національних особливостей фізичної культури аналізує Л. Кун, зауважуючи, що навіть межі всезагального синтезу зумовлені етнічною специфікою окремих націй, яка позначається на характерних рисах системи фізичного вдосконалення особистості як представника народу, етнічної групи. [104].

В. І. Елашвілі зараховує до народної фізичної культури специфічні засоби впливу на здоров'я та організм людини, що виникли на ранніх етапах становлення національних культур та протягом усієї історичної формації вдосконалювалися народом [255]. Аналізуючи розвиток фізичної культури народу, Є. Н. Приступа зазначає, що у виникненні нових систем домінує тенденція до складності їх утворення. Вони не створюються шляхом простого запозичення, а відтворюються на основі запровадження у власних структурах спадку минулого. Водночас, якщо мова йде про фізичні вправи, то вони лише тоді набувають поширення серед народу, коли їх застосування має характер особливостей народу [182].

З огляду на вищесказане, підсумуємо, що система засобів народної фізичної культури складається не лише із самобутніх видів рухової активності, які мають історичний характер виникнення, поширені в народі та які вдосконалювалися і передавалися ним від покоління до покоління, але й із новостворених і запозичених, що сприяють розвиткові та збагаченню фізичної культури й культури загалом.

У межах констатувальної частини доцільно також окреслити сучасні напрями досліджень системи засобів народної фізичної культури, що постає основним методом реалізації завдань патріотичного виховання в

підготовці фахівців фізичної культури, тобто в позааудиторній фізикокультурно зорієнтованій діяльності студентів. Нині виокремлюють три основні дослідницькі напрями. До першого належать дослідження системи засобів народної фізичної культури, основною метою яких є з'ясування першопричин походження системи фізичних вправ та їхнього місця в життєдіяльності народу або етнічної групи. Науковці диференціюють засоби народної культури за їхньою придатністю для певного вікового періоду (Т. Ш. Абсалямов, Х. В. Анаркулов, М. А. Дибіров, Н. К. Куприна) [2; 4; 49; 103].

Другий напрям представлений дослідженнями системи засобів народної фізичної культури з позиції розуміння сучасної теорії фізичного виховання та спорту (Х. В. Анаркулов, М. А. Дибіров, В. І. Елашвілі, В. Г. Короев, Н. К. Куприна). В основу класифікацій покладено особливості рухової діяльності (ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння, вправи з обтяженням та їхніх різновидів, традиційних для певної місцевості). Головною відмінністю таких класифікацій є специфіка та види самобутніх фізичних вправ того чи того народу. Класифікації, обґрунтовані в межах напрямку, є теоретичними, а всі засоби народної фізичної культури представлено у лінійному порядку [4; 49; 103; 250].

Третій напрям дослідження системи засобів народної фізичної культури зорієнтований на розроблення та впровадження в практику рекомендацій щодо застосування фізичних вправ у шкільній практиці фізичного виховання. Класифікації, що представляють окреслений напрям, є методичними, їх можна успішно використовувати у двох аспектах: для розв'язання основних завдань фізичного виховання школярів та для ефективної організації фізичних вправ на уроках фізичної культури [10].

На відміну від країн пострадянського простору, які активно вивчали вплив етнічної педагогіки на розвиток системи засобів народної фізичної культури та фізичної культури загалом, в Україні до 90-х років не проводили спеціальних наукових досліджень на цю тему. Лише в

етнографічних студіях приділяли посилену увагу системі української народної фізичної культури, наголошуючи на її першочерговому призначенні в етнічному та патріотичному контекстах [33; 34]. На сучасному етапі етнографічний аспект системи української народної фізичної культури презентовано в працях таких науковців-етнографів, як М. М. Крищук, М. Лукеча, Г. П. Маковій, В. К. Сапіга, В. Т. Скуратівський, М. Г. Стельмахович, В. П. Супруненко, В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач, А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна, Л. Т. Храплива-Щур та ін. Учені зробили посутній внесок у дослідження системи засобів української народної фізичної культури, що, на нашу думку, дає змогу глибше зрозуміти природу патріотичного виховання, специфіку його реалізації в підготовці майбутніх фахівців фізичної культури. Це вможливорює аналіз патріотичного виховання крізь призму патріотично зорієнтованих фізичних методів та прийомів, які не лише підтримуватимуть загальне фізичне здоров'я майбутніх фахівців фізичної культури, але й розвиватимуть особистісні якості та сприятимуть зміцненню активної громадянської позиції [98; 113; 121; 195; 205; 209; 214; 227; 228; 242].

У дослідженнях етнографічного змісту фізичні вправи потрактовано в ракурсі звичаїв та обрядів українського народу, народних ігор і забав. С. Климник [78] класифікував засоби української фізичної культури, керуючись насамперед розумінням та описом тіла людини, на яке впливають засоби фізичного розвитку. До таких засобів науковець зараховував передовсім ігри, диференціюючи їх на чотири групи: весняні, літні, осінні, зимові та хлопчачі, дівочі й дитячі (відповідно до статевих ознак), які входять до кожної з груп. Аналізуючи історичні джерела форм фізичної активності, дослідник виокремлює серед них такі основні ігри, як: біг, їзда верхи, стрибки через вогні, стрибки через воду, метання списів, стрільба з лука, кулачні бої, гра в боротьбу родів, гра у війну, прикладні бої та ін., що властиво іграм хлопців. А також ігри, у які гралися дівчата, –

ігри, пов'язані з культом, ворожінням, чаруванням, із мріями про майбутнє одруження, про щасливе майбутнє життя та ін. Головною грою дівчат були великодні та зеленосвятські хороводи, пов'язані з ритуалами плетіння та пускання вінків на воду, гра у “Фортуну”, “Лялю”, “Тополю”, “Морену”, “Коструба” та ін. Ігри хлопців вирізнялися руховою активністю, бурхливістю, а ігри дівчат були спокійними, пов'язані з менш швидкими фізичними рухами [95].

Отже, особливості патріотичного виховання засобами ігор мали певні відмінності за статевою ознакою, тому молодь виховували з урахуванням особливостей рухової активності, а також ментальних засад розвитку дитини. На сучасному етапі такий підхід, на нашу думку, є вкрай важливим, оскільки патріотичне виховання в системі сучасної освіти дещо переорієнтоване на загальнодержавні завдання й практично нівелює аспект статевої розбіжностей та рухової активності в сприйнятті конкретних засад патріотичного виховання як школярами, так і студентами вищих навчальних закладів. З огляду на це особливого значення набуває впровадження в практику підготовки фахівців фізичного виховання та освітньої галузі загалом заходів, які б засобами українських фізичних ігор сприяли розширенню світоглядних уявлень студентів про такі поняття, як патріотизм, патріотичність, громадянськість, відповідальність, патріотична позиція та ін.

Дотримуючись логіки викладу, зауважимо, що в контексті тлумачення ігор як методичного засобу реалізації завдань патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури доцільно з'ясувати питання стосовно класифікації народних ігор. Так, згідно з історичною класифікацією, фізичні вправи диференціюють у межах системи певної гри за часовим періодом проведення та за статево-віковим розподілом. Наступна класифікація базована на перерахуванні видів рухових дій [78]. Однак представлені в науковій літературі

класифікації вважаємо лише теоретичними, оскільки вони не враховують практичних моментів.

До засобів української народної фізичної культури, на наш погляд, варто зараховувати українські народні ігри та забави [72]. Зауважимо, що в наукових працях подано лише перелік форм української фізичної культури та опис фізичних вправ, які свідчать про змістовне наповнення видів рухової активності. Наявні й підходи, в основу яких покладено тенденції до групування ігор і забав за різними ознаками [140].

Типологію українських народних ігор запропоновано Є. Н. Приступою [182]. Так, ігри розподілено за класифікаційним принципом існування сюжету гри та правил: 1) за сюжетом – драматичні, хореогенні, імітаційні та імпровізаційні; 2) за сезонними ознаками; 3) за руховими діями, що переважають; 4) за статево-віковими ознаками.

Ігри, за основу яких обрано диференційний принцип наявності правил, розподілено на: 1) ігри з наявними предметами (натомість поділені на ігри з метанням предметів у ціль, ігри з ловінням та відбиванням куль і м'ячів, маніпулювання з предметами) та ігри без предметів (ігри, у яких переважає біг, ігри з домінуванням стрибків, ловінням або елементами протиборства); 2) за сезонними ознаками; 3) за складом учасників (командні або індивідуальні); 4) зі словесним, пісенним чи музичним супроводом; 5) за статевими ознаками; 6) ігри з розвитку фізичних якостей [182].

Науковий інтерес становить типологія засобів українських народних ігор, запропонована В. І. Левковим: за наявністю або відсутністю рухової діяльності фізичні вправи, види загартування (ураховано оздоровчі фактори зовнішнього середовища) та залежно від гігієнічних факторів [106]. Науковець стверджує, що зміст народних фізичних вправ свідчить про відмінності між грою, забавою, розвагою та протиборством. В. І. Левків тлумачить гру як змагально-сюжетну діяльність, що має чітку регламентацію правил, які й зумовлюють імпровізацію рухових дій.

Натомість забава постає як сюжетно-незмагальна діяльність, в основі якої – обумовлені рухові дії. Розвага – незмагальна діяльність, що реалізується через необумовлену імпровізацію рухових дій. Протиборство – це насамперед змагальна діяльність, де регламентовано правила, які й спричинюють імпровізацію рухових дій [106].

З огляду на це фізичні вправи диференціюють за спрямованістю на змагальні, які включають гру, протиборство, змагання, та незмагальні, до яких належить забава, розвага і танок. Змагальні вправи розподіляють за характером реагування на зовнішні умови, що дає змогу виокремити стандартні змагання та варіативні ігри або протиборство.

Фізичні вправи, у яких відсутні змагання, за характером проведення розмежовують на стандартні, до яких належить забава і танок, та варіативні, зокрема розваги. Натомість стандартні фізичні вправи розподіляють за наявністю або відсутністю ритмічності (танок належить до ритмічних фізичних вправ, а забава – до неритмічних). Для класифікації фізичних вправ важливе значення має критерій їхнього впливу на організм людини.

Отже, аналіз засобів української фізичної культури дає підстави для висновку про те, що окреслені засоби, зокрема українська народна гра з відповідними видами, слугують основним методом упровадження завдань патріотичного виховання в позааудиторній діяльності студентів – майбутніх учителів фізичної культури. Для подальшого експериментального дослідження особливостей сприйняття студентами основних засад патріотичного виховання та ставлення до позааудиторної діяльності, розроблено анкети, що вможливають верифікацію теоретичних положень.

Насамперед вивчено характер розуміння студентами засад та сутності патріотичного виховання з позиції усвідомлення основних його прийомів саме у фізичній культурі. Анкетування, що мало на меті проаналізувати ставлення майбутніх учителів фізичної культури до

позааудиторного виховання, дало нам змогу дослідити проблему за такими критеріями, як: розуміння сутності патріотичного виховання завдяки знанню змісту українських народних ігор, ситуативне знання змісту та призначення українських народних ігор, брак розуміння змісту українських народних ігор у реалізації завдань патріотичного виховання (див. Додаток А).

Опитування проведено в трьох експериментальних групах, обраних нами для з'ясування рівня сформованості в респондентів знань про патріотичне виховання, українські засоби народної фізичної культури, зокрема українські народні ігри та їхнє змістовне наповнення. Виокремлено кілька експериментальних груп: група 1 – студенти I курсу факультету фізичного виховання Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького (24 особи); група 2 – студенти III курсу факультету фізичного виховання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (24 особи); група 3 – студенти V курсу факультету фізичного виховання Ізмаїльського державного гуманітарного університету (24 особи). Вибір респондентів умотивований можливістю врахування віку, курсу навчання, що свідчив про стан засвоєних знань студентів, які здобували фах за спеціальністю “Фізична культура”, про рівень сформованих умінь та навичок і наявного досвіду з фізичної культури. Особливу увагу зосереджено на студентах, які навчалися на першому та п'ятому курсах, оскільки вони мали серйозні відмінності в особистісній позиції щодо розуміння патріотичного виховання, досвід навчання та загальний досвід, який у студентів третіх та п'ятих курсів формувався безпосередньо під впливом навчально-виховного процесу в умовах вищої школи.

Отримані результати дають змогу зафіксувати динаміку в усвідомленні засад патріотичного виховання в досліджуваних експериментальних групах (табл. 2.1.).

**Порівняльний аналіз рівнів сформованості усвідомлення та розуміння
майбутніми вчителями фізичної культури засобів українських
народних ігор як складників патріотичного виховання**

Рівні усвідомлення та розуміння	Респонденти у %		
	ЕГ 1	ЕГ 2	ЕГ 3
Високий	15	24	31
Середній	32	37	37
Низький	43	39	32

Отримані експериментальні результати свідчать, що досліджуванам групі 1 властивий низький рівень (43 %) усвідомлення та розуміння патріотичного виховання, визначення впливу засобів українських народних ігор на розвиток патріотичних якостей особистості. Студенти першого курсу не мають сформованих знань про патріотичне виховання та його взаємозв'язок із засобами українських рухливих ігор, не вбачають в українських іграх патріотичного змісту. Можна припустити, що сучасна шкільна освіта (студенти нещодавно закінчили школу) не приділяє достатньої уваги розвитку в майбутніх студентів розуміння та усвідомлення змісту українських ігор, їхньому патріотичному спрямуванню, а також фізичним вправам – основним складникам українських фізичних ігор у практиці уроків фізичної культури. Отримані результати щодо високого та середнього рівнів у цій експериментальній групі є незначущі (відповідно 15 % та 32 %). Проте тенденція до середнього рівня втішає, оскільки засвідчує факт глибшого розуміння досліджуваними студентами як патріотичного виховання, так і засобів української народної культури загалом.

Експериментальні результати респондентів другої групи такі: високий рівень усвідомлення та розуміння засад патріотичного виховання і, отже, його зв'язку із засобами української народної

фізичної культури, зафіксовано в 24 % студентів. Очевидно, навчання на третьому курсі, отриманий досвід на заняттях фізичною культурою, відвідування секцій та участь у змаганнях уможливили конструктивні зміни в розумінні сутності патріотичного виховання.

Низький рівень має 39 % досліджуваних, яким бракує необхідної бази знань, сформованих умінь та навичок, потрібних для усвідомленого ставлення до фізичної культури як якісної особливості розвитку особистості, для зміцнення здоров'я та підвищення показника патріотичної позиції, що виражена у відповідальному ставленні до власного здоров'я як громадянина країни.

Результати свідчать, що 31 % респондентів експериментальної групи 3 демонструє високий рівень усвідомлення та розуміння патріотичного спрямування українських народних ігор як засобів української фізичної культури. Найбільш вираженим у цій експериментальній групі є середній показник. Так, близько 37 % досліджуваних визначають тенденції розвитку патріотичної позиції та зміцнення здоров'я засобами української фізичної культури, які відображені в українських іграх і фізичних вправах.

Водночас низький рівень зазначили 32 % респондентів, що є серйозним показником особливо для студентів, які навчаються на п'ятому курсі. Можна припустити, що активна позиція стосовно оволодіння засобами фізичної культури в межах освітнього процесу не слугує прикладом формування патріотичної позиції та патріотичного спрямування майбутніх учителів фізичної культури. Засобам української фізичної культури, а особливо народним іграм, не надають належної уваги. Доречно висловити припущення, що саме фізичні вправи, які становлять основу української народної системи фізичного виховання, інтегрують патріотично зорієнтовані якісні характеристики й сприяють розвиткові громадянськості, патріотизму, відповідальності. Значущість проблеми посилюється з огляду на той факт, що, закінчуючи навчання, майбутні фахівці будуть реалізовувати власну педагогічну діяльність у межах

шкільної освіти, яка має базуватися вже на патріотичних засадах усвідомлення школярами громадянськості та відповідальності за власне здоров'я.

Вивчення реалізації патріотичного виховання в позааудиторній діяльності (у межах констатувальної частини) передбачає також аналіз ставлення майбутніх учителів до патріотичного спрямування засобів української фізичної культури та їх застосування в позааудиторній роботі. Для цього ми провели анкетування, що передбачало з'ясування студентами сутності позааудиторної діяльності, вивчення їхнього ставлення до такого специфічного виду діяльності, який потребує витрачання особистого часу, та загального розуміння ролі позааудиторної діяльності у розвитку професіоналізму й особистісного становлення.

Анкетування дало змогу охарактеризувати за окресленими нами рівнями (високий, середній і низький) особливості оцінювання студентами позааудиторної діяльності: стан усвідомлення та розуміння змісту позааудиторної діяльності (свідчення високого рівня), ситуативне сприйняття позааудиторної діяльності (середній рівень) та невизнання студентами позааудиторної діяльності як ефективного виду роботи (низький рівень) (див. Додаток Б).

Отримані нами результати анкетування дають підстави для виокремлення тенденцій у сприйнятті та розумінні позааудиторної діяльності майбутніми вчителями фізичної культури (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Порівняльний аналіз рівнів усвідомлення та розуміння студентами позааудиторної діяльності як складника навчально-виховного процесу в реалізації завдань патріотичного виховання

Рівні усвідомлення та розуміння	Респонденти у %		
	ЕГ 1	ЕГ 2	ЕГ 3
високий	9	23	35
середній	26	31	40
низький	65	46	25

Характеризуючи оцінювання та розуміння студентами позааудиторної діяльності, фіксуємо практично в усіх досліджуваних групах тенденцію до недостатньо чіткого розуміння сутності та змісту позааудиторної діяльності. Респонденти вбачали в позааудиторній діяльності (у межах професійної підготовки у ВНЗ) лише аспект відвідування заходів та занять у секційних групах, які є формально обов'язковими.

Досліджувані експериментальної групи 1 назвали лише 9 % варіантів, що відповідають високому рівню усвідомленого розуміння змісту й сутності позааудиторної діяльності, а отже, патріотично зорієнтованих навчально-виховних технологій. Очевидно, це результат навчання в школі, де акцентували на позааудиторній діяльності не тільки в межах секційних груп із тих чи з тих видів спорту, але й на відвідуванні заходів, що інтегрували оздоровчі технології, які мали патріотичний характер. Такий же рівень демонструють студенти, які серйозно займаються спортом, були учасниками різних змагань, вважали здобуття призового місця своєрідним виявом громадянської відповідальності.

Низький рівень зафіксовано в 65 % респондентів, які зазначили, що недостатньо усвідомлюють та розуміють зміст позааудиторної діяльності, не вбачають у ній сенсу, оцінюють її як таку, що має примусовий характер. Вони не відмежовують позааудиторної діяльності від навчальної, а секційну роботу вважають складником навчання загалом. Така ситуація вкрай несприятлива для подальшої підготовки майбутніх учителів фізичної культури, оскільки обов'язкова освітня програма передбачає реалізацію завдань, що сприяють розвитку професіоналізму, вимагає втілення інноваційних форм, зокрема позааудиторної роботи, яку вирізняє відсутність характеру навчального оцінювання. Саме позааудиторна діяльність уможливорює формування фізичної культури як значущої характеристики майбутнього вчителя фізичної культури. Отримані нами результати доводять необхідність активізації усвідомлення та розуміння

студентами ролі організації власної життєдіяльності поза чітко регламентованим навчальним процесом, тобто в позааудиторній діяльності.

Результати опитування студентів третього курсу (експериментальна група 2) свідчать, що 23 % респондентів вказали на високий рівень розуміння ними змісту та призначення позааудиторної діяльності, 31 % – на середній рівень, тобто ситуативний характер розуміння призначення позааудиторної діяльності. Такі відомості дають підстави стверджувати, що навчання в університеті, а також залучення особистого вільного часу спрямовані на участь у секційній роботі та на оволодіння знаннями, формування навичок із певного виду спорту. Оскільки процес навчання, що триває в секційній роботі, практично не відмежовується, то студенти розуміють позааудиторну діяльність як безпосередню участь у гуртковій та секційній роботі. Секційна робота переважно зорієнтована на відпрацювання вмінь та навичок студентів із певного виду спорту, проте достатньою мірою не враховує їхнього особистого розвитку, під яким розуміємо формування фізичної культури – складника загальної культури студента.

Отже, позитивна тенденція, зафіксована нами внаслідок анкетування студентів експериментальної групи 2, вимагає подальшого уточнення з приводу того, чи є досліджувана форма діяльності позааудиторною чи, навпаки, її слід кваліфікувати як навчальний процес. Це важливо в руслі розуміння засад патріотичного виховання, упровадження яких у позааудиторній діяльності сприяє усвідомленню студентами першочергового значення занять із фізичної культури та зміцнення здоров'я, формування здорового способу життя як складника патріотичної позиції й громадянської відповідальності.

Низький рівень розуміння та усвідомлення змісту й ролі позааудиторної діяльності наявний у 46 % опитованих експериментальної групи 2, що підтверджує висловлене припущення: заняття в секційних

групах мають примусовий характер, студенти не вважають їх позааудиторною роботою, тобто не відмежують від навчального процесу. Така тенденція є вкрай негативною вже на третьому курсі, оскільки студенти вважають, що їхній вільний час не пов'язаний із навчальним процесом, його використовують не за призначенням. На такий стан речей слід звертати особливу увагу студентів – майбутніх учителів фізичної культури, – з огляду на те, що вони в подальшій професійній діяльності мають упроваджувати освітні завдання зі школярами не тільки на уроках, а й у позанавчальний час.

Науковий інтерес становлять результати анкетування в еспериментальній групі 3. Лише 25 % досліджуваних не усвідомлюють змісту та призначення позааудиторної діяльності для власного професійного становлення, не вважають відвідування секційних занять таким, що сприяє особистісному розвитку та професіоналізму. Така тенденція занепокоює, оскільки респонденти практично засвоїли навчальний зміст із підготовки до майбутньої професійної діяльності в галузі “Фізична культура”. Молоде покоління має усвідомлювати необхідність фізичних вправ, оволодівати вміннями та навичками з певного виду спорту для зміцнення здоров'я, дотримання здорового способу життя, усвідомлення себе громадянином країни та народу, який протягом історичного розвитку дбав про здоров'я з патріотичних міркувань.

Отже, отримані результати анкетування щодо з'ясування стану усвідомлення студентами ролі позааудиторної діяльності дають підстави зафіксувати тенденцію до зростання рівня усвідомлення ролі й змісту позааудиторної діяльності в підготовці майбутніх учителів фізичної культури. Водночас конкретизації потребує питання про те, як саме досліджувані студенти сприймають позааудиторну діяльність, чи має вона загальнорозвивальний характер, чи сконцентрована лише на усвідомленні студентами ролі секційних занять, їхньої участі в спортивних змаганнях,

що надають їм додаткові переваги в навчанні. Актуальними вважаємо проблеми, пов'язані зі з'ясуванням того, чи має позааудиторна діяльність неоцінний характер, чи наповнена вона патріотичним змістом, чи передбачає вона не тільки формування вмінь і навичок із певного виду спорту, а й технології з формування фізичної культури як особистісної якості та глибоке усвідомлення студентами ролі власного здоров'я – складника патріотичної громадянської позиції, відповідальності та ін.

У ході наукового пошуку проведено анонімне анкетування вчителів фізичної культури, викладачів університетів для вивчення того, як вони розуміють призначення позааудиторної діяльності та як характеризують стан реалізації засад патріотичного виховання. Розроблена нами анкета містила твердження, які дають змогу з'ясувати, який зміст вкладають викладачі в поняття позааудиторної діяльності (див. Додаток В).

За результатами анонімного опитування викладачів, які безпосередньо готують майбутніх учителів фізичної культури, виокремлено тенденції, зображені на рис. 2.2.

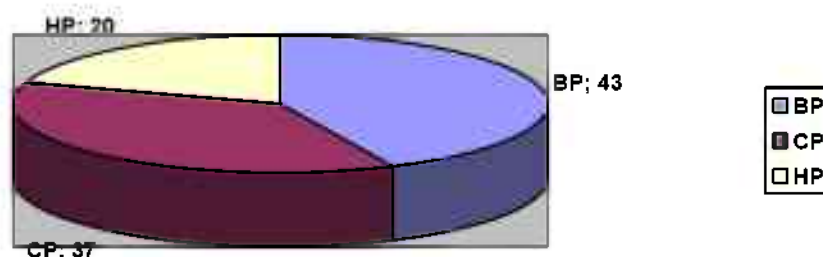

Рис. 2.2. Рівні змістовного наповнення позааудиторної діяльності в підготовці майбутніх учителів фізичної культури

Так, 43 % опитуваних викладачів визнають важливу роль позааудиторної діяльності для розвитку патріотичної позиції студентів. Респонденти вважають за необхідне впроваджувати в роботі зі студентами таку систему позааудиторної діяльності, що сприяла б формуванню фізичної культури як складника всебічного розвитку, усвідомленню

студентами значущості власного здоров'я й необхідності його зміцнення. Водночас позааудиторна діяльність охоплює секційну, групову роботу та організацію змагань із певного виду спорту, окремі заходи оздоровчого характеру.

Серед опитуваних викладачів 37 % фіксує ситуативний характер позааудиторної роботи, тобто реалізує її в межах спортивних змагань та секційних груп. Респонденти зазначають, що розуміння позааудиторної роботи як інтегративної системи, що має концентруватися на впровадженні фізкультурно-освітніх технологій, які сприятимуть формуванню патріотичної позиції студентів та відповідального ставлення до власного здоров'я, – складне завдання, що потребує додаткових методичних напрацювань. 20 % опитуваних наголосили на низькому рівні ролі позааудиторної роботи зі студентами, зазначивши, що для поліпшення стану речей необхідні додаткові години, щоб організувати позасекційну групову роботу та спортивні змагання.

Отже, на сучасному етапі організація позааудиторної роботи студентів вимагає додаткових методичних студій з упровадження її основних засад та часткового переструктурування змісту, зокрема в аспекті патріотичного виховання засобами української фізичної культури. Зреалізована констатувальна частина дослідження дає змогу виокремити критерії експериментальної моделі патріотичного виховання в системі позааудиторної підготовки майбутніх учителів фізичної культури: організаційно-методичний, структурний, результативний.

Критерії за всіма зазначеними компонентами моделі та їхні змістовні характеристики й аспекти реалізації засад патріотичного виховання схематично відтворено в табл. 2.3. Відповідно до обґрунтованих критеріїв, застосовано бесіди, анкетування, тестування, спостереження, що вможливило визначення рівнів сформованості фізичної культури в студентів. Методи дослідження конкретизовано в таких завданнях: ігри, ділові справи, ситуативні справи, теоретичні ситуації, а також тестування

на наявність практичних умінь і навичок фізкультурної діяльності. Такий підхід до вивчення порушеної проблеми базований на принципах демократизації й гуманізації фізкультурної освіти, тому дає підстави для з'ясування стану сформованості патріотичних особистісних рис студентів у ході реалізації завдань та форм позааудиторної діяльності.

**Змістовно-структурні характеристики компонентів позааудиторної діяльності
майбутніх учителів фізичної культури з реалізації засад патріотичного виховання**

№ з/п	Компоненти позааудиторної діяльності	Критерії компонентів позааудиторної діяльності	Показники компонентів позааудиторної діяльності	Показники патріотичного виховання
1.	Методичний	– організаційно-методичний; – структурний; – результативний.	– організаційне структурування; – наявність методичних розробок; – наявність системи патріотично зорієнтованих освітніх технологій.	– розроблення патріотично зорієнтованих технологій; – привнесення патріотичного змісту в традиційні методи та прийоми.
2.	Змістовний	– процесуальний; – пізнавальний.	– тривалість позааудиторних занять; – частота позааудиторних занять; – змістовне наповнення позааудиторних занять; – пізнавальний характер позааудиторних занять; – фізкультурно-оздоровчий характер позааудиторних занять.	– реалізація знань патріотичної тематики; – реалізація знань із системи української народної фізичної культури.
3.	Особистісно-розвивальний	– особистісна компетентність; – творча компетентність; – професійна компетентність.	– мотивація до позааудиторних занять; – свідоме компетентне ставлення до позааудиторних занять; – творча ініціатива в реалізації позааудиторних занять; – професійно зорієнтований характер позааудиторних занять.	– творчість у пізнанні патріотичних цінностей; – формування патріотичних мотивів та переконань; – творче застосування патріотичних знань у практичній педагогічній діяльності.
4.	Патріотично-позиційний	– ціннісний; – позиційний;	– змістовне наповнення патріотичного характеру позааудиторних занять;	формування патріотизму, патріотичної позиції,

		– критерій спрямованості.	– вироблення патріотичних цінностей у позааудиторних заняттях; – відповідальність за результат; – цінність власного здоров'я; – громадянська позиція.	громадянськості, відповідальності, цілеспрямованості, ціннісних орієнтацій.
5.	Фізкультурно-оздоровчий	– активності; – рухливості.	– застосування українських народних ігор у позааудиторній діяльності; – застосування силових та швидко-силових вправ; – застосування вправ спеціального впливу.	розвиток витривалості, мужності, фізичної стійкості, спритності.

Підсумовуючи виклад, зауважимо, що розроблене нами анкетування, проведення бесід та спостереження дали змогу окреслити основні компоненти, критерії й змістовні показники позааудиторної діяльності та патріотичного виховання. Для подальшої реалізації констатувальної частини монографічного дослідження важливо вивчити якісно-кількісні показники вираженості критеріїв та рівнів сформованості компонентів реалізації патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури.

2.2. Система патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури

Експериментальне дослідження системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури організоване нами з позиції змістовно-структурних компонентів позааудиторної діяльності в контексті реалізації засад патріотичного виховання. Мета цього етапу полягала у вивченні рівней сформованості показників системи патріотичного виховання студентів, які здобувають спеціальність учителя фізичної культури, у перевірці педагогічної ефективності розробленої нами моделі патріотичного виховання, технологій патріотичного спрямування, психолого-педагогічного характеру діяльності та організаційно-методичних умов організації патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури. Досягнення нашої мети та її конкретизація підтверджують припущення стосовно того, що технології формування патріотичного контенту і створення організаційно-методичних умов з організації патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури інтегруються в методичному та змістовному компонентах, психолого-педагогічні технології розкриваються в особистісно-розвивальному, патріотично-позиційному та фізкультурно-оздоровчому компонентах.

Констатувальний експеримент із дослідження організаційно-методичних, психолого-педагогічних та патріотичних інтеграційних технологій реалізований нами протягом трьох років зі студентами Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Експериментальна група становила 35 осіб, контрольна група – також 35 осіб.

У ході експерименту оцінено сформованість рівнів за такими компонентами: методичний, змістовний, особистісно-розвивальний, патріотично-позиційний та фізкультурно-оздоровчий. Для якісно-кількісного аналізу введено такі рівні вираження цих компонентів: високий, середній, достатній та низький, які дали змогу з'ясувати якісне вираження й показники виокремлених нами компонентів. Основними методами отримання вихідних даних слугували спостереження, бесіда (інтерв'ю), аналіз продуктів діяльності студентів, анкетування, тестування.

Стан сформованості та вияву методичного компонента реалізації засад патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури визначено за допомогою спостереження, анкетування, аналізу продуктів діяльності студентів, тестування, бесіди.

Стан сформованості та реалізації змістовного компонента досліджено шляхом аналізу навчальних планів та програм з основних дисциплін, що реалізують як у навчальній діяльності студентів, так і в межах позааудиторної роботи.

Стан сформованості особистісно-розвивального компонента визначався нами за допомогою аналізів продуктів діяльності студентів, спостереження, бесіди та анкетування.

Стан сформованості патріотично-позиційного компонента вивчено завдяки аналізу продуктів діяльності студентів, анкетування та спостереження.

Стан сформованості фізкультурно-оздоровчого компонента досліджено шляхом аналізу наявних засобів реалізації форм і видів

фізичної діяльності в позанавчальному процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури, аналізу продуктів діяльності студентів, бесіди, анкетування.

Констатувальний етап монографічного дослідження передбачав визначення рівня сформованості та реалізації компонентів моделі реалізації засад патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури. Застосовано такі методи дослідження:

- спостереження: пошукове, періодичне та одиничне, відкрите спостереження, лабораторне в природних умовах;

- вільне інтерв'ю із застосуванням прямих, непрямих та проєктивних питань;

- аналіз продуктів діяльності студентів (описи на патріотичну тематику, розв'язання завдань зі змодельованих патріотичних ситуацій, участь студентів в організації спортивно-оздоровчих заходів із застосуванням засобів української фізичної культури, участь студентів в організації змагань із використанням системи засобів української фізичної культури);

- анкетування, зокрема анкети на тему особистого ставлення студентів до проблеми патріотичного виховання, з'ясування рівнів усвідомлення і розуміння патріотичних аспектів у реалізації завдань фізичної культури, ставлення до патріотичного виховання як основного складника позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури.

Проведене нами спостереження за студентами експериментальної та контрольної груп у ході лекційних, семінарських занять, виконання завдань на патріотичну тематику під час самостійної роботи, патріотично зорієнтованих заходів факультету та всього університету, а також секційно-групових, спортивних змагань й фізкультурно-оздоровчих заходів довело наявність факту недостатньої сформованості особистісно-

розвивального, патріотично-позиційного та фізкультурно-оздоровчого компонентів. Особливу увагу приділено станіві сформованості методичного та змістовного компонентів, оскільки їх реалізація в контексті патріотичного виховання перебуває на низькому методичному й організаційному рівнях. Отримані нами відомості підтверджено результатами анкетування досліджуваних студентів та бесід із ними.

Бесіди, проведені нами зі студентами в межах констатувальної частини дослідження, були спрямовані на з'ясування:

- розуміння студентами сутності патріотичного виховання та патріотизму загалом, а також ролі патріотичного виховання в підготовці майбутніх учителів фізичної культури;

- виявлення сформованих уявлень та стану їх реалізації щодо об'єкта й предмета патріотизму, його видів і напрямів, які мають реалізовуватися в позааудиторній підготовці майбутніх фахівців освіти;

- місця та ролі патріотичного виховання в системі професійної позааудиторної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Дослідження дає підстави констатувати, що 74 % респондентів контрольної групи та 69 % експериментальної групи акцентували на доречності й необхідності впровадження в педагогічну діяльність ВНЗ патріотичного змісту. Опитані усвідомлюють значення основних позицій патріотичного виховання, як-от: патріотизм, громадянськість, патріотична позиція, відповідальність, обов'язковість, поняття патріотичного обов'язку перед Батьківщиною та близькими людьми. Досліджувані студенти виявили готовність до реалізації патріотичного виховання в межах позааудиторної діяльності у ВНЗ. У ході експерименту з'ясовано роль фізичної культури та доведено її взаємозв'язок із патріотичним вихованням, оскільки громадянин, на думку студентів, має усвідомлювати значущість власного здоров'я не тільки для самого себе, але й для держави загалом.

Щодо стану суб'єктності в реалізації засад патріотичного виховання, який структурно представлений як в особистісно-розвивальному, так і в патріотично-позиційному компоненті, то 62 % контрольної групи і 56 % експериментальної групи вважають себе суб'єктами, від яких залежить успішність реалізації патріотично зорієнтованих технологій у реалізації позааудиторної діяльності та навчально-професійної підготовки. 20 % респондентів експериментальної групи та 17 % контрольної групи зауважили, що суб'єктивна позиція стосовно реалізації завдань патріотичного виховання зумовлена специфікою діяльності фахових випускових кафедр, а також університету загалом. Причому зосереджено увагу на важливості реалізації завдань патріотичного виховання саме університетом, зокрема в межах позааудиторної діяльності (19 % експериментальної групи та 11 % контрольної групи). Варто зазначити, що 10 % досліджуваних контрольної групи та 5 % експериментальної групи ніколи не замислювалися над проблемами патріотичного виховання та над їх реалізацією в позааудиторній діяльності.

Аналіз відповідей, отриманих у ході бесіди, дає підстави стверджувати, що більшість студентів усвідомлює та розуміє необхідність реалізації завдань патріотичного виховання в межах навчального процесу та в позааудиторній роботі. Водночас респонденти обстоюють переважно пасивну позицію щодо практичного втілення засад такої діяльності, не виявляють активності в проведенні спеціально організованих заходів, покликаних реалізувати патріотичну проблематику, і не виявляють самостійності в цьому аспекті.

Експериментальні результати щодо сформованості методичного, змістовного, особистісно-розвивального, патріотично-позиційного та фізкультурно-оздоровчого компонентів реалізації патріотичного виховання в позааудиторній діяльності схематично зображено в табл. 2.4.

**Порівняльний аналіз стану сформованості показників
патріотичного виховання в майбутніх учителів фізичної культури**

№ з/п	Компоненти позааудиторної діяльності	Показники патріотичного виховання	Респонденти у %	
			КГ	ЕГ
1.	Методичний	Організаційно-методичний	68	59
2.	Змістовний	Гносеологічний	54	51
3.	Особистісно-розвивальний	Мотиваційно-творчий	49	47
4.	Патріотично-позиційний	Ціннісний	48	43
5.	Фізкультурно-оздоровчий	Етнофізичний	35	28

Проведене нами дослідження дало змогу визначити експериментальним шляхом показники патріотичного виховання, що реалізуються за допомогою компонентів позааудиторної діяльності. Так, 68 % опитаних контрольної групи і 59 % експериментальної групи зазначили, що патріотичне виховання слід реалізовувати в межах діяльності окремих кафедр та університету загалом, патріотичні технології мають бути організованими та представленими в змісті кожного позааудиторного заходу. 54 % досліджуваних контрольної групи та 51 % експериментальної групи наголосили на необхідності додаткових позааудиторних заходів, які б сприяли глибшому розумінню засад патріотичного виховання, його змісту та призначення в сучасному суспільстві загалом та в професійній підготовці зокрема. Тобто мова йде про гносеологічний, або пізнавальний, аспект реалізації патріотичного виховання в позааудиторній діяльності.

Унаслідок аналізу продуктів діяльності студентів, виокремлено мотиваційний і творчий показники реалізації особистісно-розвивального компонента позааудиторної діяльності. Згідно з отриманими даними, 49 %

контрольної та 47 % експериментальної групи визнали необхідність додаткової мотивації та активізації творчості для розуміння та усвідомлення патріотичного виховання, тобто доцільність упровадження в межах особистісного розвитку патріотичних технологій, які сприятимуть динаміці творчого потенціалу студентів, переосмисленню патріотичних позицій.

Патріотично-позиційний компонент позааудиторної діяльності конкретизовано в контексті засад патріотичного виховання. Так, 48 % контрольної та 43 % експериментальної групи демонструють наявність ціннісного ставлення до патріотично зорієнтованих тенденцій, які розкриваються ними як у педагогічному процесі, так і в позааудиторній діяльності (перемога в спортивних змаганнях в ім'я прославлення рідної держави). Водночас респондентам було складно деталізувати спектр цінностей, які безпосередньо відображали їхню патріотичну позицію та патріотизм як особистісну якість. Звідси випливає потреба розширення особистісного світогляду, що сприятиме глибшому усвідомленню та розумінню власної патріотичної позиції.

Якісні та кількісні показники за фізкультурно-оздоровчим компонентом позааудиторної діяльності визначено з позиції конкретизації етнофізичного фактора патріотичного виховання. Згідно з цим показником, 35 % досліджуваних контрольної та 28 % експериментальної групи визнали, що частково в позааудиторній роботі (зокрема в секційних групових заняттях, спортивно-оздоровчих заходах та спортивних змаганнях) застосовують засоби українських народних ігор. Водночас респонденти не вбачають у них патріотичного змісту, оскільки застосовують їх ситуативно та розуміють під ними ігрову фізкультурно-оздоровчу діяльність, що має не завжди чітко окреслену патріотичну тематику. Узагальнюючи, зауважимо, що застосування в позааудиторній діяльності засобів української фізичної культури повинно не тільки мати суто практичний аспект реалізації, але й супроводжуватися попереднім

детальним інструктажем із приводу змістовного наповнення фізичної культури, деталізації патріотичного складника.

Дослідження компонентів позааудиторної роботи та їхнього зв'язку з показниками патріотичного виховання становить певні труднощі у плані усвідомлення й розуміння студентами сутності та ролі патріотичного виховання, що реалізовується безпосередньо через освітні й фізкультурно-оздоровчі технології. Окреслений аспект свідчить про необхідність розроблення системи впровадження патріотичного виховання в позааудиторну діяльність, яка б мала інтегрований особистісно-розвивальний характер і сприяла б не тільки розширенню особистісного світогляду студентів, але й формуванню патріотичного світогляду.

Для визначення якісних показників патріотичного виховання в позааудиторній діяльності варто (з огляду на потребу структурувати таку роботу за компонентами) обрати критерії якісного представлення змістовного наповнення рівнів формування патріотичної позиції, патріотичного світогляду, громадянськості, відповідальності та патріотизму як особистісної характеристики. Вище в монографії зазначено, що є потреба розрізняти високий, середній, достатній та низький рівні сформованості патріотичності майбутніх учителів фізичної культури. Основними педагогічними механізмами, що дають змогу цим рівням розкритися, вважаємо механізм усвідомлення, розуміння та механізм активної діяльнісної позиції досліджуваних студентів із формування в них патріотично зорієнтованих особистісних рис. Теоретично названі рівні виокремлено в межах критеріально-рівневого підходу, що вможливив розроблення теоретичної моделі патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх фахівців освітньої галузі та визначення компонентів позааудиторної діяльності, а також конкретизацію показників патріотичного виховання.

Високий рівень сформованості патріотичності фіксують за умови:

- усвідомлення та розуміння студентами необхідності реалізувати патріотичне виховання в позааудиторній діяльності, працювати над собою, удосконалювати власні особистісні якості, що є запорукою успішного формування патріотичності та адекватного самооцінювання;

- розвиненого почуття поваги, відданості власній Батьківщині та професійній діяльності;

- розвиненого абстрактно-логічного мислення; уміння логічно формулювати власну думку в письмовій та усній формі;

- наявності власної компетентної думки, спроможності ухвалювати обґрунтовані рішення в нестандартних ситуаціях;

- здатності моделювати та провадити патріотичну діяльність як у студентському колективі, так і в майбутній фаховій діяльності;

- сформованого вміння впроваджувати засади патріотичної виховної роботи, організовувати патріотичні, фізкультурно-оздоровчі заходи, дотримуватися безпеки, захищати навколишнє середовище, самостійно діяти в межах чинних громадянських прав та обов'язків;

- сформованого вміння вдосконалювати професійну майстерність, розвиватися інтелектуально, морально та фізично, вести здоровий спосіб життя;

- володіння науковим світоглядом, який відповідає рівню гуманітарних і соціально-економічних знань; уміння володіти культурою мислення та оцінювати події з погляду патріотизму, аналізувати світовий контекст та обстоювати позицію власної держави;

- високого рівня творчої фізичної культури, наявності досконалої фізичної форми та дотримання здорового способу життя.

Про *середній рівень* сформованості патріотичних рис майбутнього вчителя фізичної культури свідчать такі якісні характеристики:

- усвідомлення ролі та необхідності патріотично зорієнтованих технологій у навчально-професійній підготовці, стійкий інтерес до роботи

над собою для вдосконалення індивідуально-особистісних якостей; уміння адекватно оцінювати власні патріотичні переконання, думки й цінності;

– наявність почуття любові до Батьківщини, власного фаху та відданості їм;

– розвинене абстрактно-логічне мислення;

– спроможність формулювати власну думку, в окремих випадках недостатньо розвинена здатність ухвалювати обґрунтовані рішення в нестандартних ситуаціях та організувати їх виконання;

– сформована здатність моделювати та реалізовувати заходи на патріотично-оздоровчу тематику;

– наявність певних умінь реалізовувати патріотично-виховну роботу, підтримувати дисципліну, організувати групові фізкультурно-оздоровчі заходи, дотримуватися безпеки, захищати докільця, самостійно діяти в межах чинних прав та обов'язків;

– наявність окремих умінь щодо вдосконалення власної професійної майстерності, інтелектуального, морального та фізичного розвитку, ведення здорового способу життя;

– володіння науковим світоглядом, який відповідає сучасному рівню гуманітарних та соціально-економічних знань;

– уміння оцінювати події з урахуванням патріотичних інтересів Батьківщини, аналізувати процеси, що відбуваються у світовому просторі, та усвідомлювати місце, роль і позицію Вітчизни;

– володіння елементами культури мислення, знання його законів, розвинена здатність формулювати власну думку та обстоювати позицію в усній і письмовій формі;

– фізична культура та здоровий спосіб життя, який відповідає рівню освіченості.

Достатній рівень сформованості патріотичності особистості майбутнього вчителя фізичної культури залежить від таких якісних характеристик:

– ситуативно виражене уявлення щодо необхідності патріотичності в життєдіяльності особистості; ситуативний інтерес до роботи над собою для вдосконалення індивідуально-особистісних якостей; нестійка адекватна оцінка щодо усвідомлення та необхідності формування патріотичності;

– наявність почуття любові до Батьківщини та відданості їй, ситуативний вияв відповідності власній професійній діяльності;

– наявність абстрактно-логічного мислення; ситуативно виражена здатність формулювати власну думку, не завжди виражена здатність ухвалювати обґрунтовані рішення в нестандартних ситуаціях та ситуативність в організації їх виконання;

– вияв ситуативних можливостей щодо моделювання та виконання патріотичної роботи; наявність умінь реалізувати патріотично-виховну роботу та впроваджувати заходи з підтримки дисциплінованості, відповідності заходам безпеки, захисту навколишнього середовища, самостійної діяльності в межах чинних прав та обов'язків, що має нестійкий ситуативний характер; ситуативний вияв вдосконалення власної професійної майстерності, інтелектуального, морального та фізичного розвитку;

– ситуативне розуміння здорового способу життя;

– обмежений науковий світогляд, що недостатньо відповідає сучасному рівню гуманітарних і соціально-економічних знань;

– ситуативне вміння мислити, розуміти інтереси Батьківщини і визначати її позицію у світовому освітньому просторі;

– нестійка культура мислення, брак розуміння його загальних законів, ситуативна здатність формулювати власну думку в письмовій та усній формі.

Низький рівень сформованості патріотичності особистості майбутнього вчителя фізичної культури констатують за такими якісними ознаками:

– недостатньо сформоване уявлення про необхідність патріотичності в життєдіяльності особистості; ситуативний інтерес до роботи над собою для вдосконалення індивідуально-особистісних якостей; недостатньо адекватна оцінка щодо усвідомлення необхідності формування патріотичності;

– наявність почуття любові до Батьківщини, власної професійної діяльності та відданість їм;

– наявність абстрактно-логічного мислення; недостатньо сформована здатність формулювати власну думку, в окремих випадках несформована здатність ухвалювати обґрунтовані рішення в нестандартних ситуаціях та організовувати їх виконання;

– нездатність моделювати та виконувати патріотичну роботу; наявність окремих умінь провадити патріотично-виховну діяльність, упроваджувати заходи з підтримки дисциплінованості, заходи безпеки, захисту навколишнього середовища, самостійної діяльності в межах чинних прав та обов'язків;

– невміння вдосконалювати власну професійну майстерність, інтелектуальний, моральний і фізичний розвиток, вести здоровий спосіб життя;

– відсутність наукового світогляду, який відповідає сучасному рівню гуманітарних і соціально-економічних знань;

– несформоване вміння мислити та розуміти інтереси Батьківщини, визначати її позицію та роль у світовому освітньому просторі;

– неволодіння культурою мислення, незнання його загальних законів, несформована здатність висловлювати власну думку в письмовій та усній формі.

З'ясування рівня розвитку патріотизму дає змогу на основі аналізу продуктів діяльності досліджуваних студентів експериментально визначити стан сформованості показників патріотичного виховання та компонентів позааудиторної діяльності. Для отримання достовірних

результатів змодельовано ділові проблемні ситуації патріотичного спрямування. Згідно з організаційно-методичним показником патріотичного виховання, що відповідає методичному компонентіві позааудиторної діяльності, отримано результати, представлені на рис. 2.3. (див. Додаток Д).

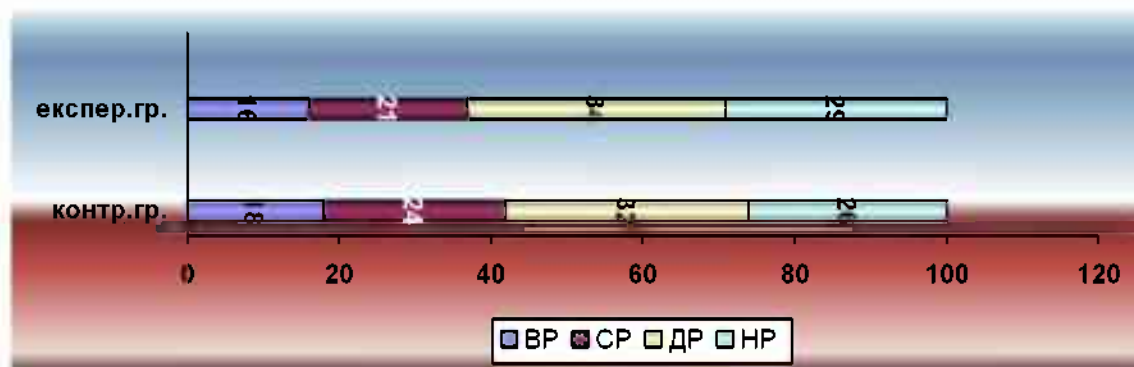

Рис. 2.3. Стан сформованості патріотичності за організаційно-методичним показником патріотичного виховання

Отримані дані свідчать, що 16 % респондентів еспериментальної групи та 18 % контрольної групи зазначили високий рівень сформованості патріотичності, визначення її ролі в організації та методичному забезпеченні реалізації засад патріотичного виховання. Опитані визнали важливу роль та необхідність усвідомлення власної патріотичної позиції, патріотичного світогляду, патріотичних цінностей і переконань, громадянськості, відповідальності та почуття обов'язку перед Батьківщиною. Окреслені якісні характеристики і становлять сутність патріотичності особистості майбутнього вчителя фізичної культури.

На середній рівень сформованості патріотичності вказали 21 % досліджуваних експериментальної та 24 % контрольної групи, що свідчить про сформовану патріотичність, водночас недостатню стійкість патріотичної позиції. Достатній рівень ми фіксуємо тоді, коли сформовані певні тенденції патріотичності, проте за певних умов вони мають ситуативний, вибірковий характер. Тобто 34 % опитаних експериментальної групи та 32 % контрольної групи усвідомлюють роль і функції патріотичності, однак їм складно з'ясувати, як саме методично

грамотно організовувати та впроваджувати патріотичне виховання в позааудиторну діяльність.

Про відсутність чіткої патріотичної позиції та брак усвідомлення і розуміння, як реалізовувати патріотичне виховання в межах позааудиторної діяльності, сказали 29 % респондентів експериментальної групи та 26 % контрольної групи. Опитувані мають несформовані особистісні передумови та організаційно-методичні навички щодо організації засад патріотичного виховання в практичній діяльності. Отже, за організаційним компонентом домінує тенденція до переважання недостатньо сформованих умінь і навичок у досліджуваних обох груп щодо реалізації засад патріотичного виховання в професійній практичній діяльності, оскільки зафіксовано достатній і низький рівні сформованості патріотичності в досліджуваних студентів.

За змістовним критерієм позааудиторної діяльності, що виражений у гносеологічному показнику патріотичного виховання, з'ясовано стан сформованості патріотичності з позиції розуміння студентами її змісту, визначення ролі в життєдіяльності та впливу на подальшу професійну педагогічну діяльність (рис. 2.4.) (Додаток Ж).

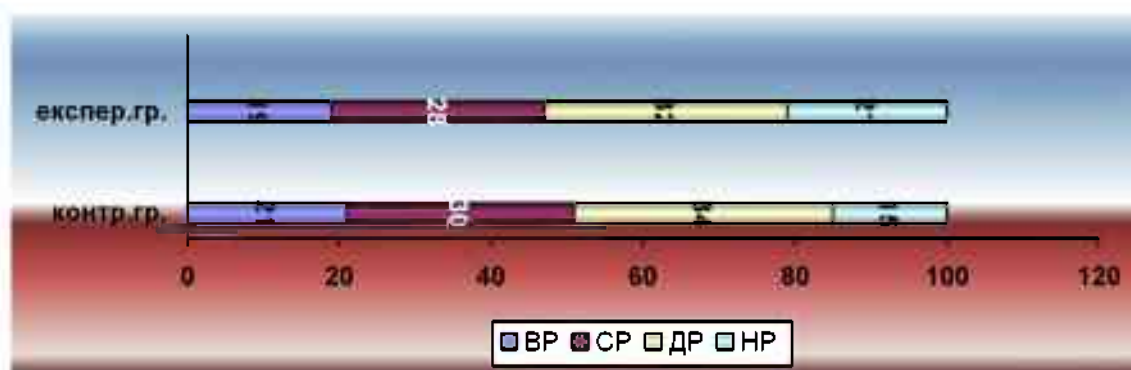

Рис. 2.4. Стан сформованості патріотичності за гносеологічним показником патріотичного виховання

Як свідчать отримані результати, високий та середній рівні сформованості розуміння й усвідомлення патріотичності, розвинених умінь і навичок щодо її характеристики зафіксовано в 19 % респондентів експериментальної та 21 % контрольної групи (за високим рівнем), 28 %

експериментальної та 30 % контрольної групи (за середнім рівнем). Завдяки розвиненому абстрактно-логічному мисленню та інтелектуальним здібностям, досліджувані студенти здатні розмежовувати змістовні складники патріотичності, визнають необхідність її формування в практичній педагогічній діяльності, зокрема в позааудиторній роботі, усвідомлюють необхідність вибору засобів української народної фізичної культури для впровадження тих чи тих форм фізкультурно-оздоровчої діяльності, її обов'язкового патріотичного наповнення. Водночас, згідно з показниками достатнього рівня, 32 % експериментальної групи та 34 % контрольної групи вказують на недостатньо стійкі й усвідомлені знання щодо власної патріотичності та можливостей формування патріотичності в майбутній педагогічній діяльності. В опитаних не сформовані вміння та навички добору необхідних освітніх і власне фізкультурно-оздоровчих технологій, які б сприяли зміцненню здоров'я, формуванню фізичної культури з патріотичних позицій.

Особливої уваги потребують відомості, отримані за низьким рівнем гносеологічного показника патріотичного виховання. Так, 21 % досліджуваних експериментальної групи та 15 % контрольної групи наголошують на несформованому усвідомленні власної патріотичності та несформованих умінь і навичках визначати зміст патріотизму, можливості його реалізації в освітніх та фізкультурно-оздоровчих технологіях для формування патріотичності в майбутніх поколіннях. Отже, окреслений компонент та показник патріотичного виховання є низьким у сучасній системі позааудиторної діяльності у вищій школі. Студентам бракує усвідомлення власної патріотичності, вони не вбачають у ній взаємозв'язку з певними формами позааудиторної роботи – це свідчить про те, що патріотичне виховання лише частково, проте неактивно впроваджують у позааудиторній роботі зі студентами.

У ході експерименту досліджено якісні ознаки сформованості патріотичності за мотиваційно-творчим показником патріотичного

виховання, який структурно представлений в особистісно-розвивальному компоненті позааудиторної діяльності. Цей компонент відіграє значущу роль в реалізації засад патріотичного виховання (рис. 2.5.), оскільки саме мотивованість особистості та творче усвідомлення і переосмислення власної патріотичності (із позицій запропонованих нами змістовних характеристик) дає змогу особистості, зокрема майбутнім учителям фізичної культури, обирати активну патріотичну позицію (див. Додаток 3).

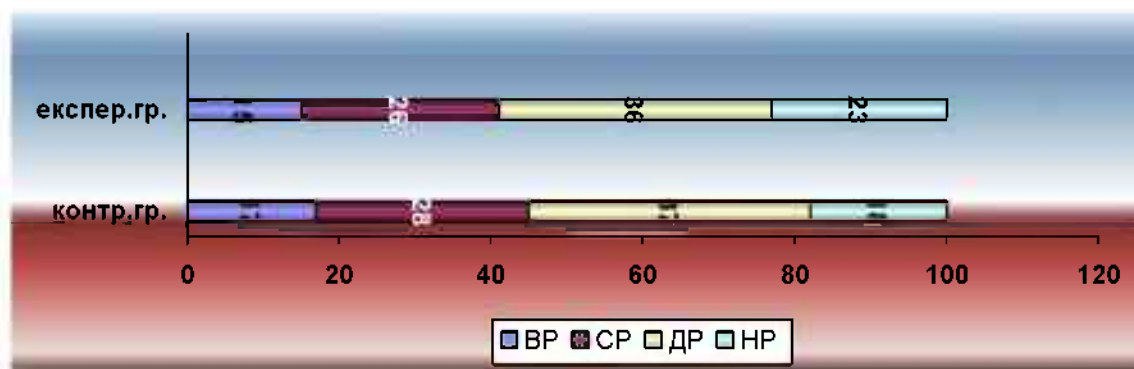

Рис. 2.5. Стан сформованості патріотичності за мотиваційно-творчим показником патріотичного виховання

Згідно з мотиваційно-творчим показником, 15% досліджуваних експериментальної групи та 17% контрольної групи мають стійку мотивацію та здатні її творчо реалізувати в розвитку й усвідомленні власної патріотичності. Опитувані обстоюють активну патріотичну позицію, реалізуючи її в різноманітних формах та видах фізкультурно-оздоровчої діяльності. Перемогу в спортивних змаганнях вони вважають можливістю продемонструвати відповідальність за честь та гідність власної Батьківщини. Респонденти спроможні окреслювати та розуміти мотиви творчого розвитку власної патріотичної позиції, усвідомлюють її значущість. Середній рівень зафіксовано в 26% експериментальної групи та 28% контрольної групи, що дає змогу говорити про достатньо стійку тенденцію до розвитку патріотично спрямованої мотивації, досягнення результатів у фізкультурній та спортивній активності.

Високі результати отримано за достатнім рівнем: 36% в експериментальній та 39% у контрольній групі. Мотиваційно-творчий

аспект розвитку досліджуваних у розумінні та формуванні власної патріотичності є не стійким, а ситуативним, це означає, що опитувані не виявляють активності, не мають стійкої вмотивованості щодо реалізації та утвердження власної патріотичності. Науковий інтерес становлять показники, отримані за низьким рівнем: 23 % експериментальної та 18 % контрольної групи наголошують на несформованості мотиваційно-творчого показника патріотичності, тобто не визначають змісту власної активної позиції в розвитку патріотичності та не вбачають у ній необхідності, не впроваджують засади патріотичного виховання для вдосконалення педагогічної майстерності.

У ході наукового пошуку вивчено стан сформованості патріотичності за ціннісним показником патріотичного виховання, що структурно зумовлений патріотично-позиційним компонентом позааудиторної діяльності. Мова йде про те, що в підготовці фахівців фізичної культури (у межах навчального процесу та в позааудиторній діяльності) ураховано аспект патріотичної позиції та здебільшого зорієнтовано власні педагогічні технології на розвиток зазначеного компонента. Отримані нами результати представлено на рис. 2.6. (див. Додаток И).

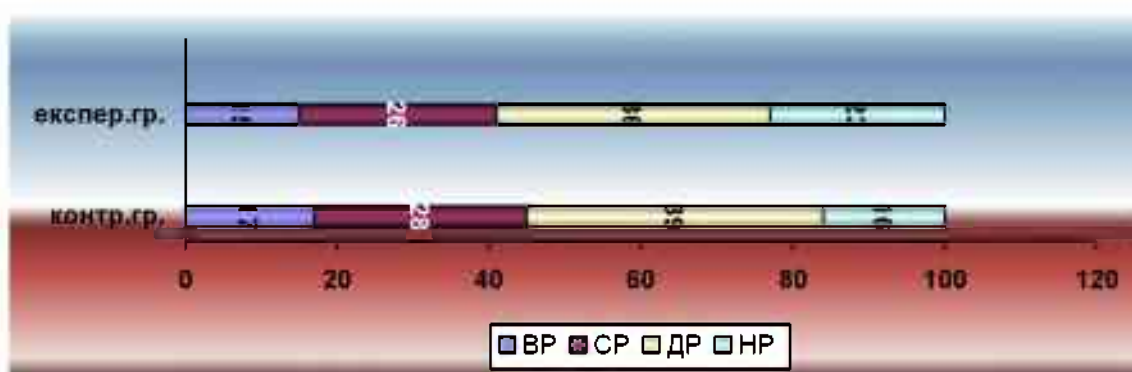

Рис. 2.6. Стан сформованості патріотичності за ціннісним показником патріотичного виховання

Високий рівень зафіксовано в 15 % експериментальної та 17 % контрольної групи, це свідчить про те, що патріотичність являє собою цінність для досліджуваних студентів. Вони усвідомлюють необхідність

мати сформовані ціннісні переконання, убачають у патріотичності необхідний складник особистості та компонент педагогічної діяльності. Реалізуючи завдання фізичної культури, респонденти формують ціннісне ставлення як до фізичної культури, так і до тих особливостей патріотичності, які розвиваються безпосередньо у фізкультурно-оздоровчій діяльності.

Отримані показники за середнім рівнем (26 % експериментальна та 28 % контрольна група) доводять, що опитувані усвідомлюють цінність власної патріотичної позиції й необхідність її формування в позааудиторній діяльності. Водночас, згідно з показниками достатнього та низького рівнів, 36 % експериментальної та 39 % контрольної групи не мають стійких ціннісних переконань стосовно розвитку власної патріотичності, а 23 % експериментальної та 16 % контрольної груп узагалі мають низький рівень за ціннісним показником патріотичного виховання, тобто в них не сформовано навичок убачати цінність у власному патріотизмі та формувати патріотичні цінності в юного покоління безпосередньо у фізкультурно-освітній діяльності. Одержані результати за ціннісним показником патріотично-позиційного компонента позааудиторної діяльності дають підстави стверджувати, що в досліджуваних зберігається тенденція до недостатнього визначення ними цінності власної патріотичної позиції та відповідних якісних характеристик патріотичності, це свідчить про те, що ціннісне ставлення не має тенденції до розкриття ними патріотизму в подальшій педагогічній діяльності.

Досліджуючи етнофізичний показник патріотичного виховання, ми врахували характер тлумачення студентами місця та ролі системи засобів української фізичної культури в реалізації завдань фізичного виховання й фізичної культури. Визначення рівнів за цим показником уможливило з'ясування ролі засобів української фізичної культури в підготовці

фахівців фізичної культури, окреслення її патріотичного спрямування. Результати продемонстровано на рис. 2.7. (див. Додаток К).

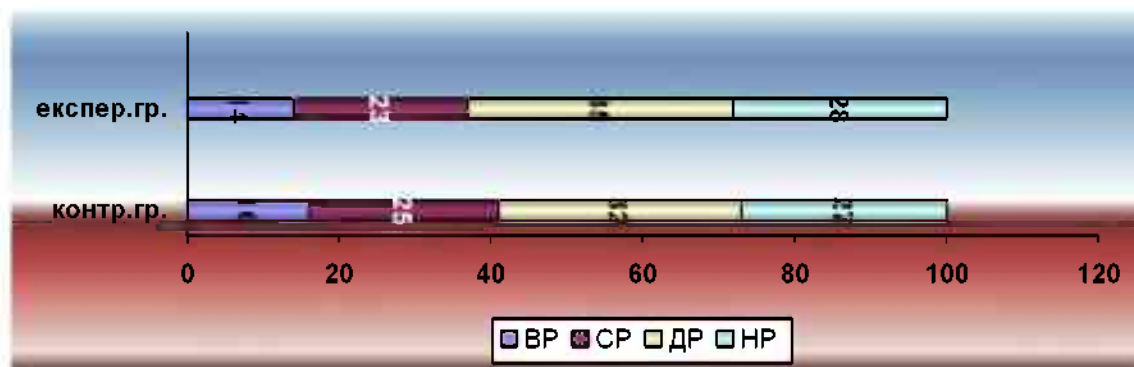

Рис. 2.7. Стан сформованості патріотичності за етнофізичним показником патріотичного виховання

Відповідно до показника патріотичного виховання та його реалізації в межах фізкультурно-оздоровчого компонента позааудиторної діяльності, 14 % експериментальної та 16 % контрольної груп мають високий рівень, тобто досліджувані вбачають патріотичний зміст у реалізації кафедру та університетом загалом завдань позааудиторної діяльності. 23 % респондентів експериментальної та 25 % контрольної груп стверджують, що патріотичний зміст наявний у секційних, спортивних та фізкультурно-оздоровчих заходах, які впроваджують у позааудиторній діяльності. Водночас, згідно з даними достатнього та низького рівнів, 35 % досліджуваних експериментальної та 32 % контрольної груп убачають лише ситуативну представленість засобів української народної фізичної культури в позааудиторній діяльності. Натомість 28 % опитаних експериментальної та 27 % контрольної груп практично не вважають, що, реалізуючи форми позааудиторної діяльності, застосовують засоби української фізичної культури, і, отже, не визнають патріотичного спрямування у фізкультурно-оздоровчій діяльності. З огляду на такий стан речей, варто акцентувати увагу на необхідності розроблення такої системи фізкультурно-оздоровчої роботи, яка б максимально представляла засоби української фізичної культури в позааудиторній роботі, це сприятиме

розвиткові патріотичності студентів – майбутніх учителів фізичної культури.

Отже, вивчення системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури та отримані результати експерименту дають підстави кваліфікувати систему патріотичного виховання як складноієрархізовану структуру, де виокремлено компоненти, відповідно до реалізації завдань позааудиторної діяльності та засад патріотичного виховання, що постають у єдності та послідовності розкриття саме в межах позааудиторної роботи. Виокремлені нами компоненти позааудиторної роботи конкретизовано в показниках патріотичного виховання, їхня інтеграція вможливує формування такої основної якісної характеристики патріотичного виховання, як патріотичність особистості. Під цим поняттям розуміємо якісне багатоаспектне утворення, складниками якого є патріотичний світогляд, патріотична позиція, громадянськість, відповідальність, патріотизм, почуття власного обов'язку. Ураховуючи результати дослідження в експериментальній і контрольній групах, наголосимо, що формування патріотичності в позааудиторній діяльності тяжіє до низького рівня, що вимагає впровадження заходів із формування патріотичності.

2.3. Педагогічні особливості позааудиторної роботи в діяльності педагогічних університетів у процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури

У монографії тлумачимо позааудиторну діяльність як інтегративну систему, що об'єдує компоненти, виокремлені нами в ході констатувальної частини монографічного дослідження, та показники, охарактеризовані нами як репрезентаційні складники реалізації засад патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури. На нашу думку, інтеграційна система позааудиторної роботи –

це така система, що об'єднує знання з патріотичної проблематики, а також вміння і навички, які формують безпосередньо в позааудиторній діяльності, релізуючи завдання обґрунтованих нами компонентів. Доведено, що патріотичне виховання реалізується в межах формування такої складнодиференційованої якості в студентів, як патріотичність. Дослідивши тенденції щодо її формування в контексті показників патріотичного виховання (у межах формувального експерименту), наголосимо, що існує необхідність системного впливу на компоненти позааудиторної діяльності, належне структурування та функціонування яких сприятиме розвитку показників патріотичного виховання та реалізації їхнього безпосереднього впливу на особистість студента.

Позааудиторна діяльність, як зазначено вище, за змістом суттєво відрізняється від навчальної та виховної, з огляду на розуміння реалізації цими видами діяльності власних завдань. Позааудиторна діяльність інтегрує навчальні й виховні технології, водночас не аналізує отриманих результатів впливу на студентів у межах визначених оцінних критеріїв. Здебільшого позааудиторна діяльність базована на активізації особистісного потенціалу студентів та розробленні інноваційних форм їх залучення до практичної діяльності. Саме тому вважаємо за необхідне створити інтегровану систему позааудиторної діяльності з урахуванням потреби реалізувати завдання патріотичного виховання, об'єднати особистісний та фізкультурно-оздоровчий аспекти.

Мета формувального експерименту полягає в розробленні інтеграційної системи позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури, що є ефективною в реалізації завдань патріотичного виховання та формування патріотичності студентів. Таку систему конкретизовано в спецкурсі, в інноваційних навчальних, виховних та фізкультурних технологіях, структурованій діяльності викладачів і студентів, відповідно до видів та форм роботи, що дало змогу обґрунтувати ефективну модель позааудиторної діяльності з реалізації

завдань патріотичного виховання.

Завдання формувальної частини монографічного дослідження сформульовано нижче:

- 1) виокремити основні функціональні аспекти позааудиторної діяльності та конкретизувати їх;
- 2) розробити програму, що забезпечить структурування позааудиторної діяльності та визначення змісту патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури, апробувати програму й перевірити її ефективність;
- 3) обґрунтувати систему ефективних навчальних, виховних та фізкультурних технологій, покликаних реалізувати патріотичне виховання в позааудиторній діяльності;
- 4) запропонувати конкретну модель патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури.

Функціональність позааудиторної роботи – актуальна проблема, оскільки передбачає активність студентів, їх зорієнтованість на оволодіння технологіями, усвідомлення, розуміння та сприйняття змісту патріотичного виховання, що загалом уможливорює формування патріотичності. Функціональність позааудиторної діяльності відображено в таких положеннях:

- позааудиторна діяльність зорієнтована на активність і спрямованість студентів;
- позааудиторна діяльність передбачає інтеграцію різноманітних технологій розвитку особистості студентів, формування в них здорового способу життя та фізичної культури як складника особистості;
- позааудиторна діяльність слугує вектором у пізнанні студентами засобів української народної фізичної культури, передбачає реалізацію інтегрованого змісту, зокрема засад фізичної культури, етнічних особливостей фізичної культури, та формування патріотичних якостей особистості студентів;

– позааудиторна діяльність сприяє підвищенню педагогічної та загальнопрофесійної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури;

– позааудиторна діяльність – це неоцінна діяльність, допускає визначення лише рівнів досягнень студентів у реалізації її завдань;

– позааудиторна діяльність акцентована на розвитку самостійності студентів та самостійного розподілу їхнього вільного часу;

– позааудиторна діяльність сприяє формуванню активної життєвої позиції майбутніх учителів фізичної культури, їхнього відповідального ставлення до фахових умінь та навичок на засадах вільного вибору.

Наголосимо, що позааудиторна діяльність – складна функціональна система, призначення якої полягає не тільки у формуванні знань, умінь і навичок студентів, але й у створенні необхідних передумов для становлення особистості, усебічного розвитку та утвердження життєвої позиції. Позааудиторна діяльність має невичерпні ресурси в реалізації засад патріотичного виховання, оскільки відбувається на добровільних засадах та самостійності студентів, тому формування патріотичності буде якнайбільш ефективним.

Теоретичні положення порушеної проблеми систематизовано в авторському спецкурсі “Педагогічні засади патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури в позааудиторній діяльності педагогічних університетів”. У роботі окреслено не тільки суто професійні аспекти, але й суспільно значущі фактори. На сучасному етапі розвитку українського суспільства фізична культура кожної людини набула неабиякого значення, ставши компонентом загальнолюдської культури особистості. Нині виробничі галузі, а також освітня галузь ставлять перед фахівцем високі вимоги; щоб бути конкурентоспроможним, слід мати насамперед гарне фізичне здоров’я.

Після здобуття Україною незалежності вітчизняна освіта отримала нові можливості для підготовки фахівців, які повинні бути передовсім

фізично здоровими та відповідально ставитися до власної фізичної життєдіяльності, сприяючи в такий спосіб входженню України до європейського суспільства на партнерських засадах.

Позааудиторна діяльність майбутніх учителів фізичної культури – порівняно самостійний інтеграційний процес, складниками якого постають навчальні та виховні технології, а також активність, спрямованість і дисциплінованість студента як суб'єкта навчально-виховного процесу. Патріотичне виховання передбачає опанування майбутніми вчителями фізичної культури знань, умінь, навичок з основ ментальності українського народу, патріотичних переконань та практично спрямованих дій щодо усвідомлення відповідальності, формування громадянської позиції, передання майбутнім поколінням досвіду в подальшій професійній педагогічній діяльності. Патріотичне виховання – невід'ємний складник загальнокультурної позиції студента, дає змогу реалізувати основні положення фізичної культури, зокрема в ставленні до власного здоров'я, у застосуванні традиційних засобів української виховної традиції.

Основне призначення курсу – виконання завдань патріотичного виховання в трьох напрямках: освітньо-просвітницький, розвивально-формувальний, організаційний, що реалізовані в індивідуальній та груповій роботі. Базовими засобами реалізації слугують інтегровані педагогічні технології (навчальні, виховні, фізкультурно-оздоровчі), як-от: міні-лекції, тренінгові заняття, ігрова та організаційна діяльність.

Мета курсу – формування в майбутніх учителів фізичної культури знань, умінь та навичок щодо організації фізичної культури засобами патріотичного виховання в позанавчальний час і формування активної патріотичної й громадянської позиції студентів, їхньої відповідальності за власний стан фізичного здоров'я.

Завдання курсу:

– розвиток загальної та фізичної культури майбутніх учителів, формування їхньої активної патріотичної й громадянської позиції та відповідальності;

– формування знань у майбутніх учителів фізичної культури щодо патріотичного виховання та динаміки його засад в історичному контексті становлення державності України;

– опанування студентами навичок і вмінь реалізувати інноваційні педагогічні технології, інтегровані й створені на основі чинних етнопедагогічних методів та прийомів формування фізичної культури;

– формування в студентів здібностей до організації позанавчальної діяльності, спрямованої на розвиток фізичної культури засобами патріотичного виховання.

Курс складається з трьох модулів.

МОДУЛЬ I. Теоретично-методичні засади патріотичного виховання в позааудиторній діяльності студентів. Змістовний модуль реалізують у тренінговій формі, що має просвітницький характер. Студенти здобувають знання про еволюцію фізичної культури в Україні в ракурсі культурно-історичного становлення її державності; опановують поняття “патріотизму” та з’ясовують його значення для українського народу; вивчають методи й форми реалізації фізичної культури в українській освітньо-виховній традиції; досліджують особливості позааудиторної діяльності.

МОДУЛЬ II. Педагогічні технології формування фізичної культури засобами патріотичного виховання студентів у позааудиторний час. Модуль передбачає формування в студентів знань, умінь і навичок щодо впровадження педагогічних технологій для розвитку фізичної культури засобами патріотичного виховання.

МОДУЛЬ III. Організаційно-методичні засади реалізації фізичної культури засобами патріотичного виховання студентів у позааудиторний час. Модуль передбачає формування в студентів знань, умінь і навичок щодо інтеграції педагогічних технологій у підготовці та проведенні масових культурно-патріотичних заходів.

Спецкурс розрахований на позааудиторну діяльність і передбачає поетапне впровадження модулів у позанавчальний час студентів. Насамперед реалізують модуль I, модулі II та III є інтегрованими, взаємозумовленими та послідовними. Загальна кількість годин, запланованих для спецкурсу, – близько

160 год., що передбачають проведення студентами організаційно-просвітницьких і фізкультурно-оздоровчих масових заходів, участь у змаганнях, спортивних секціях, походах вихідного дня.

Основні форми роботи: індивідуальна та групова робота, просвітницько-тренінгова, що реалізують в ігровій та організаційно-методичній діяльності.

Після вивчення спецкурсу студенти повинні знати:

- особливості патріотичного виховання та реалізації його завдань у галузі фізичної культури;
- специфіку впровадження методів, прийомів та засобів етнопедагогічних засад патріотичного виховання у фізичній культурі;
- особливості педагогічних технологій патріотичного виховання в реалізації завдань фізичної культури молодого покоління;
- специфіку проведення організаційно-масових заходів із розвитку фізичної культури засобами патріотичного виховання;
- особливості українського патріотизму та шляхи його формування.

Студенти повинні мати сформовані вміння та навички:

- визначати особливості технологій патріотичного виховання;
- упроваджувати в практичну діяльність педагогічні технології (просвітницькі, ігрові, організаційно-методичні);
- застосовувати засоби етнопедагогіки для збереження фізичного здоров'я юного покоління;
- організовувати секції, спортивно-масові заходи, відповідно до культурно-патріотичної традиції фізичної культури українців;
- формувати фізичну культуру шляхом розвитку засобів етнопедагогіки патріотизму, громадянськості та відповідальності.

Спецкурс потребує інтегрованої діяльності викладачів, кураторів або наставників академічних груп, керівників секцій і студентів. Дисципліну впроваджують у позааудиторній діяльності студентів під час виховних кураторських годин (2–4 год. на тиждень), відвідування секційних занять (4 год. на тиждень), участі в спортивних змаганнях та загальноуніверситетських заходах, просвітницьких тренінгових заняттях (див. табл. 2.5.).

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СПЕЦКУРСУ

МОДУЛЬ I. Теоретично-методичні засади патріотичного виховання в позааудиторній діяльності студентів				
№ з/п	Змістовні навчальні блоки	Орієнтовна кількість годин, зокрема:		
		Міні-лекції	Практична діяльність	Самостійна робота
1.1.	Патріотичне виховання в історичному ракурсі.	2	2	4
1.2.	Методи, прийоми та засоби патріотичного виховання в етнопедагогічній традиції професійного самовдосконалення.	6	4	8
1.3.	Організаційно методичні засади патріотичного виховання в позааудиторній діяльності студентів	6	4	8
1.4.	Фізична культура та її особливості в контексті патріотичного виховання особистості студента	4	2	4
Усього		18	12	24
МОДУЛЬ II. Педагогічні технології формування фізичної культури засобами патріотичного виховання студентів у позааудиторний час				
2.1.	Педагогічні технології організації просвітницької діяльності щодо здорового способу життя та його культурно-історичної традиції	4	2	6
2.2.	Педагогічні технології з організації турнірів, організаційно-масових заходів.	4	2	4
2.3.	Педагогічні технології організації виступів, змагань.	4	2	4
2.4.	Педагогічні технології організації молодіжних спортивних фестивалів та розваг.	2	2	2
Усього		14	8	16
МОДУЛЬ III. Організаційно-методичні засади реалізації фізичної культури засобами патріотичного виховання студентів в позааудиторний час				
3.1.	Організаційно-методичні засади реалізації педагогічних технологій фізичної культури засобами патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури.	4	4	8
3.2.	Організаційно-методичні засади походів вихідного дня.	2	4	6
3.3.	Організаційно-методичні засади гімнастики статичної та динамічної направленості, оздоровчого бігу.	4	6	6

3.4.	<i>Організаційно-методичні засади роботи спортивних секцій.</i>	2	4	4
3.5.	<i>Організаційно-методичні засади молодіжно-оздоровчих таборів.</i>	4	4	6
Усього		16	22	30

Модуль I, реалізований у формі просвітницького тренінгу, передбачає проведення міні-лекцій із таких тем, як: “Патріотичне виховання в історичному ракурсі”; “Методи, прийоми та засоби патріотичного виховання в етнопедagogічній традиції”; “Організаційно-методичні засади патріотичного виховання в позааудиторній діяльності студентів.”; “Фізична культура та її особливості в контексті патріотичного виховання особистості студента”.

Особливістю просвітницького тренінгу є обов'язкове практичне опрацювання знань студентів шляхом тренінгових вправ, основним призначенням яких є отримання зворотнього зв'язку від студентів. Модуль передбачає проведення 2-4 год. на тиждень (у межах виховних або кураторських годин).

Модуль II реалізують у формі міні-лекцій, які озброюють студентів знаннями інтеграційних педагогічних технологій, їхнього змісту та структури, інструктують про особливості впровадження. Основні педагогічні технології такі: “Педагогічні технології організації просвітницької діяльності щодо здорового способу життя та його культурно-історичної традиції”; “Педагогічні технології з організації турнірів, організаційно-масових заходів”; “Педагогічні технології організації виступів, змагань”; “Педагогічні технології організації молодіжних спортивних фестивалів та розваг”.

Модуль покликаний забезпечити знання, уміння і навички студентів інтегрувати та творчо застосовувати козацькі ігри, які допомагають виховувати патріотизм засобами фізичної культури, розвивати громадянську позицію й відповідальність. Під час модулю студентів залучають до секційних занять.

Модуль III реалізують безпосередньо в процесі спільної діяльності викладачів та студентів, формування в них знань, умінь і навичок організовувати культурно-масові заходи патріотичного змісту, зокрема за такими основними напрямками: “Організаційно-методичні засади реалізації педагогічних технологій фізичної культури засобами патріотичного виховання

майбутніх учителів фізичної культури”; “Організаційно-методичні засади походів вихідного дня”; “Організаційно-методичні засади гімнастики статичної та динамічної направленості, оздоровчого бігу.”; “Організаційно-методичні засади роботи спортивних секцій”; “Організаційно-методичні засади молодіжно-оздоровчих таборів”.

Модуль має на меті навчити студентів самостійно розробляти та впроваджувати спортивно-масові заходи, визначати їхню структуру та змістовне наповнення. Специфіка таких заходів полягає в застосуванні культурно-розвиваючих та оздоровчих традицій козацьких ігор.

Запропонований спецкурс впроваджено в практику шляхом системи розроблених нами навчальних, виховних і фізкультурних технологій, диференційованих відповідно до специфіки порушеної проблеми і регламентованих за напрямками діяльності в межах формувального експерименту та позааудиторної діяльності. У ході формувального експерименту залучено органи студентського самоврядування вищого навчального закладу. До розроблення системи позааудиторної роботи також запрошено спортивний клуб, який мав на меті зорієнтовувати молодь на здоровий спосіб життя, формувати усвідомлене ставлення студентів – майбутніх учителів фізичної культури – до власного здоров'я, до фізичних вправ та ігор як компонентів системи засобів української фізичної культури, удосконалювати фізичні якості. У руслі завдань патріотичного виховання також активізовано дозвілля та розважальну роботу, сконцентровану на ідеї створення фізкультурно-спортивного активу студентів, що покликаний сприяти розвитку фізичній культурі та культурі студентів загалом, засобами української фізичної культури патріотичності як особистісної якості.

Патріотичне виховання в межах позааудиторної діяльності передбачало виокремлення ступенів управління цим процесом. У зазначеному аспекті доречно, на наш погляд, звернутися до досліджень Г. І. Матукової, присвячених організації системи позааудиторної роботи [128]. Науковець розмежовує організаційну та функціональну системи позааудиторної діяльності. Позааудиторна діяльність підпорядкована підструктурам, які посідають активні позиції щодо реалізації її завдань. Студентський актив представлений

такими об'єднаннями, як: "Студентська фізкультурна рада", "Студентський виховний актив", "Об'єднання інструкторів фізичної культури". Адміністративну координацію позааудиторної роботи активно виконує "Рада спортивного клубу" та "Методичне об'єднання інструкторів фізичної культури".

Кожна з підсистем позааудиторної діяльності реалізовувала складноструктуровані завдання, сутність яких полягала не тільки в розвитку фізичної культури, але й у патріотичному вихованні, тобто в упровадженні засобів української фізичної культури. Так, до постанови Ради спортивного клубу включено обґрунтовані нами модулі спецкурсу. Поряд із традиційними напрямками навчально-методичної роботи передбачено аспект патріотичного виховання (дозвілля, фізкультурно-оздоровчі форми роботи зі студентами в позааудиторний час). Окреслені в спецкурсі форми роботи зі студентами були спрямовані як на розвиток фізичних якостей, так і на формування патріотичності студентів. Саме з цією метою наш спецкурс передбачав упровадження поряд із традиційними формами фізкультурної роботи проведення тренінгів, семінарів, міні-лекцій як структурних складників тренінгів.

Представлений нами спецкурс отримав схвальні відгуки з боку викладачів фізичного виховання, яка підтримала виокремлені аспекти планування, організації, координації, контролю, регулювання та аналізу впровадження засад патріотичного виховання в позааудиторну діяльність студентів – майбутніх учителів фізичної культури.

Спортивний клуб як підсистема позааудиторної діяльності студентів, реалізуючи завдання, сприяв упровадженню навчальних, виховних та фізкультурних технологій із реалізації засад патріотичного виховання в межах позааудиторної діяльності.

Залученням студентів до фізкультурної та просвітницької діяльності опікувалася студентська фізкультурна рада, яка розвивала фізкультурну активність і самостійність студентів, застосовувала ресурси української фізичної культури як методу реалізації завдань патріотичного виховання безпосередньо в системі позааудиторної діяльності студентів. Активно

втілювали в практику обрані нами форми роботи зі студентами, чільне місце посідали, зокрема, навчальні, виховані та фізкультурні технології з розвитку патріотичності й реалізації засад патріотичного виховання загалом. Патріотичною тематикою були наповнені форми роботи з розвитку здорового способу життя, із формування навичок правильного харчування та активного відпочинку, дозволяя студентів у напрямі усвідомлення та розуміння важливості зміцнення власного здоров'я – необхідного складника розвитку патріотичності. Виконання цих завдань контролював фізкультурний актив, до якого входили представники академічних груп.

Упроваджуючи основні форми роботи, проаналізовані в спецкурсі, ми враховували інтереси та побажання студентської фізкультурної ради, зокрема з приводу фізкультурно-оздоровчої роботи, активного відпочинку, дозволя, проведення свят, парадів, показових виступів, демонстрації вмінь, організації товариств, клубів за вподобаннями. Такий підхід сприяв ефективнішій реалізації спецкурсу, оскільки одним з основних складників патріотичності є активна життєва позиція студента, цілеспрямованість.

Особлива роль у реалізації завдань патріотичного виховання належала студентському виховному активу. Так, відділові інформації доручено організувати під керівництвом викладачів тренінг із розвитку патріотичності та впровадити патріотично зорієнтовані засоби української фізичної культури в дозволя. Активісти готували теоретичну інформацію про тенденції розвитку особистості, формування її активної патріотичної, громадянської позицій. Розроблено та впроваджено в практику інформаційні міні-лекції щодо стану розвитку спорту в нашій державі, стосовно важливих спортивних подій та змагань як в Україні, так і за кордоном.

З'ясовуючи особливості реалізації спортивних заходів і їхнього призначення в нашій країні та за кордоном, студенти аналізували патріотичний зміст спортивних подій і змагань. У ході позааудиторної роботи зі студентами проведено соціологічні дослідження для вивчення того, як студенти розуміють проблему патріотизму; створено агітаційні групи, що поширювали відомості про патріотичний характер фізичної культури, налагоджували співпрацю студентів різних закладів.

Отже, під час формувального етапу монографічного дослідження виокремлено та впроваджено в практику позааудиторної діяльності такі навчальні інтеграційні технології: просвітницькі, тренінгові, агітаційні, соціологічні технології, інформаційні міні-лекції, технології аналізу, порівняння, абстрагування. Їх можна умовно поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Суб'єктивні технології мають індивідуальний характер і покликані допомогти студентам зрозуміти та усвідомити основні патріотичні положення шляхом аналізу, порівняння, абстрагування тощо. Об'єктивні навчальні технології застосовують для взаємообміну досвідом, думками та пропозиціями. Навчальні технології з реалізації засад патріотичного виховання підвищують активність студентів, формують відповідальність, дисциплінованість і самостійність, не передбачають оцінювання з боку викладачів, які натомість лише підтримують та інструктують студентів.

Поряд із навчальними реалізують виховні технології, що є їхнім гармонійним компонентом. За результатами формувального експерименту, виховні технології поділено на патріотичні, індивідуальні й групові, причому вони не існують у чистому вигляді, а взаємопереплітаються. Так, патріотичні технології мають власний зміст, що відображається в характері проведення того чи іншого фізкультурного заходу в позанавчальній діяльності. Індивідуальні та групові виховні технології потрактовано відповідно до форм роботи зі студентами в позааудиторній діяльності. Для впровадження названих технологій необхідно проконсультувати викладачів фізичної культури з приводу патріотичного призначення засобів фізичної культури та системи української фізичної культури загалом. З огляду на це важливу роль відіграє просвітницька робота серед викладачів фізичної культури.

У контексті нашого монографічного дослідження виховні технології проаналізовано в діяльності служби з організації дозвілля, що поряд з основними її завданнями покликана реалізовувати патріотичне виховання, зокрема формувати патріотичність студентів засобами фізкультурної діяльності. Зусилля такої служби зосереджено на організації фізкультурних свят, розваг, туристично-молодіжних таборів. За складом служба є інтегрованою, оскільки об'єднує викладачів, методистів, тренерів-інструкторів та студентський

актив. До основних напрямів діяльності служби дозвілля додано основні завдання патріотичного виховання: організація фізкультурних свят, розваг, упровадження навчальних, виховних і фізкультурних технологій, спрямованих на формування патріотичності – активної патріотичної, громадянської позиції, відповідальності, обов'язковості та відчуття обов'язку перед державою й суспільством.

Принагідно зауважимо, що, згідно з матеріалами спецкурсу, фізкультурні свята структуровано відповідно до засад патріотичного виховання (див. Додаток Л). Організація свята відтворює зміст II модулю спецкурсу та передбачає інтегровану діяльність викладачів фізичної культури, тренерів-інструкторів, студентського активу. У ході свята заплановано застосування засобів української фізичної культури в безпосередній фізкультурно-оздоровчій діяльності студентів. Так, проведено козацькі патріотичні ігри; спортивне свято “Моє здоров'я – цінність суспільства”, яке передбачало спортивні ігри, естафети, конкурси, вікторини; розважальне свято на воді; семінар-диспут “Здоровий активний спосіб життя та патріотична позиція”; конкурс-захист проєктів з ефективних моделей упровадження патріотичного виховання у фізкультурно-оздоровчій діяльності; велосипедну екскурсію визначними історичними місцями району.

Загалом уся система позааудиторної роботи, комплексно проаналізована нами в розробленому спецкурсі, прогнозує застосування таких форм роботи, як тренінги, ділові, педагогічні та імітаційні ігри, педагогічні ситуації на патріотичну тематику та ін. Зазначимо, що тренінг слугував основною формою роботи із забезпечення I модулю, покликаною підвищити активність студентів, нейтралізувати емоційне напруження в певних ситуаціях педагогічної взаємодії та посилити самостійність ухвалення рішень студентами. У ході тренінгу обговорено змодельовані навчальні ситуації для вироблення в студентів навичок адекватно застосовувати власний психологічний, інтелектуальний, емоційний і творчий потенціал, для формування особистісної та творчої компетентності, що оптимізуватиме розв'язання складних проблем. Загалом така форма роботи має на меті:

- формування в студентів почуття відповідальності за виконання

інтелектуальних і фізичних завдань у позааудиторній діяльності;

– активізація уваги на патріотично зорієнтованих засобах української фізичної культури;

– інформування студентів про те, що позааудиторна діяльність – не оцінна, основне її призначення полягає у формуванні самостійності, дисциплінованості та відповідальності студентів;

– сприяння активній рольовій позиції всіх охочих;

– вироблення професійного ставлення всіх учасників тренінгу до виховного процесу;

– виховання поваги та довіри до всіх учасників позааудиторної діяльності.

У процесі тренінгу апробовано низку навчальних і виховних технологій.

Тренувально-імітаційні технології (фрагмент)

Блок I. Асоціативно-рольова гра. Інструкція: спробуйте створити образ, уявивши себе в ролі організатора розважально-оздоровчого заходу; тренера-інструктора нетрадиційних форм фізичної культури; методиста з питань засобів української фізичної культури; тренера з козацьких єдиноборств.

Фізкультурно-педагогічна ситуація. Інструкція: Вашій увазі запропоновано певний вид фізичних вправ у формі жестів. Розгадайте, який саме вид фізичних вправ Вам представляють.

Блок II. Фізкультурно-виховна технологія. Інструкція: студентам пропонують представити за 1-2 хв. той чи інший види української фізичної культури та довести його патріотичний зміст. Виступи обговорюють усі учасники тренінгу, обираючи найкраще представлення й обґрунтування фізичних вправ.

Блок III. Організаційні ігри. Інструкція: розподіліть учасників на окремі команди. Усім командам надано 20 хв., щоб обрати тему та представити умовну організацію культурно-оздоровчого свята (за вибором). Ви повинні зазначити мету свята, основні етапи його організації та охарактеризувати його патріотичне спрямування. Журі (студенти, які не ввійшли до команд) визначає найбільш активних організаторів та найзмістовніше за патріотичним наповненням свято.

Блок IV. Фізкультурно-виховні технології. Інструкція: об'єднайтеся в

групи, доберіть комплекс рухливих вправ за запропонованою музикою, що відображали б патріотичну проблематику, зокрема виховували патріотизм, витривалість, рухливість, швидкість. Визначте вболівальників, які підтримуватимуть ваш виступ. За результатами ви отримаєте право брати участь у Спартакіаді університету з видів спорту.

Представлений фрагмент упровадження навчальних, виховних і фізкультурних технологій у позааудиторну діяльність дає змогу підтвердити висловлене припущення стосовно інтегративного характеру позааудиторної діяльності та наявності потенціалу патріотичного виховання (за умови правильного добору методів і прийомів реалізації засад патріотичного виховання) саме в окресленому виді роботи.

Структурною частиною тренінгу також стали ігрові технології, до яких зараховано педагогічні ігри, проблемні педагогічні ситуації, ділові та рольові ігри. Апробуючи будь-які ігрові ситуації, ми дотримувалися кількох базових правил:

- ігрові технології мають реалізовуватися на засадах толерантного ставлення учасників до інших осіб;
- ігрові технології повинні базуватися на свободі самовиявлення кожного учасника, що сприятиме ініціативності, творчій активності, інтеграції ідей;
- ігрові технології покликані активізувати діяльнісний характер висловлених учасниками гри ідей, побажань, створювати умови для їх практичного втілення, розв'язання проблемних ситуацій.

У ході спецкурсу апробовано такі педагогічні ігри, як “Моя патріотична позиція” (студентам запропоновано створити власну модель патріотизму), “Технології сучасної фізичної культури та їх реалізація засобами патріотичного спрямування” (використання засобів української фізичної культури та надання їм сучасного патріотичного змісту), “Фізичний потенціал та відчуття обов'язку” (у грі студенти мали представити власні фізичні можливості та визначити їхнє патріотичне спрямування, висловити бачення стосовно власної відповідальності). Крім того, застосовано й педагогічні ігрові ситуації патріотичного характеру.

Проблемна ситуація 1. Зміст ситуації: Вам запропонували створити

фізкультурно-оздоровчий центр для студентів або для школярів, зазначивши обов'язкову умову – у діяльності центру має переважати патріотичне спрямування. *Проблемні позиції:* зазначте, що саме домінуватиме у Вашій діяльності; які основні напрями роботи Ви виокремите; як би Ви відобразили патріотичний зміст у діяльності центру; які засоби фізичної культури використовуватимете?

Проблемна ситуація 2. Зміст ситуації: Ви тренер-інструктор із будь-якого сучасного виду спорт. Вам доручено врізноманітнити цей вид спорту засобами української фізичної культури, зокрема козацькими забавами, іграми та ін., щоб стиль, форми й методи тренування узгоджувалися з бажаннями Ваших відвідувачів і зацікавлювали їх. *Проблемні позиції:* які саме види та форми української фізичної культури Ви б обрали і чому; як би Ви адаптували обрані види української фізичної культури; які методи та засоби були б Вами обрані для досягнення мети?

Проблемна ситуація 3. Зміст ситуації: Вам потрібно розробити ефективну систему з організації відвідування студентами позааудиторних занять із фізичної культури, де реалізують засоби української фізичної культури. *Проблемні позиції:* як саме Ви б організували такі заняття; які методи та прийоми Ви застосовували б у власній діяльності; чим би Ви врізноманітнили діяльність власних занять та зацікавили б учасників?

Проблемна ситуація 4. Зміст ситуації: Вам пропонують розробити сучасну систему українських ігор, які сприяли б оздоровленню та формували патріотичність студентів. У такій системі мають бути передбачені фізичні вправи на розвиток гнучкості, сили, витривалості, спритності, рухливості та ін. *Проблемні позиції:* які саме методи та прийоми були б обрані Вами для реалізації такого завдання; яким фізичним вправам і розвиткові яких саме якостей Ви б надали перевагу; як би Ви обґрунтували розвиток патріотичності, що відображається в застосуванні українських народних ігор?

Виконуючи завдання патріотичного виховання в позааудиторній діяльності, ми застосовували рольові ігри як компоненти ігрових технологій – для розвитку патріотичності шляхом трансмісії отриманих студентами знань із патріотичної проблематики в практичну площину. Рольові ігри покликані

посилити інтерес до патріотичних особливостей фізичної культури, формувати вміння та навички орієнтуватися в ситуаціях, які потребують активізації почуття обов'язку, відповідальності, вияву стійкої патріотичної та громадянської позиції. Ситуації патріотичного характеру, представлені в рольових іграх, були спрямовані на розвиток умінь студентів ухвалювати рішення, що узгоджувалися б з патріотичною позицією та громадянським баченням тих чи тих ситуацій.

Особливого значення набуває те, наскільки в студентів розвинені вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати, оцінювати ситуації патріотичного характеру і чи здатні вони прогнозувати результати власної діяльності, пов'язаної з певним патріотично зорієнтованим вибором. Такі ігри, на нашу думку, збагачують досвід студентів, допомагають з'ясувати, як чинити відповідно до власної громадянської та патріотичної позиції, зважати на громадянський обов'язок. Застосування рольових ігор патріотичного спрямування сприятиме розширенню патріотичного світогляду, розумінню, усвідомленню та реалізації творчої компетентності й формуванню готовності втілювати патріотичний зміст у фізкультурну діяльність. Для демонстрування теоретичних положень фрагментарно подаємо розроблену нами рольову гру "Визначи власну патріотичну позицію" (у двох варіантах).

Мета гри 1: формувати усвідомлення студентами власної патріотичної позиції та навичок її утвердження в міжособистісній взаємодії; формувати вміння та навички виражати власну патріотичну позицію, повідомляти її в колективі, безконфліктно обстоювати її та керуватися нею в проблемних ситуаціях; виховувати самостійність, творчий підхід, дисциплінованість, уміння об'єктивно оцінювати діяльність.

Вступний етап гри передбачає розподіл студентів на підгрупи, визначення експертних осіб, які будуть оцінювати учасників гри за власними розробленими правилами.

Основний етап гри: за активну громадянську та діяльну позицію в житті студентського колективу адміністрація університету передбачила три заохочувальні призи для відзначення найкращих студентів. Необхідно визначити таких осіб і розподілити між ними нагороди.

Ігрові проблемні ситуації на вибір:

– шляхом розроблення конкурсних завдань, попереднього оцінювання успішності, активності, наявності громадянської позиції та відповідальності Рада факультету вважає за необхідне визначити осіб, які заслуговують на призи;

– зібрано відповідні органи управління та студентського самоуправління, проаналізовано успішність студентів; старости груп назвали тих, хто є найбільш активним у житті студентської групи, на підставі чого ухвалено рішення про відзначення нагородами.

Можливий вибір та обґрунтування: яку б позицію обрали Ви, розв'язуючи цю проблемну ситуацію; якими критеріями Ви б керувалися; що саме слугувало б показником успішності – навчання чи загальна громадянська позиція тих, кого потрібно відзначити нагородою; яке Ваше особисте рішення?

Завершальний етап гри передбачає окреслення основних критеріїв вибору, конкретизацію показників, за якими обирали тих, кого варто нагородити, констатацію особистісних і громадянських характеристик осіб. Підбиття підсумків гри.

Мета гри 2: формування активної громадянської та відповідальної позиції; формування вміння конструктивно визначати власну позицію та повідомляти її іншим; формування вміння усвідомлювати та структурувати власну громадянську позицію, обирати необхідне рішення щодо її реалізації; виховання відповідальності, обов'язковості та дисциплінованості.

Вступний етап гри передбачає вільний розподіл обов'язків між студентами.

Основний етап гри: необхідно підготувати та організувати фізкультурно-оздоровче свято серед студентів, чия позиція має бути активною.

Ігрові проблемні ситуації на вибір – організація фізкультурно-оздоровчого свята повинна відбуватися в чотирьох напрямках:

– організаційний напрям передбачає підготовку засобів для проведення свята, зокрема облаштування спортивної зали та підготовку належного спорядження;

– змістовний напрям прогнозує розроблення сценарію свята, виокремлення його основних етапів, видів фізичної активності та фізичних завдань, з'ясування патріотичного спрямування;

– методичний напрям передбачає технічне оформлення свята і добір студентів до груп підтримки;

– агітаційно-масовий напрям включає інформаційну роботу серед студентів для залучення їх до участі у святі.

Виокремлені організаційні напрями були складними і передбачали свідомий вибір студентами їхньої участі в тому чи в тому святі. Процедурно їм було запропоноване право вибору участі в певному напрямі. У процесі вибору студентами завдань викладач додатково інструктував їх та контролював адекватність сприйняття інформації.

Можливий вибір та обґрунтування: аргументуйте, чому саме Ви обрали той чи той напрям організації фізкультурно-оздоровчого свята; як саме Ви будете реалізовувати обраний напрям; чи потрібна Вам додаткова допомога викладача; чи доцільно, на Вашу думку, створювати комісію, яка має контролювати організацію свята?

Завершальний етап гри передбачає спільне обговорення викладачем та учасниками гри того, чи досягнуто мети, які саме особистісні й патріотично зорієнтовані якості виявилися, яким був рівень активності та відповідальності кожного учасника гри, хто зарекомендував себе як найбільш активний та відповідальний учасник.

Представлені варіанти гри покликані з'ясувати рівень відповідальності, громадянськості, обов'язковості, дисциплінованості, самостійності та поміркованості в ухваленні рішень, що дає підстави говорити про рівень розвитку патріотичності.

Рольова гра “Патріотичні якості майбутнього фахівця в галузі фізичної культури”

Мета гри: визначення студентами основних якостей майбутнього фахівця фізичної культури; виокремлення якостей, що свідчать про патріотичну позицію; конкретизація ставлення студентів до здорового способу життя та його патріотичного характеру; формування вмінь визначати та

моделювати особистісні, професійні й патріотичні якості.

Вступний етап гри інформує учасників про особливості підготовки до гри, а також передбачає визначення можливих лідерів.

Основний етап гри прогнозує розподіл студентів на підгрупи та визначення активу.

Ігрові проблемні ситуації на вибір – розподіл між підгрупами таких завдань:

– визначити особистісні та патріотичні якості майбутніх фахівців у галузі фізичної культури за такими напрямками: професійні, інтелектуальні, фізичні, патріотичні, громадянські;

– розподілити виокремлені якості за критеріями “бажані якості” та “небажані якості”;

– на основі окреслених бажаних і небажаних якостей розробити модель патріотично зорієнтованого та незорієнтованого фахівця; з'ясувати, як саме студенти розуміють такі моделі;

– створити модель патріотичності, подати її змістові характеристики.

Обраний актив має запропонувати та обґрунтувати модель, зважаючи на виокремлені критерії: індивідуально-особистісне розуміння патріотизму та патріотичності особистості майбутнього фахівця фізичної культури, визначення традиційних і нетрадиційних умінь реалізувати завдання патріотичного виховання у власній професійній діяльності, розроблення програми з фізичної культури для студентських груп з урахуванням патріотичного спрямування.

Можливий вибір та обґрунтування: охарактеризуйте активність групи та Вашу активність у процесі виконання завдань гри; з'ясуйте, чи все вдалося Вам у груповій роботі, яка передбачала декілька спільних групових рішень; зазначте, чи було створену ефективну програму з реалізації патріотичного виховання у фізичній культурі.

Завершальний етап гри передбачає обговорення всіх можливих варіантів спільної діяльності, аналіз помилок та промовистих моментів гри, а також з'ясування того, як учасники розуміють зміст моделі фахівця фізичної культури, моделі патріотизму, яку вони мали втілити в ігрових умовах,

розробляючи програму з фізичної культури для студентів, майбутніх фахівців фізичної культури.

Отже, рольові ігри вможливили з'ясування стану розуміння та усвідомлення студентами феномену патріотичності не тільки в теоретичному аспекті, але й у практичному руслі діяльній позиції майбутнього фахівця фізичної культури.

У ході наукового пошуку апробовано доцільність проведення ділових ігор, покликаних сформувати в майбутніх фахівців фізичної культури ділові вміння та навички організації позааудиторної діяльності й реалізації засад патріотичного виховання. Ділова гра, на нашу думку, сприяє не тільки визначенню власних позицій в організації фізкультурно-оздоровчого заходу, але й формуванню (шляхом добору ефективних фізичних засобів патріотичності) умінь ухвалювати життєво важливі рішення. (Нижче фрагментарно подано зразки ділових ігор.)

Ділова гра "Організація фізкультурно-оздоровчих заходів на патріотичну проблематику".

Мета гри: формування вмінь і навичок розробляти та втілювати методіку організації фізкультурно-оздоровчих заходів, покликаних реалізувати завдання патріотичного виховання; обирати ефективні засоби, методи, прийоми та форми, які сприятимуть підвищенню фізичної культури та формуванню патріотичності учасників; позитивному та відповідальному ставленню студентів до власного фізичного здоров'я, усвідомленню його значущості в системі міжособистісної взаємодії.

Вступний етап гри полягає в розподілі учасників на підгрупи, виокремлення можливих лідерів, вибір журі.

Основний етап гри передбачає послідовне виконання таких завдань:

– формулювання групою власного девізу за запропонованими словами: спорт, змагання, рух, відпочинок, біг та ін.;

– послаблення емоційного напруження шляхом демонстрування запропонованих станів: радості, веселощів, гніву, з їхніми позитивними та негативними виявами (наприклад, команді пропонують виразити радість від позитивної чи від негативної події);

– демонстрування командами власних фізичних якостей, зокрема тих, що допомагають як у виконанні фізичних вправ, так і в повсякденному житті;

– реалізація вмінь і навичок студентів із фізичної культури. (Команди мають спочатку відповісти на запитання ведучого про роль фізичної культури в житті людини, обґрунтувати зв'язок фізичної культури та патріотичності людини, довести важливість активності й патріотичної позиції в реалізації завдань фізичної культури та ін. Відповіді фіксує журі. Згодом учасники гри демонструють ті чи ті фізичні вправи на розвиток м'язів, тулуба, рук, ніг, шиї та ін. Журі фіксує отримані бали.)

Завершальний етап гри передбачає обговорення методики організації фізкультурно-оздоровчого заходу та визначення основних аспектів його патріотичного спрямування. Захід має сформувати такі змістові характеристики патріотичності, що дають учасникам змогу переконатися в доцільності здорового способу життя, його цінності для суспільства в цілому, значущості громадянської позиції.

Ділова гра “Конкурс-захист проектів ефективних моделей упровадження патріотичного виховання у фізкультурно-оздоровчій діяльності”.

Мета гри: формування в студентів знань і навичок обґрунтовувати базові положення патріотичного виховання, що реалізують у практичній діяльності засобами української фізичної культури; створення моделі патріотичності та її вираження в засобах української фізичної культури; формування вмінь та навичок розвивати патріотичність засобами української фізичної культури.

Вступний етап гри передбачає обговорення регламенту гри, визначення складу команд та групи незалежних експертів.

Основний етап гри – поетапне виконання визначених структурою гри завдань. Так, перший етап передбачає з'ясування засобів української фізичної культури, що сприяють формуванню патріотичності студентів. Студенти повинні відповісти на запитання, які види спорту та туризму можуть включати засоби української фізичної культури й сприяти розвитку патріотичності; який існує зв'язок між фізичним здоров'ям людини, системою української фізичної культури та фізкультурно-оздоровчою діяльністю?

Командам потрібно представити відповіді й запитання, обґрунтувавши їх та подавши в обраній формі.

Наступний блок запитань, на які студенти мали дати відповіді, покликаний з'ясувати, якими знаннями володіють студенти щодо практичних шляхів реалізації патріотичності засобами української фізичної культури. Із поданого переліку умов формування патріотичності у фізкультурно-оздоровчій діяльності виокреміть ті, які, на Вашу думку, є найбільш ефективними:

- майстерність і професіоналізм викладача, методиста, тренера-інструктора;
- матеріальна забезпеченість фізкультурно-оздоровчої діяльності;
- з'ясування чіткого взаємозв'язку між позааудиторною, навчальною та виховною діяльністю;
- створення єдиної технології: змістове забезпечення, методичні напрацювання, оновлення змісту, методів і форм позааудиторної діяльності засобами фізкультурно-оздоровчої роботи.

Перший етап гри потребував розроблення та підготовки до презентації проекту – моделі впровадження патріотичного виховання у фізкультурно-оздоровчій діяльності.

Другий етап передбачав розроблення командами проекту, розмірковування учасників над тим, як краще його презентувати, виокремлення основних форм і засобів фізичної культури, які б відображали патріотичну проблематику та мали фізкультурно-оздоровчий зміст.

У ході третього етапу команди обґрунтовували власні проекти, вивчали їхню ефективність у контексті формування патріотичності в майбутніх фахівців фізичної культури.

Завершальний етап гри – обговорення презентованих проектів, визначення найбільш ефективних робіт, які максимально реалізовували поставлену мету, оцінювання активності кожної команди.

Отже, застосування ділових ігор було спрямоване на реалізацію III модулю, який передбачав формування в студентів умінь та навичок організовувати фізкультурно-оздоровчі, спортивні заходи, змагання у вигляді українських народних ігор, використовувати засоби української фізичної

культури як напряму фізичної культури, що відтворює зміст патріотичної проблеми та сприяє формуванню патріотичності – особистісної характеристики та професійно значущої якості.

Специфіка підготовки майбутніх учителів фізичної культури полягає у формуванні знань патріотичного характеру, а також у їх закріпленні у фізкультурних навичках, які водночас слугують засобами формування патріотичності саме за допомогою фізкультурної діяльності студентів, що активно розгортається в позааудиторній діяльності. Саме тому особливого значення набули фізкультурно-оздоровчі технології з реалізації завдань патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх фахівців фізичної культури. З огляду на це ми застосовували інтегративні фізкультурно-оздоровчі технології, що, з одного боку, пропонували студентам розкрити власне розуміння змісту та призначення позааудиторної діяльності, з іншого – допомагали з'ясувати засоби, які б максимально реалізовували мету з формування патріотичності в майбутніх учителів фізичної культури. Студентам поставлено такі запитання: “Чи визначаєте Ви для себе власну мету Вашої участі в позааудиторній діяльності?”; “Чи характеризуєте Ви власні знання, уміння та навички з реалізації методики розвитку фізичних якостей як сформовані чи не сформовані? Обґрунтуйте відповідь”; “Розробіть комплекс фізичних вправ для людини Вашого віку, що не тільки мав би на меті фізкультурний зміст, але й сприяв формуванню патріотичного світогляду”.

Відповіді на поставлені запитання дали нам змогу виокремити ще один ефективний вид позааудиторної діяльності (поряд з індивідуальним та груповим) – самотійну роботу. Реалізуючи формувальну частину дослідження, ми суворо регламентували самотійну роботу, запропонували студентам створити міні-команди для виконання завдань фізкультурно-оздоровчої діяльності поза межами університету, тобто за місцем проживання та за інтересами. Із поданого переліку засобів української фізичної культури учасники мали обрати ті, які є для них найбільш прийнятними та зацікавлюють їх. Після обрання засобів фізичної культури студенти спільно з викладачем розробили індивідуальні програми занять фізичною культурою. Для впровадження програми запланований термін становив шість тижнів, протягом яких

студенти вдосконалювали власні фізичні якості, розвивали патріотичність.

Наголосимо, що самотійна діяльність міні-команд із реалізації програм, крім того, уможливлювала участь студентів у загальноуніверситетських фізкультурно-оздоровчих заходах, у секційній роботі та спортивно-розважальних заходах. Для з'ясування ефективності самотійної роботи працювала експертна комісія, що оцінювала результати впроваджуваних студентами програм. До складу незалежної експертної комісії ввійшли студенти фізкультурно-спортивного активу та служби з організації дозвілля. Після завершення визначеного терміну проведено незалежне експертне оцінювання шляхом порівняння попереднього, вихідного рівня сформованості фізичних і патріотичних навичок у студентів та контрольного тестування, що дало змогу виявити динаміку змін. Суттєву увагу в ході оцінювання приділено ініціативності студентів, що виявлялася в модифікації самотійної фізкультурно-оздоровчої діяльності.

У процесі наукового пошуку були передбачені міні-завдання, покликані вивчити рівень активності студентів до участі в позааудиторній діяльності, з'ясувати ступінь усвідомлення та розуміння студентами значення позааудиторної роботи для формування патріотичного світогляду, патріотичної й громадянської позиції, відповідальності, почуття обов'язку як перед самим собою, так і перед державою та суспільством загалом.

Міні-завдання 1: визначити стан сформованості патріотичності та патріотичної й громадянської позиції в студентів I і V курсів; з'ясувати, чи поєднують вони патріотичність із власною фізкультурною активністю; виконати порівняльну характеристику особливостей патріотичності в студентів різних курсів.

Міні-завдання 2: конкретизувати методи і прийоми, що застосовують у процесі викладання та які сприяють чи, навпаки, не сприяють розвитку патріотичності студентів у процесі реалізації ними завдань фізкультурної діяльності; дослідити, які саме особистісні риси викладачів сприяють формуванню патріотичності та активності в реалізації студентами завдань патріотичного виховання й фізкультурної діяльності в позааудиторній роботі.

Міні-завдання 3: шляхом спостереження та фіксації даних вивчити, чи

притаманна патріотичність однокурсникам або студентам старших курсів, чи реалізують її на заняттях фізичної культури, чи розрізняють студенти власну патріотичність і як вони її характеризують; розробити критерії розвитку патріотичності в межах реалізації завдань фізичної культури.

Міні-завдання 4: охарактеризувати розвиток патріотичності, власне ставлення й ставлення однокурсників до фізичної культури.

Міні-завдання 5: організувати та провести семінар-диспут у межах позааудиторної роботи на тему “Патріотична позиція та фізична культура особистості”.

Міні-завдання 6: визначити рейтинг та ставлення студентів до позааудиторної роботи, порівняно з іншими видами діяльності в межах освітнього процесу.

Міні-завдання 7: запропонувати власне бачення, стиль, прийоми, методи та засоби, види й форми впровадження позааудиторної роботи зі студентами – майбутніми вчителями фізичної культури.

Міні-завдання 8: розробити власну інтеграційну програму, яка включала б розвиток патріотичності шляхом виконання завдань фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Представлені нами міні-завдання спрямовано як на розвиток активності студентів, так і на формування їхньої патріотичності засобами фізичної культури і спорту. Міні-завдання запропоновано для самостійної роботи, результати якої обговорено під час тренінгових занять (органічних складників розробленого нами спецкурсу). Така діяльність студентів у позааудиторній роботі підтвердила висловлене припущення, що патріотичне виховання та розвиток патріотичності як особистісно значущої якості мають відбуватися в межах безоцінної діяльності, де активізується особистісний і творчий потенціал студентів, їхня відповідальність, самостійність та дисциплінованість.

Отже, вивчення педагогічних особливостей позааудиторної діяльності студентів – майбутніх учителів фізичної культури – та специфіки реалізації завдань патріотичного виховання дає підстави стверджувати, що позааудиторна діяльність сприяє формуванню

патріотичності як інтегрованої та складнодиференційованої системи в розвитку особистості. Дієвість роботи залежить від ефективно структурованої системи її реалізації, що включає виокремлення компонентів позааудиторної діяльності, конкретизацію показників патріотичного виховання, визначення рівнів сформованості патріотичності, обґрунтування навчальних, виховних і фізкультурно-оздоровчих технологій. Формування патріотичності майбутніх учителів фізичної культури має базуватися на індивідуальній, груповій, самостійній активній позиції студентів.

2.4. Модель позааудиторної роботи в реалізації системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури

Отримані результати формуальної частини монографічного дослідження дають нам змогу експериментальним шляхом змодельовати процес реалізації завдань патріотичного виховання в позааудиторній діяльності педагогічних університетів. З огляду на вищевикладене, зазначимо, що патріотичне виховання марковане специфікою формування в структурі позааудиторної діяльності саме фахівців фізичної культури. У нашому дослідженні акцент зроблено на формуванні патріотичності студентів як стійкої інтегрованої та складнодиференційованої системи, що включає цілий аспект характеристик: патріотичний світогляд, патріотична позиція, громадянськість, відповідальність, почуття обов'язку перед своєю Батьківщиною та самим собою. Доцільно враховувати й показники за фізкультурно-оздоровчим компонентом реалізації позааудиторної діяльності, що необхідний у фізичній підготовці засобами української фізичної культури, які мають патріотичний характер, сприяють розвиткові патріотичності на основі ставлення до власного здоров'я як до особистісної та загальносуспільної цінності.

Відповідно до визначених нами рівнів сформованості патріотичності

та показників реалізації патріотичного виховання, зроблено контрольні зрізи в межах компонентів позааудиторної діяльності. Такий підхід уможливив розроблення та представлення еспериментальної моделі позааудиторної роботи з реалізації системи патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури.

Упровадження засад патріотичного виховання в позааудиторній діяльності в межах формувального експерименту передбачало застосування окреслених нами технологій, які б дали змогу отримати якісні показники змін щодо сформованості патріотичності студентів та, отже, збільшення вияву компонентів позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури. Так, обґрунтовано методичний компонент позааудиторної діяльності, якісно виражений в організаційно-методичному показнику реалізації патріотичного виховання. На нашу думку, структурований вплив у межах формувального експерименту сприятиме розвитку патріотичності та її якісних характеристик, які натомість підвищуватимуть вияв того чи того компонента позааудиторної діяльності. Тобто студенти вбачатимуть у позааудиторній діяльності таку роботу, що має реалізовуватися шляхом активізації їхньої відповідальності, самостійності, дисциплінованості та усвідомлення значущості власної участі в позааудиторних заходах. Отже, розширення патріотичного світогляду сприятиме розширенню загального світогляду студентів й утвердженню відповідального ставлення до вдосконалення власної професійної педагогічної майстерності.

Контрольні зрізи проведено з урахуванням таких експериментальних методів, як спостереження, анкетування, бесіди, аналіз продуктів діяльності студентів, опитування щодо реалізації студентами завдань формувального експерименту. Отримані показники представлено в табл. 2.6.

Таблиця 2.6.

Порівняльний аналіз сформованості організаційно-методичного показника реалізації засад патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури

№ з/п	Компонент позааудиторної діяльності	Показник патріотичного виховання	Рівні сформованості	Досліджувані у %			
				До експерим.		Після експерим.	
				ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.	Методичний	Організаційно-методичний	високий	16	18	25	20
			середній	21	24	32	27
			достатній	34	32	28	33
			низький	29	26	15	20

Дані свідчать, що після формувальної частини монографічного дослідження в респондентів експериментальної й контрольної груп відбулися зміни, які мають якісний характер. Респонденти експериментальної групи констатували тенденцію до підвищення сформованості патріотичності, про що свідчить збільшення високого показника з 16 % до 25 %, суттєве зростання рівня середнього показника з 21 % до 32 %. Зафіксовано тенденцію до зменшення достатнього рівня в експериментальній групі (із 34 % до 28 %) та низького рівня (із 29 % до 15 %). На наш погляд, є підстави говорити про ефективність методів формувальної частини, оскільки зросла кількість респондентів, які вирізняють сформовані знання, уміння і навички реалізації засад патріотичного виховання в позааудиторній діяльності. Досліджувані зазначають, що впровадження методів, прийомів і засад патріотичного виховання сприяє особистісному розвитку та формуванню дисциплінованості й самостійності, загалом впливає на стан навчання в університеті.

Отримані результати за експериментальною групою доводять, що вже з перших курсів (та обов'язково на третьому курсі) необхідно втілювати систему педагогічного впливу, яка б давала студентам змогу за

допомогою викладачів кафедри самостійно проектувати, планувати та методично організовувати власну позааудиторну діяльність, застосовуючи як сучасні види спорту та фізичної культури, так і засоби української фізичної культури. Це сприятиме формуванню фізичних якостей особистості, утвердженню його активної патріотичної та громадянської позиції, покращуватиме рівень професійної педагогічної майстерності, допомагатиме здобувати перемоги в спортивних змаганнях, усвідомлюючи національну належність та громадянський обов'язок.

Зафіксовано несуттєві зміни й у контрольній групі, зокрема тенденцію до незначного збільшення за високим (із 18 % до експерименту до 20 % після експерименту) та низьким показниками (від 26 % до 20 %). На відміну від експериментальної групи, у контрольній групі відбулися зміни в бік збільшення достатнього рівня (із 32 % до 33 %) та середнього (із 24 % до експерименту та 27 % після експерименту). Як свідчать дані, зміни в контрольній групі за організаційно-методичним компонентом патріотичного виховання не є суттєвими. Їх можна пояснити впливом педагогічного процесу на респондентів, їхньою участю в позааудиторній діяльності.

Отже, отримані експериментальні результати за організаційно-методичним показником доводять, що впровадження засад патріотичного виховання в позааудиторну діяльність майбутніх учителів фізичної культури вимагає структурування та інтегрування системи позааудиторної роботи, наповнення методичного аспекту активною патріотичною та громадянською позиціями, що забезпечить зростання рівня особистісної відповідальності студентів, їхньої дисциплінованості, самостійності в змістовому наповненні вільного часу.

Також проведено контрольний зріз за гносеологічним показником патріотичного виховання, що структурно представлений у змістовому компоненті позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури. Отримані якісно-кількісні зміни, що відбулися в

експериментальній групі після впровадження засад формувального етапу дослідження, представлено на рис. 2.8.

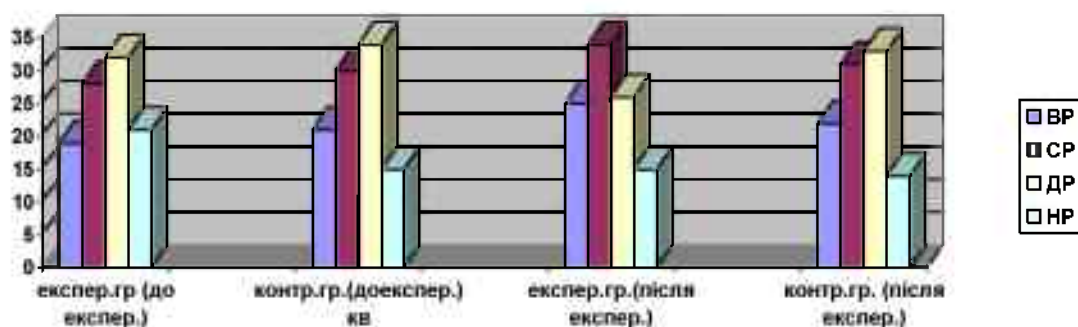

Рис. 2.8. Порівняльний аналіз стану сформованості патріотичності за гносеологічним показником патріотичного виховання

Гносеологічний показник сформованості патріотичності – складний, здебільшого він свідчить про рівень знань студентів щодо засад патріотичного виховання, його функціональності та впровадження шляхом навчально-виховних і фізкультурно-оздоровчих технологій. Мова йде про те, чи володіють студенти інформацією, як саме провести інструктаж стосовно застосування тих чи тих методів і прийомів патріотичного виховання в межах організації занять із фізичної культури. Гносеологічний показник дає змогу з'ясувати, наскільки в студентів сформовані знання щодо сутності патріотичного виховання, яким саме способом реалізовувати ці знання, організовуючи масові, фізкультурно-оздоровчі, розважальні заходи, як варто використовувати тренінгові форми роботи, дбати про фізичну культуру загалом.

За результатами контрольного зрізу, фіксуємо позитивну тенденцію в показниках експериментальної групи. Так, до експерименту досліджувані мали 19 % за високим рівнем, після формувального етапу – 25 %. Проведення міні-лекцій (із розкриття основних засад патріотичного виховання та патріотичності), обговорення якісних характеристик патріотичності (відповідальність, громадянськість, патріотична позиція, відповідальність, почуття обов'язку) сприяли тому, що студенти почали демонструвати активну позицію в розумінні патріотизму, загалом у

професійній практичній діяльності, брали участь у спортивних змаганнях та розважальних фізкультурно-оздоровчих заходах. Респонденти усвідомили значущість патріотичності, необхідність її розвивати, збагачуючи знання, уміння та навички.

Визначено й гносеологічний показник за тенденціями в змінах за середнім рівнем. Так, у досліджуваних експериментальної групи відбулися зміни: із 28 % до експерименту на 34 % після нього. Середній рівень – це також фіксація конструктивних змін за показником сформованості знань і світоглядних уявлень щодо патріотичного виховання в досліджуваних студентів. За рахунок збільшення показників за високим та середнім рівнем в експериментальній групі суттєво змінилася кількість за достатнім і низьким рівнями, зокрема за достатнім до експерименту – 32 %, після нього – 26 %; за низьким до експерименту 21 %, після – 15 %. Такі дані підтверджують ефективність формувальної частини дослідження та адекватність застосування засобів у ході наукового пошуку.

Контрольний зріз у контрольній групі дав змогу зафіксувати незначну динаміку змін. Так, до експерименту за високим рівнем виявлено 21 % досліджуваних, за середнім – 30 %, за достатнім – 34 %, за низьким – 15 %. Після експерименту показники змінилися на такі: високий рівень – 22 %, середній – 31 %, достатній – 33 %, низький – 14 %. Пояснюємо це тим, що респонденти брали участь в організації та проведенні різноманітних фізкультурно-оздоровчих заходів, що сприяє розвитку патріотичності. Саме додатковий педагогічний вплив знань про сутність патріотичного виховання дає значні результати за гносеологічним показником. Отже, формування знань і розуміння студентами змістового наповнення патріотичного виховання, дотичності його структури до фізичної культури та культури особистості загалом може відбуватися в межах позааудиторної діяльності, у ході якої слід застосовувати фізкультурні методи та прийоми, розробляти спеціальні форми

педагогічного впливу, базованого на активній педагогічній взаємодії студентів.

Також нами був проведений контрольний зріз за мотиваційно-творчим показником патріотичного виховання, який структурно відображає особистісно-розвивальний компонент позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури. Мотиваційно-творчий показник дає змогу з'ясувати, яка існує в студента мотивація щодо участі та виконання завдань патріотичного виховання, які методи та форми він обирає і як творчо його реалізовує. Саме мотиваційно-творчий компонент свідчить про оволодіння методами й формами фізкультурної діяльності, здатність реалізовувати засади патріотичного виховання саме за допомогою навчальних, виховних і фізкультурно-оздоровчих технологій. Одержані дані щодо динаміки формування окресленого показника в експериментальній групі подано на рис. 2.9.

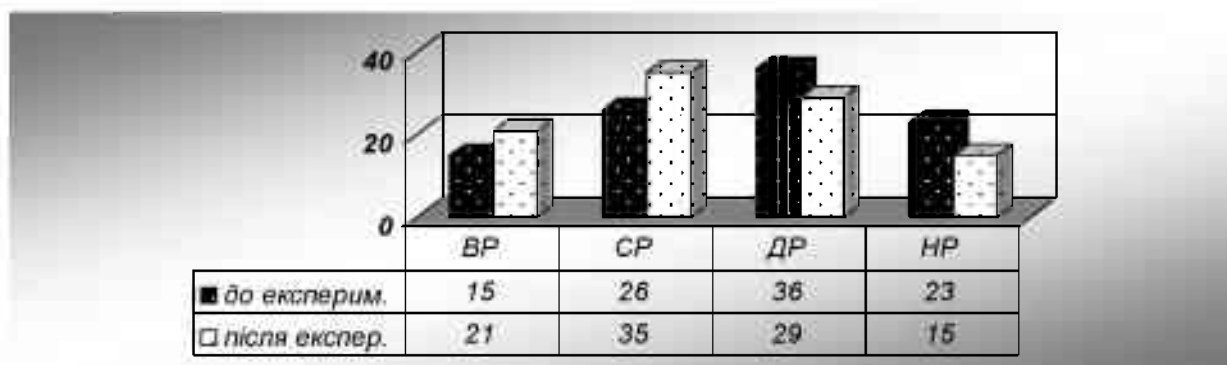

Рис. 2.9. Стан сформованості патріотичності в експериментальній групі за мотиваційно-творчим показником патріотичного виховання

Отримані експериментальні результати дають підстави для висновку про те, що формувальний вплив на розвиток мотивації та творчості в розумінні й сприйнятті патріотичного виховання досліджуваними студентами має свої конструктивні зміни. Застосування навчальних, виховних і фізкультурно-оздоровчих технологій, що мають інноваційний, інтеграційний характер та унеможливають оцінну діяльність (допускає традиційне розуміння активності студентів), зумовило позитивні результати. Так, збільшилася кількість студентів за високим рівнем

розвитку мотиваційно-творчого показника (із 15 % до 21 %), оскільки студенти виявляли більш стійку мотивацію та змогли творчо представити її в участі в позааудиторній діяльності. Зафіксовано тенденцію до збільшення середнього показника (до експерименту – 26 %, після експерименту – 35%). Зменшився достатній (із 36 % до 29 %) та низький рівні (до експерименту – 23 %, після – 15 %), завдяки підвищенню показників за високим і середнім рівнями. Такі статистичні відомості підтверджують наше припущення про те, що ефективність позааудиторної діяльності зростає саме в контексті посилення активності та самостійності студентів, формування в них відповідальності щодо отримання позитивних результатів власної діяльності, яка не підлягала традиційному оцінюванню. Саме це і сприяє підвищенню показника в межах реалізації засад патріотичного виховання. Наголосимо, що фізкультурні методи та засоби інтегрувалися у формувальному експерименті в контекст реалізації завдань патріотичного виховання та формування стійкої патріотичної позиції в досягненні певних результатів.

Динаміка змін у контрольній групі (рис. 2.10.) – несуттєва, оскільки, готуючи майбутніх учителів фізичної культури, традиційно вдаються до позааудиторної діяльності, що полягає у виконанні завдань з особливим оцінюванням отриманих результатів. Це впливає на мотивацію: у разі позитивної оцінки мотивація зростає, у разі ж негативної – знижується. Традиційний формат позааудиторної діяльності не активізує самостійності студента, що значно зменшує творчий аспект мотивації.

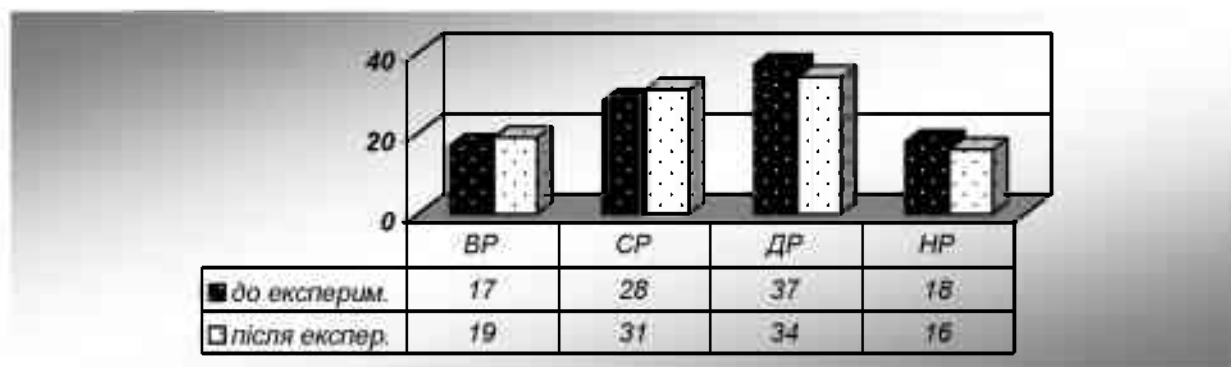

Рис. 2.10. Стан сформованості патріотичності в контрольній групі за мотиваційно-творчим показником патріотичного виховання

Саме тому в контрольній групі отримано зміни, хоч і не значні. Так, до експерименту за високим рівнем виявлено 17 %, за середнім – 28 %, за достатнім – 37 %, за низьким – 18 %. Унаслідок контрольного зрізу, з'ясовано, що після проведення нами дослідницької роботи з експериментальною групою в контрольній зафіксовано поступові зміни (за високим рівнем – 19 %, середнім – 31 %, достатнім – 34 %, низьким – 16 %). Важливим є зменшення в контрольній групі достатнього рівня за рахунок незначних збільшень високого та середнього рівнів. На нашу думку, пояснити це можна тим, що студенти беруть активну участь у спортивних змаганнях, секційній роботі, організації дозвілля, адже такі заходи сконцентровані на посиленні мотивації студентів у досягненні результатів.

Контрольний зріз за ціннісним показником патріотичного виховання, який структурно входить до патріотично-позиційного компонента позааудиторної діяльності, дав змогу констатувати позитивні зміни в експериментальній групі досліджуваних. Уведення патріотично-позиційного компонента до позааудиторної діяльності – необхідне й значуще. З огляду на сучасний стан освіти та тенденції державного розвитку, доцільно саме в позааудиторній діяльності активно формувати патріотичність студентів, усвідомлене ставлення до власного професійного становлення, утверджувати громадянську та патріотичну позиції. Особливе значення цей факт має для студентів, майбутніх учителів фізичної культури, які у власній професійній діяльності повинні не лише акцентувати на досягненні фізкультурних результатів, але й навчати школярів усвідомлено ставитися до отриманих результатів, поцінувати їхню значущість для них самих та для держави загалом. Цінність фізичного здоров'я слід тлумачити не лише в контексті особистої цінності, але й у державному масштабі. Саме тому ми вважаємо, що патріотично-

позиційний компонент є вагомим для ефективного впровадження позааудиторної діяльності в підготовці майбутніх учителів фізичної культури.

Ціннісний показник патріотичного виховання полягає в застосуванні ефективних навчальних, виховних і фізкультурно-оздоровчих технологій, які спрямовані на формування цінностей у студентів (зокрема вартості власного здоров'я як риси здорового та відповідального громадянина), отримання спортивних результатів та потрактування їх як досягнень громадянина-патріота власної держави. Одержані якісні зміни за аналізованим показником представлено в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Порівняльний аналіз сформованості ціннісного показника реалізації засад патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури

№ з/п	Компонент позааудиторної діяльності	Показник патріотичного виховання	Рівні сформованості	Досліджувані у %			
				До експерим.		Після експерим.	
				ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.	Патріотично-позиційний	Ціннісний	високий	15	17	22	18
			середній	26	28	34	31
			достатній	36	39	31	38
			низький	23	16	13	15

Отже, формування патріотичності шляхом наповнення навчальних, виховних і фізкультурно-оздоровчих технологій патріотичним змістом позначилося на підвищенні рівнів ціннісного показника патріотичного виховання. Так, зафіксовано позитивну динаміку за досліджуваним показником: до експерименту в експериментальній групі за високим показником було 15 %, за середнім – 26 %, за достатнім – 36 %, за низьким – 23 %. Після впровадження експерименту шляхом інтегрування виокремлених технологій констатовано зменшення низького рівня та

достатнього в бік збільшення середнього й високого, що свідчить про зростання ціннісного аспекту в респондентів та їхньої патріотичної зорієнтованості. Помітні, хоч і несуттєві, зміни в контрольній групі, тобто система цінностей, пов'язана з формуванням власної патріотичної позиції, повільно розвивається в студентів аналізованої групи.

Отримані експериментальні результати за етнофізичним показником патріотичного виховання, який структурно представлений у фізкультурно-оздоровчому компоненті позааудиторної діяльності, дають змогу виявити динаміку змін у реалізації засад патріотичного виховання під час позааудиторної діяльності студентів – майбутніх учителів фізичної культури (табл. 2.8).

Таблиця 2.8.

Порівняльний аналіз сформованості етнофізичного показника реалізації засад патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури

№ з/п	Компонент позааудиторної діяльності	Показник патріотичного виховання	Рівні сформованості	Досліджувані у %			
				До експерим.		Після експерим.	
				ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.	Фізкультурно-оздоровчий	Етнофізичний	високий	14	16	20	18
			середній	23	25	33	28
			достатній	35	32	31	30
			низький	28	27	16	24

Дані таблиці підтверджують, що впровадження нами засобів української фізичної культури в позааудиторну діяльність майбутніх учителів фізичної культури сприяло розширенню їхнього загального та патріотичного світогляду. Обґрунтування системи української фізичної культури та втілення її в підготовці спортивних змагань, організації свят уможливили реалізацію завдань фізичної культури засобами етнічних форм фізичних засобів і вправ.

Звідси випливає й отримана позитивна тенденція до підвищення рівнів за етнофізичним показником. За високим рівнем до експерименту в експериментальній групі зафіксовано 14 %, після експерименту – 20 %, за середнім рівнем – 23 % до експерименту та 33 % після експерименту. Такі відомості свідчать про усвідомлення студентами значущості засобів української фізичної культури як у плані реалізації засад патріотичного виховання, так і в аспекті ефективності цих засобів для виконання завдань фізичної культури, зміцнення здоров'я, розвитку спритності, рухливості, швидкості та інших фізично важливих якостей. Констатуємо позитивну тенденцію до зменшення достатнього рівня (35 % до експерименту та 31 % після нього) і низького рівня (28 % до експерименту та 16 % після нього). Це дає підстави підсумувати, що студенти усвідомлюють значущість упровадження засобів української фізичної культури в позааудиторну діяльність.

Досліджувані експериментальної групи також мають певну динаміку змін за етнофізичним показником, хоч вона не є вираженою. На нашу думку, це можна пояснити тим, що участь студентів контрольної групи в позааудиторних заходах, які не наповнені засобами української фізичної культури, не так потужно сприяє розвитку їхнього патріотичного світогляду та патріотичності загалом.

Отримані нами результати контрольного зрізу за динамікою змін показників патріотичного виховання, що змістовно та структурно входять до системи компонентів позааудиторної діяльності, уможливають окреслення експериментальної моделі реалізації патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури.

Модель патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури

Блок змісту позааудиторної діяльності (компоненти)

Рис. 2.11.

Методичний

Змістовний

Особистісно-розвивальний

Патріотично-позиційний

Фізкультурно-оздоровчий

Блок змісту патріотичного виховання (показники)

Організаційно-методичний:

- організація методів і форм патріотичного виховання;
- інтеграція методичних особливостей фізичної культури та патріотичних засад;
- розроблення ефективних форм реалізації патріотичного виховання.

Гносеологічний:

- знання засад і принципів патріотичного виховання;
- усвідомлення значущості патріотичних принципів та їхнє виокремлення в професійній діяльності;
- уміння визначати патріотичний зміст у фізкультурній діяльності;
- застосування інтеграційних форм повідомлення змісту патріотичності у фізкультурній діяльності

Мотиваційно-творчий:

- сформованість пізнавальної мотивації в розумінні змісту патріотичного виховання;
- вияв самостійності, активності, дисциплінованості;
- творче узагальнення та представленість патріотичного виховання в засобах фізичної культури

Ціннісний:

- особистісні цінності власного здоров'я;
- патріотичні цінності;
- патріотичний світогляд;
- патріотична позиція, громадянськість, відповідальність, почуття обов'язку.

Етнофізичний:

- знання засобів української фізичної культури;
- визначення та інструментування патріотичного змісту у формах і видах української фізичної культури;
- уміння застосовувати форми та види фізичних вправ української фізичної культури.

Рівнева вираженість реалізації патріотичного виховання

Високий:

відповідність усім показникам патріотичного виховання.

Середній:

часткова відповідність усім показникам патріотичного

Достатній:

відповідність показникам та нерозвинена здатність реалізовувати патріотичний зміст засобами фізичної культури.

Низький:

нерозвинена здатність визначати, реалізовувати патріотичний зміст засобами фізичної культури

Структурна модель представляє систему з організації впровадження засад патріотичного виховання в позааудиторній діяльності університету. У моделі взаємопов'язані окреслені компоненти позааудиторної діяльності, що вмотивовують специфіку реалізації такої діяльності та показники патріотичного виховання, які безпосередньо відображають зміст патріотичного виховання з визначеними критеріями їхньої сформованості. Стан сформованості критеріїв дає змогу говорити про рівень функціонування показників, з'ясувати, наскільки ці показники відображені в діяльності, та в ставленні до патріотичного виховання студентів. Модель представлена на основі отриманих експериментальних результатів і є верифікованою (рис. 2.11).

Шляхом застосування методів математичного аналізу та кореляційних зв'язків визначено дані за допомогою багатофункціонального статистичного критерію (φ^* кутове перетворення Фішера). Показники емпіричного значення φ^* підраховано за формулою:

$$\varphi^* = (\varphi_1 - \varphi_2) \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}}$$

де φ_1 – кут, який відповідає більшій відсотковій частці;

φ_2 – кут, який відповідає меншій відсотковій частці;

n_1 – кількість спостережень у вибірці 1;

n_2 – кількість спостережень у вибірці 2.

Значення φ^* зіставлено з критичними значеннями:

$$\varphi^* \leq 1,64 \text{ (} p \leq 0,05 \text{)} \text{ і } \varphi^* \leq 2,31 \text{ (} p \leq 0,01 \text{)}.$$

Унаслідок цього визначено кореляційний зв'язок між гносеологічним показником та організаційно-змістовним ($p \leq 0,05$), кореляційний зв'язок між мотиваційно-творчим і ціннісним ($p \leq 0,01$) та кореляційний зв'язок між етнофізичним і ціннісним ($p \leq 0,05$). Виявлено

кореляційний зв'язок між етнофізичним показником і гносеологічним ($p \leq 0,01$). Отримані кореляційні зв'язки дають підстави стверджувати, що презентована модель реалізації патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури вмотивовує важливість упровадження спеціально розроблених освітніх технологій, які сприятимуть втіленню змісту патріотичного виховання як у педагогічному аспекті, так і у фізкультурно-оздоровчому. Наголосимо, що своєчасне представлення змісту патріотичного виховання в системі форм і засобів позааудиторної діяльності не тільки сприяє розширенню світогляду особистості студента, але й покращує якість реалізації фізкультурних технологій та завдань фізкультурної діяльності в позааудиторному процесі.

Висновки до другого розділу

Експериментальне дослідження проблеми реалізації патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури доводить, що патріотичне виховання – змістовний компонент системи позааудиторної діяльності, який реалізують у контексті складної та інтегративної структури системи позааудиторної діяльності. Унаслідок реалізації мети та завдань констатувального етапу монографічного дослідження зроблено концептуальні висновки, подані нижче.

Патріотичне виховання потлумачено в монографії як систему оволодіння знаннями, уміннями та навичками з основ ментальності українського народу, патріотичних засад і практично спрямованих дій щодо усвідомлення та прийняття особливостей українського народу, їх передання майбутнім поколінням, зокрема в межах педагогічного процесу.

Окреслено психолого-педагогічні умови реалізації завдань патріотичного виховання в позааудиторній роботі студентів ВНЗ: урахування системи сформованих цінностей особистості майбутнього

вчителя фізичної культури та особливостей її взаємозв'язку з навчальною діяльністю, вихованням, самоосвітою і самовихованням; урахування специфіки навчальної взаємодії викладачів і студентів на основі діалогового принципу в позааудиторній роботі; визначення оптимального рівня змісту навчального процесу та особливостей сприйняття досліджуваними студентами позааудиторної діяльності, що передбачає використання особистого часу; з'ясування особливостей професійно-орієнтованого характеру як процесу навчання загалом (у межах університету), так і в позааудиторній діяльності; відповідність змісту позааудиторної діяльності пізнавальним та особистим інтересам студентів; реалізація міжпредметних зв'язків; стимулювання потреб студентів до усвідомлення та самоусвідомлення, розширення світоглядних орієнтацій, формування самостійності, цілеспрямованості, відповідальності та творчого підходу до реалізації завдань; індивідуалізація й диференціація навчання з урахуванням нерівномірності професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури; використання методу моделювання професійних ситуацій із патріотичної проблематики, які спрямовані на розширення сфери знань, умінь та навичок досліджуваних студентів для їх подальшої реалізації в практичній педагогічній діяльності тощо. Виокремлені умови, що сприяють реалізації завдань патріотичного виховання в системі позааудиторної роботи, не виходять за межі традиційних засобів удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Констатовано значущість формування фізичної культури як складника позааудиторної діяльності, зокрема важливість її особистісного та загальнорозвивального аспектів, формування яких потребує додаткового педагогічного впливу. Наголошено, що впровадження завдань позааудиторної діяльності зі студентами – майбутніми фахівцями фізичної культури – відбувається несистематично. Позааудиторні заняття мають переважно стандартизований, ситуативний характер, якість їх реалізації як

із боку викладачів фізичної культури, так і з боку студентів нині перебуває на низькому, недостатньо кваліфікованому рівні. Позааудиторна робота здебільшого спрямована на розвиток фізичних можливостей студентів, зокрема загального та спеціального рівнів витривалості в таких формах діяльності, як біг, стрибки, гімнастика, де поряд із витривалістю підвищують рівень гнучкості, спритності, сили та скоординованості рухів у виконанні спеціальних завдань фізичної культури. Така ситуація свідчить також про той факт, що, попри вимоги реформування сучасної системи фізичної освіти, позааудиторна діяльність не зорієнтована на виконання завдань патріотичного виховання – основних у переліку завдань позааудиторної роботи.

У контексті вивчення патріотичного аспекту позааудиторної діяльності масові оздоровчі заходи проаналізовано, відповідно до етнопедагогічних особливостей, в аспекті використання засобів української народної фізичної культури. У роботі наголошено, що позааудиторна робота патріотичного спрямування в межах вищої школи (зокрема в непрофільних ВНЗ) за змістом не орієнтована на формування особистості, якій притаманна така якість, як особистісна фізична культура та її патріотичне особистісне спрямування.

Доведено, що систему патріотичного виховання варто кваліфікувати як інтегровану структуру, яка передбачає формування особистісних патріотичних якостей та загального рівня особистісної фізичної культури засобами української народної фізичної культури. Система засобів народної фізичної культури інтегрує всі професійно не зорієнтовані види діяльності певної етнічної групи людей, основне призначення таких форм роботи полягає у фізіологічному, психологічному, естетичному та моральному впливі на розвиток особистості, зміцнення її фізичного здоров'я, покращення її адаптації до умов навколишнього середовища, зокрема підготовки до трудової діяльності, систем розваг та ін.

З'ясовано, що нинішній стан оволодіння засобами фізичної культури

в межах освітнього процесу не є прикладом формування патріотичної позиції та патріотичного спрямування майбутніх учителів фізичної культури, оскільки в галузі не надають належної уваги засобам української фізичної культури, а особливо народним іграм.

У ході наукового пошуку вивчено, як студенти розуміють зміст позааудиторної діяльності, їхнє ставлення до такої специфічної роботи, що потребує особистого часу, та загальне бачення ролі позааудиторної діяльності у розвитку професіоналізму та особистісного розвитку загалом. Унаслідок такого підходу виявлено тенденцію до недостатньо чіткого розуміння студентами сутності позааудиторної діяльності. Здебільшого респонденти вбачали в позааудиторній діяльності (у межах навчально-професійної підготовки у ВНЗ) лише аспект відвідування занять у секційних групах, що є обов'язковими, хоч і не формально.

У межах констатувальної частини монографічного дослідження виокремлено якісно-кількісні показники, компоненти позааудиторної діяльності та показники реалізації засад патріотичного виховання. Обґрунтовано й конкретизовано в показниках такі компоненти: методичний, змістовний, особистісно-розвивальний, патріотично-позиційний та фізкультурно-оздоровчий (методичний компонент в організаційно-методичному показнику, змістовний – у гносеологічному, особистісно-розвивальний – у мотиваційно-творчому, патріотично-позиційний – у ціннісному, фізкультурно-оздоровчий – в етнофізичному показнику). Для якісно-кількісного аналізу введено такі рівні вираження компонентів: високий, середній, достатній і низький.

Зафіксовано, що за організаційно-методичним показником домінує тенденція до недостатньо сформованих умінь та навичок реалізовувати засади патріотичного виховання в професійній практичній діяльності, оскільки переважають достатній і низький рівні сформованості патріотичності в структурі особистості досліджуваних студентів.

За гносеологічним показником патріотичного виховання, який структурно визначається змістовним компонентом позааудиторної діяльності, з'ясовано, що цей компонент та показник патріотичного виховання є низькими. Студенти недостатньо усвідомлюють власну патріотичність та не можуть пояснити її взаємозв'язку з певними формами позааудиторної роботи. Це свідчить про те, що патріотичне виховання лише частково впроваджують у досліджуваній формі діяльності студентів.

За мотиваційно-творчим показником патріотичного виховання, який структурно представлений в особистісно-розвивальному компоненті позааудиторної діяльності, зафіксовано недостатньо динамічну тенденцію до розвитку патріотичності студентів. Респонденти не окреслюють змісту патріотичності та не вбачають необхідності у власній активній позиції щодо втілення засад патріотичного виховання у власній педагогічній майстерності.

За ціннісним показником патріотичного виховання вивчено, що досліджувані не визнають цінності власної патріотичної позиції та не окреслюють якісних характеристик патріотичності, отже, ціннісне ставлення не має тенденції до розкриття патріотизму в подальшій педагогічній діяльності.

За етнофізичним показником з'ясовано, що, реалізуючи завдання позааудиторної діяльності, фахівці приділяють недостатньо уваги ролі системи засобів української фізичної культури.

Констатувальна частина монографічного дослідження системи реалізації засад патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури довела необхідність розроблення такої системи фізкультурно-оздоровчої роботи, яка максимально представляла б засоби української фізичної культури, що натомість сприятиме розвитку та формуванню патріотичності студентів.

У монографії наголошено, що система патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури – це складноієрархізована

структура, що має методичний, змістовний, особистісно-розвивальний, патріотично-позиційний та фізично-оздоровчий компоненти, відповідно до реалізації завдань позааудиторної діяльності та втілення засад патріотичного виховання, визначених в організаційно-методичному, гносеологічному, мотиваційно-творчому, ціннісному, етнофізичному показниках, що постають у єдності та послідовності розкриття саме в межах позааудиторної роботи. Виокремлені компоненти позааудиторної роботи конкретизовано в показниках патріотичного виховання. Їх інтеграція вможливорює формування такої основної якісної характеристики патріотичного виховання, як патріотичність особистості.

Патріотичність особистості – якісне багатоаспектне утворення, складниками якого є патріотичний світогляд, патріотична позиція, громадянськість, відповідальність, патріотизм, почуття обов'язку. З огляду на результати дослідження підсумовано, що формування патріотичності в позааудиторній діяльності тяжіє до низького рівня, що вимагає впровадження засобів із формування патріотичності в межах формувального експерименту.

Формувальна частина монографічного дослідження дала змогу довести, що позааудиторна діяльність представлена інтегративною системою, яка об'єдує компоненти, виокремлені нами в ході констатувального етапу, та показники, номіновані як репрезентаційні складники реалізації засад патріотичного виховання в межах аналізованої форми діяльності майбутніх учителів фізичної культури. У розділі зазначено, що інтеграційна система позааудиторної роботи – це така система, що об'єднує як знання з патріотичної проблематики, так і вміння та навички, що формуються безпосередньо в позааудиторній діяльності. Патріотичне виховання розкривається в межах реалізації його завдань у формуванні такої складнодиференційованої якості в студентів, як патріотичність.

Зосереджено увагу на тому, що позааудиторна діяльність за змістом

суттєво відрізняється від навчальної та виховної, її природа складна тим, що вона інтегрує навчальні та виховні технології, не оцінює отриманих результатів впливу на студентів. Позааудиторна діяльність передбачає активізацію особистісного потенціалу студентів та розроблення і впровадження інноваційних форм залучення до безпосередньої практичної діяльності. Саме тому в монографії запропоновано інтегровану систему позааудиторної діяльності, з урахуванням завдань патріотичного виховання та з огляду на синтез особистісного й фізкультурно-оздоровчого аспектів.

Сформульовано положення, що конкретизують функціональність позааудиторної діяльності: позааудиторна діяльність зорієнтована на активність і спрямованість студентів; позааудиторна діяльність передбачає інтеграцію у власній структурі різноманітних технологій із розвитку особистості студентів, формування в них здорового способу життя та фізичної культури як особистісного складника; позааудиторна діяльність слугує вектором у пізнанні студентами засобів української народної фізичної культури, зокрема засад фізичної культури, етнічних особливостей фізичної культури; позааудиторна діяльність дає змогу формуватися педагогічній і загальнопрофесійній компетентності майбутніх фахівців фізичної культури; позааудиторна діяльність є безоцінною, визначає лише рівні досягнень студентів; позааудиторна діяльність зосереджена на розвитку самостійності студентів та самостійного розподілу їхнього вільного часу; позааудиторна діяльність сприяє формуванню активної життєвої позиції майбутніх учителів фізичної культури, їхнього відповідального ставлення до вмінь та навичок із професійної майстерності за принципом вільного вибору.

У монографії окреслено види студентського активу, який покликаний втілювати патріотичні засади в позааудиторній діяльності та організаційно представлений органами студентського самоврядування, що взаємодіють із викладацьким складом кафедри фізичного виховання. У

межах нашого монографічного дослідження кожна з виокремлених підсистем реалізації завдань позааудиторної діяльності виконувала складноструктуровані завдання, сутність яких полягала не тільки у завданнях із розвитку фізичної культури, але й у патріотичному вихованні, тобто у впровадженні в практику виокремлених засобів української фізичної культури за допомогою навчальних, виховних і фізкультурно-оздоровчих технологій.

До навчальних технологій зараховано порівняння, узагальнення, абстрагування та аналіз стану розвитку сучасного спорту в Україні. У ході формувальної частини апробовано просвітницькі, тренінгові, агітаційні, соціологічні технології, інформаційні міні-лекції, технології аналізу, порівняння, абстрагування.

Виховні технології застосовують переважно разом із навчальними, оскільки вони є органічними складниками. До виховних технологій належать патріотичні, індивідуальні та групові технології, що не існують у чистому вигляді, а взаємопроникають.

За допомогою інтегративних фізкультурно-оздоровчих технологій студенти пізнають зміст та призначення позааудиторної діяльності, окреслюють фізкультурні засоби, які сприяють досягненню мети з формування патріотичності в межах фізкультурно-оздоровчої діяльності майбутніх учителів фізичної культури.

Утілення засад формувального експерименту дало змогу впливати в студентів конструктивну динаміку з розвитку патріотичності за окресленими компонентами позааудиторної діяльності та показниками патріотичного виховання. Так, зафіксовано позитивну динаміку (за організаційно-методичним показником упровадження засад патріотичного виховання в позааудиторну діяльність майбутніх учителів фізичної культури), що стало можливим завдяки структуруванню та інтеграції системи позааудиторної роботи, наповненню її методичного аспекту формуванням активної патріотичної й громадянської позиції. Такий підхід

забезпечив зростання рівня особистісної відповідальності студентів, їхньої дисциплінованості та самостійності в змістовому заповненні власного вільного часу.

За гносеологічним показником констатовано сформовану в студентів систему знань щодо засад патріотичного виховання, умінь та навичок реалізовувати їх у фізкультурно-оздоровчій діяльності. За мотиваційно-творчим показником активізовано мотивацію студентів до участі у виконанні завдань патріотичного виховання, до вдосконалення умінь і навичок обирати адекватні методи та форми, творчо застосовувати їх. За ціннісним показником патріотичного виховання активізовано ціннісний аспект здоров'я студентів, активної громадянської й патріотичної позиції, відповідальності за власну та суспільну життєстверджувальну позицію. За патріотично-позиційним показником розширено патріотичний світогляд студентів, що сприяло утвердженню їхньої патріотичності та відповідальності, почуття обов'язку перед собою та Батьківщиною. За етнофізичним показником зафіксовано позитивну динаміку, про це свідчить той факт, що студенти оволоділи системою української фізичної культури, навчилися застосовувати її, організовуючи фізкультурно-оздоровчі заходи та розважальні свята.

Закцентовано увагу на тому, що формування патріотичності шляхом наповнення навчальних, виховних і фізкультурно-оздоровчих технологій патріотичним змістом сприяло підвищенню рівнів усіх виокремлених показників патріотичного виховання.

У розділі обґрунтовано експериментальну модель реалізації патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У монографії запропоновано теоретичне узагальнення й інноваційне розв'язання проблеми патріотичного виховання та обґрунтовано значущість впровадження його засад у позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури шляхом виокремлення системи компонентів позааудиторної діяльності та показників реалізації.

1. Констатовано умови та описано технології ефективного впровадження патріотичного виховання в межах позааудиторної діяльності. Розроблено педагогічний комплекс інтеграції патріотичного виховання та фізичної культури у позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури, охарактеризовано патріотичність як особистісну рису, що за умови запропонованої програми педагогічного впливу формується в межах позааудиторної діяльності шляхом упровадження інноваційних технологій, які інтегрують патріотичний зміст та засоби української фізичної культури.

2. Доведено, що патріотичне виховання зумовлене функціонуванням фізичного виховання як необхідної передумови для збереження, відтворення та зміцнення психофізіологічних особливостей особистості майбутнього фахівця освіти. Інтегративним складником патріотичного виховання та фізичного виховання постає фізична культура, призначення якої полягає у вихованні ціннісного ставлення особистості до власного тіла, організму та здоров'я.

З'ясовано, що основними теоретико-методологічними засадами патріотичного виховання в системі підготовки майбутніх учителів фізичної культури слугують синергетичний підхід, інтеграція системного й особистісного підходів, діяльнісний, етнопедагогічний, антропологічний, загальнопедагогічний та психологічний підходи.

3. Обґрунтовано специфіку, структурну та змістовну сутність, форми, критерії, за якими диференціюють позааудиторну діяльність у

системі вузівської підготовки. Окреслено психолого-педагогічні умови реалізації завдань патріотичного виховання у позааудиторній роботі студентів у межах вузівської підготовки, що сприяють реалізації завдань патріотичного виховання в системі позааудиторної роботи й не виходять за межі загально визнаних засобів удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, яка реалізована в сучасній практиці.

Виокремлено компоненти позааудиторної діяльності (методичний, змістовний, особистісно-розвивальний, патріотично-позиційний та фізкультурно-оздоровчий), а також конкретизовано їх у показниках: методичний – в організаційно-методичному показнику, змістовний – у гносеологічному, особистісно-розвивальний – у мотиваційно-творчому, патріотично-позиційний – у ціннісному, фізкультурно-оздоровчий – у етнофізичному показнику. Для якісно-кількісного аналізу введено такі рівні вираженості компонентів: високий, середній, достатній та низький, що дасть змогу встановити якісне вираження показників описаних компонентів.

4. Наголошено, що позааудиторна діяльність інтегрує у своїй реалізації технології як навчання, так і виховання, водночас не оцінює отриманих результатів впливу на студентів у межах оцінних критеріїв. Позааудиторна діяльність передбачає активізацію особистісного потенціалу студентів та розроблення й упровадження інноваційних форм їх залучення до безпосередньої діяльності в практиці. Розроблено інтегровану систему позааудиторної діяльності з позиції реалізації завдань патріотичного виховання з відповідною інтеграцією особистісного та фізкультурно-оздоровчого аспектів.

5. Окреслено форми активності студентів у позааудиторній діяльності з реалізації засад патріотичного виховання, що організаційно представлені органами студентського самоврядування та засобами взаємодії з викладацьким складом кафедри. Створено експериментальну

модель реалізації патріотичного виховання у позааудиторній діяльності майбутніх учителів фізичної культури, змістовне та динамічне наповнення якої полягало у впровадженні у практику діяльності виокремлених засобів української фізичної культури та інноваційних форм навчальних, виховних та фізкультурно-оздоровчих технологій.

Проведене монографічне дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Подальшого наукового дослідження потребує проблема розроблення концептуальних засад щодо патріотичного виховання, які б дозволили поглибити наукове уявлення про взаємозалежність позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури й педагогічної майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абишев К. С. Национальные традиции, обычаи в системе физкультурно-оздоровительной работы среди учащейся молодежи : метод. пособ. [Текст] / К. С. Абишев, А. Г. Киришук. – Шымкент, 1993. – 77 с.
2. Абсалямов Т. Ш. Национальные виды спорта в РСФСР [Текст] / Т. Ш. Абсалямов. – М. : Знание, 1967. – 32 с.
3. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания [Текст] : изб. психол. тр. / Б. Г. Ананьев. – М. : НПО МОДЭК, 1996. – 382 с.
4. Анаркулов Х. В. Кыргызские народные подвижные игры, физические упражнения и современность [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Х. В. Анаркулов. – М., 1993. – 38 с.
5. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія [Текст] : курс лекцій / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Генеза, 1996. – 368 с.
6. Андрущенко Л. Б. Спортивно-ориентированная технология обучения студентов по предмету “физическая культура” [Текст] / Л. Б. Андрущенко // Теория и практика физической культуры. – 2002. – № 2. – С. 47–48.
7. Анікіна Т. О. Патріотичне виховання майбутніх вчителів музики засобами художнього краєзнавства [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. О. Анікіна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1993. – 16 с.
8. Ариарский М. А. Прикладная культурология на службе развития личности [Текст] / М. А. Ариарский, Г. П. Бутиков // Педагогика. – 2001. – № 8. – С. 9–11.
9. Аршавский И. А. Физиологические механизмы и закономерности индивидуального развития [Текст] / И. А. Аршавский. – М. : Наука, 1982. – 270 с.
10. Аслаханов С.-А. М. Народные подвижные игры и физические упражнения как средство повышения эффективности уроков физической культуры [Текст] / С.-А. М. Аслаханов // Теория и практика физической культуры. – 1991. – № 12. – С. 43–45.

11. Аслаханов С.-А. М. Национальные физические упражнения и игры на уроках физической культуры в школах Чечено-Ингушской АССР [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С.-А. М.Аслаханов. – М., 1990. – 24 с.
12. Базова навчальна програма з фізичного виховання для студентів вищих закладів освіти України III–IV рівнів акредитації / М-во освіти України. Ін-т змісту і методів навчання. – К., 1998. – 28 с.
13. Бандура А. Социальное научение и развитие личности [Текст] / А. Бандура. – М. : МГУ, 1995.
14. Белозерцев Е. П. О национально-государственном образовании в России [Текст] / Е. П. Белозерцев // Педагогика. – М., 1998.
15. Бенедь В. П. Цілеспрямовані дії фізичних вправ на розумову працездатність людини [Текст] / В. П. Бенедь, Н. М. Ковальчук, В. І. Завацький. – Луцьк : Надстир'я, 1996. – 104 с.
16. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 203 с.
17. Біда О. А. Відеотека як ефективний засіб підготовки вчителів [Текст] / О. А. Біда // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 64–66.
18. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения [Текст] : в 2-х т. / П. П. Блонский. – М. : Педагогика, 1979.
19. Боберський І. Рухові забави та ігри [Текст] / І. Боберський ; упоряд. Є. Приступа. – Львів, 1992. – 64 с.
20. Болдырев Н. И. Нравственное воспитание школьников: вопросы теории [Текст] / Н. И. Болдырев. – М. : Педагогика, 1979. – 224 с.
21. Бублик Л. А. Верны подвигам отцов [Текст] / Л. А. Бублик. – М. : Просвещение, 1987. – 141 с.
22. Булич Э. Г. Как повысить умственную работоспособность студента [Текст] / Э. Г. Булич. – К. : Вища школа, 1989. – 56 с.
23. Былеева Л. В. Подвижные игры [Текст] : учеб. пособ. для ин-тов физкультуры / Л. В. Былеева, И. М. Коротков. – М. : Физкультура и спорт, 1982. – 224 с.

24. Васильев А. А. Социально-педагогические аспекты повышения физкультурно-спортивной активности студентов во внеурочное время [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А. А. Васильев. – М., 1982. – 26 с.

25. Ващенко Г. Праці з педагогіки та психології [Текст] / Г. Ващенко. – К. : Школяр-Фада ЛТД, 2000. – 414 с.

26. Виленский М. Я. Мотивационно-ценностное отношение студентов к физическому воспитанию и пути его направленного формирования [Текст] / М. Я. Виленский, Г. К. Каповский // Теория и практика физической культуры. – 1984. – № 10. – С. 39–42.

27. Винничук О. Т. Педагогічна діяльність січових товариств на західних українських землях (1899–1939 рр.) [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. Т. Винничук. – Тернопіль, 1997. – 205 с.

28. Вишневський О. Концепція демократизації українського виховання [Текст] / О. Вишневський // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: педагогічні концепції. – К. : Школяр, 1997. – С. 78–122.

29. Вишневський О. Сучасне українське виховання [Текст] / О. Вишневський. – Л. : Львівський обл. ін-т освіти; Львівське обл. пед. т-во ім. Г. Ващенка, 1996. – 238 с.

30. Волков Г. Н. Этнопедагогика [Текст] / Г. Н. Волков. – М. : Academia, 1999. – 168 с.

31. Волкогонов Д. А. Феномен героизма: О героях и героическом [Текст] / Д. А. Волкогонов. – М. : Политиздат, 1985. – 263 с.

32. Воропай О. Звичаї нашого народу [Текст] : етнографічний нарис / О. Воропай. – К. : Оберіг, 1993. – 590 с.

33. Востриков А. А. Дидактика гуманистического воспитания: Теория и методика [Текст] / А. А. Востриков. – Одесса : Психодиагностика, 1991. – 379 с.

34. Выготский Л. С. Педагогическая психология [Текст] / Л. С. Выготский ; под. ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика-Пресс, 1999. – 536 с.

35. Выготский Л. С. Собрание сочинений [Текст]: в 6-ти т. / Л. С. Выготский ; под. ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика-Пресс, 1982.

36. Выршиков А. Н. Патриотическое воспитание: методологический аспект [Текст] / А. Н. Выршиков, М. П. Бузский. – Волгоград : Издатель, 2001.
37. Галкин С. В. Методика спортивно-патриотического воспитания учащихся детско-юношеских спортивных школ [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 : защищена / С. В. Галкин ; Волгоградская гос. акад. физической культуры, Науч.-исслед. ин-т возрастной физиологии и гигиены. – В., 2005. – 165 с.
38. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство [Текст] : пер. з нім. / Г. В. Ф. Гегель. – К. : Юніверс, 2000. – 329 с.
39. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та її виховання [Текст] : пер. з фр. / К. А. Гельвецій. – К. : Основи, 1994. – 413 с.
40. Гольбах П. А. Избранные произведения [Текст] : в 2 т. / П. А. Гольбах. – М. : Наука, 1963. – Т.2. – 335 с.
41. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави [Текст] / В. Гонський // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 9–14.
42. Гончаренко С. Гуманізація і гуманітаризація освіти [Текст] / С. Гончаренко, Ю. Мальований // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 2–6.
43. Грінченко Б. Д. Вибрані твори [Текст] / Б. Д. Грінченко. – К. : Дніпро, 1987. – 462 с.
44. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть [Текст] / М. С. Грушевський. – К. : Т-во Знання України, 1991. – 240 с.
45. Губко О. Українська козацька педагогіка і духовність [Текст] / О. Губко ; за заг. ред. Ю. Руденка. – Умань, 1995. – 116 с.
46. Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження [Текст] / П. І. Арсенич, М. І. Базак, З. Е. Болтарович та ін. – К. : Наукова думка. – 472 с.
47. Дем'яненко Н. М. Нова педагогічна свідомість і вітчизняний історико-педагогічний досвід [Текст] / Н. М. Дем'яненко // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2000. – № 2. – С. 81–89.
48. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) [Текст] / Ін-т системних досліджень. – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.

49. Дибиров М. А. Дагестанская народная физическая культура: Опыт ист.-этногр. исслед. [Текст] / М. А. Дибиров. – Махачкала : Дагестанское кн. изд-во, 1975. – 112 с.

50. Драгоманов М. П. Вибране [Текст] / М. П. Драгоманов. – К. : Либідь, 1991. – 684 с.

51. Дубасенюк О. А. Основи теорії і практики професійної виховної діяльності педагога [Текст] : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1994. – 387 с.

52. Дубогай О. Д. Методика фізичного виховання студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи [Текст] : навч. посіб. / О. Д. Дубогай, В. І. Завацький, Ю. О. Короп. – Луцьк : Надстир'я, 1995. – 220 с.

53. Духнович О. В. Твори [Текст] / О. В. Духнович. – Ужгород : Карпати, 1993. – 250 с.

54. Євтух М. Б. Дидактичні проблеми проектування навчальних занять в умовах вищої школи [Текст] / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк // Теоретичні питання освіти та виховання : зб. наук. пр. – К. : КДЛУ, 2000. – Вип. 9. – С. 23–30.

55. Євтух М. Б. Методологічні аспекти розробки технології навчання у вищій школі [Текст] / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк // Система освіти як динамічне явище. Нові технології у викладанні в Європі і Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 16 трав. 2000 р.) / Білоцерків. держ. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2000. – С. 3–10.

56. Євтух М. Б. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні [Текст] / М. Б. Євтух, В. Н. Галузинський. – К., 1995. – 168 с.

57. Євтух М. Б. Педагогічна технологія проектування навчальних занять у вищій школі [Текст] / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк // Теоретичні питання освіти та виховання : зб. наук. пр. / Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2001. – Вип. 17. – С. 3–11.

58. Євтух М. Б. Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні (кін. XVIII – перша половина XIX ст.) [Текст] : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / М. Б. Євтух. – К., 1996. – 385 с.

59. Жарова Л. Б. Физическое воспитание в зарубежных школах: пути формирования навыков здорового образа жизни [Текст] / Л. Б. Жарова,

А. Б. Столярж // Теория и практика физической культуры. – 1991. – № 1. – С. 62–63.

60. Зеленов Є.А. Основи педагогіки [Текст] : навч. посіб. / Г. П. Шевченко, Є.А. Зеленов, О.Г. Стюпіна, Н.В. Фунтікова. – Луганськ : Ноулідж, 2010. - 194 с.

61. Зеленов Є.А. Планетарне виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних процесів [Текст] : монографія / Є.А. Зеленов. – Луганськ : Ноулідж, 2009. – 208 с.

62. Зеленов Є.А. Теоретико-методологічні основи планетарного виховання студентської молоді [Текст] : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Є.А. Зеленов. – Луганськ, 2009. – 478, [3] арк.

63. Зеленов Є.А. Теоретико-методологічні основи планетарного виховання студентської молоді [Текст] : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Є.А. Зеленов. – Луганськ, 2009. – 40 с.

64. Зеленов Є.А. Теоретичні основи планетарного виховання студентської молоді [Текст] : монографія / Є. А. Зеленов. – Луганськ : Ноулідж, 2008. – 272 с.

65. Завадський В. І. Козацькі забави [Текст] : навч. посіб. / В. І. Завадський, А. В. Цьось, О. І. Бичук, Л. І. Пономаренко. – Луцьк : Волинське обласне видавничо-редакційне підприємство “Надстир’я”, 1994. – 112 с.

66. Закон України “Про фізичну культуру і спорт” [Текст]. – К. : б.в., 1996. – 22 с.

67. Заячківська Н. М. Формування моральної культури учнів профтехучилищ на народних традиціях [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. М. Заячківська. – К., 1995. – 180 с.

68. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії [Текст] : навч. посіб. / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, 1997. – 301 с.

69. Іваницький А. В. Ритмическая гимнастика на ТВ [Текст] / А. В. Іваницький, В. В. Матов, О. А. Иванова, И. Н. Шарабарова. – М. : Советский спорт, 1989. – 79 с.

70. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм [Текст] / В. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 1992. – 180 с.

71. Ігнатенко П. Р. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти [Текст] : навч.-метод. посіб. / П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л. В. Крицька. – К. : ІЗМН, 1997. – 252 с.

72. Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року [Текст] / упорядкув., передм. і прим. О. І. Дея. – К. : В-во АН УРСР, 1963. – 671 с.

73. Кант И. Собрание сочинений [Текст] : в 8 т. / И. Кант. – М. : ЧОРО, 1994. – Т. 4. – 629 с.

74. Кахидзе Г. Г. Воспитательное значение и пути использования народно-национальных подвижных игр и физических упражнений школьников [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Г. Г. Кахидзе. – К., 1986. – 23 с.

75. Каюков В. І. Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.00 / В. І. Каюков. – Івано-Франківськ, 1996. – 182 с.

76. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні [Текст] : [У 3 кн., 6 т.]. – Кн. I, т. 1: (Зимовий цикл); т. 2: (Весняний цикл). – Факс. вид. – К. : АТ “Обереги”, 1994. – 400 с.

77. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні [Текст] : [У 3 кн., 6 т.]. – Кн. II, т. 3: (Весняний цикл); т. 4: (Літній цикл). – Факс. вид. – К. : АТ “Обереги”, 1994. – 528 с.

78. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні [Текст]. – Т.5. – Осінній цикл. – Вінніпег ; Торонто : [б.в.], 1963. – 288 с.

79. Киричук О. В. Народні традиції як фактор громадського самовизначення особи [Текст] / О. В. Киричук, І. В. Тисячник // Традиції виховання у світовій народній педагогіці : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Ч.1. – Київ ; Рівне. – 1995.

80. Кіндрат В. К. Проблема патріотичного виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського [Текст]: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. К. Кіндрат. – К., 1998. – 215 с.

81. Климець Ю. Д. Купальська обрядовість на Україні [Текст] / Ю. Д. Климець. – К. : Наукова думка, 1990. – 144 с.
82. Коваль В. О. Патріотичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / В. О. Коваль. – К., 1999. – 191 с.
83. Кон И. С. Психология ранней юности [Текст] / И. С. Кон. – М., 1989. – 254 с.
84. Кон И. С. Социология личности [Текст] / И. С. Кон. – М., 1969. – 328 с.
85. Кондрашова Л. В. Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте [Текст] / Л. В. Кондрашова. – К. ; О. : Вища школа, 1988. – 16 с.
86. Кононенко П. П. Феномен української мови: Генеза, пробл., перспективи. Іст. місія [Текст] / П. П. Кононенко, Т. П. Кононенко. – 2-е вид., допов. – К. : Наук.-вид. центр «Наша культура і наука», 1999. – 165 с.
87. Концепція національної системи фізичного виховання дітей, учнівської і студентської молоді [Текст] / Р. Т. Раєвський, В. Г. Ареф'єв, М. Д. Зубалій та ін. // Початкова школа, 1994. – № 8. – С. 50–54.
88. Короп Ю. А. Физическое воспитание в спортивно-оздоровительных лагерях [Текст] / Ю. А. Короп, С. Ф. Цвек. – К. : Здоров'я, 1988. – 136 с.
89. Коротєєва В. О. Формування особистості вчителя засобами етнопедагогіки [Текст] / В. О. Коротєєва. – Миколаїв, 1996. – 91 с.
90. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості [Текст] / Г. С. Костюк. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
91. Кравець В. П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва [Текст] : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1996. – 435 с.
92. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу [Текст] / О. М. Кравець. – К. : Наукова думка, 1966. – 198 с.
93. Красильник Ю. С. Патріотичне виховання військовослужбовців збройних сил України засобами української етнопедагогіки [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ю. С. Красильник ; Акад. пед. наук України, Ін-т вищої освіти. – К., 2002. – 254 с.

94. Красовська О. О. Виховання громадської самосвідомості старшокласників засобами символіки народного мистецтва [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. О. Красовська. – К., 1999. – 195 с.
95. Краткий словарь по социологии [Текст] / под. ред. Д. М. Гришиани, Н. И. Липина. – М., 1998. – 208 с.
96. Кремінь В. Г. Україна: шлях до себе: Пробл. суспіл. Трансформації [Текст] / В. Г. Кремінь, В. М. Ткаченко. – К. : Вид. центр «Друк», 1999. – 446 с.
97. Кривошеєва Г. Л. Народна педагогіка про культуру здоров'я [Текст] / Г. Л. Кривошеєва // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – Київ ; Запоріжжя : Ін-т ПППО АПН України, Запорізький ОІ ППО. – 2002. – Вип. 24. – С. 389–392.
98. Кришук М. М. Читанка з народознавства [Текст] / М. М. Кришук. – Тернопіль : Кн.-жур. в-цтво «Тернопіль», 1993. – 250 с.
99. Кузеля З. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу [Текст] : матеріали до українсько-руської етнології / З. Кузеля. – Львів, 1906. – Т. VIII. – 220 с.
100. Кузь В. У пошуках сучасних вимірів педагогічної дії [Текст] / В. Кузь // Освіта. – 2001. – 17–24 січня.
101. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи [Текст] : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
102. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта [Текст] / Л. Кун. – М. : Радуга, 1982. – 400 с.
103. Куприна Н. К. Применение адыгейских национальных игр в системе физического воспитания школьников среднего возраста [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. К. Куприна. – М., 1993. – 23 с.
104. Кучуков М. М. Исторические типы патриотизма [Текст] : дис. ... канд. философ. наук : 09.00.01 / М. М. Кучуков. – Ростов-на-Дону, 1983. – 223 с.
105. Ламетри Ж. О. Сочинения [Текст] : пер. с фр. / Ж. О. Ламетри. – 2-е изд. – М. : Мысль, 1983. – 509 с.
106. Левків В. І. Використання засобів української народної фізичної культури у фізичному вихованні дітей молодшого шкільного віку [Текст]:

автореф. дис. ... канд. фіз. вих. : 24.00.02 / В. І. Левків ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1998. – 24 с.

107. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.

108. Лисовский В. Т. О молодежи и молодежной политике [Текст] : избранные произведения : в 2-х т. / В. Т. Лисовский. – СПб., 2005. – 606 с.

109. Літала сорока по зеленім гаю [Текст] : дит. та молодіж. укр. нар. ігри : для серед. та ст. шк. віку / упоряд. та авт. прим. Г. Т. Довженко ; худ. С. Г. Урбанська. – К. : Молодь, 1990. – 160 с.

110. Лубышева Л. И. Современные подходы к формированию культурного знания у студентов ВУЗов [Текст] / Л. И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. – 1993. – № 3. – С. 19.

111. Лузік Е. В. Теорія і методика загальнонаукової підготовки в інженерній школі [Текст] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04; 13.00.02 / Е. В. Лузік ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К., 1996. – 59 с.

112. Лукашевич Н. П. Социология воспитания [Текст] : краткий курс лекций / Н. П. Лукашевич. – К. : МАУП, 1996. – 180 с.

113. Лукеча М. Іду від вас... [Текст] / М. Лукеча // Неопалима купина. – 1995. – № 1–2. – С. 219–224.

114. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти [Текст] : навч. посіб. / В. С. Лутай. – К. : Центр Магістр – S Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.

115. Любар О. О. Історія педагогічної думки і освіти в Україні: Козацька республіка [Текст] : навч. посіб. / О. О. Любар, Д. Т. Федоренко. – К. : Криворізька друк., 1993. – 175 с.

116. Магльований А. А. Працездатність студентів: оцінка, корекція, управління [Текст] / А. А. Магльований, Г. Б. Сафрабова, Г. Д. Галайтатий, Л. А. Белова. – Л. : Львівська політехніка, 1997. – 128 с.

117. Майборода Г. Я. Соціально-педагогічний потенціал українських народних обрядів у системі формування морально-духовних цінностей

особистості [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Г. Я. Майборода. – Черкаси, 1996. – 193 с.

118. Макаренко А. С. Педагогические сочинения [Текст] : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983.

119. Макареня В. В. Физическое самосовершенствование студента [Текст] / В. В. Макареня, О. В. Зеленюк // Методические рекомендации для самостоятельных занятий спортивной ходьбой и бегом. – К. : КМИУАНМ, 1998. – 10 с.

120. Макиавелли Н. Государь; Рассуждения о первой декаде Тита Ливия; О военном искусстве [Текст] / Н. Макиавелли. – М. : Мысль, 1996. – 639 с.

121. Маковій Г. П. Затоптаний цвіт: Народознавчі оповідки [Текст] / Г. П. Маковій. – К. : Український письменник, 1993. – 205 с.

122. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження [Текст] / С. Д. Максименко. – К. : НДІП, 1990. – 239 с.

123. Мамычкин Ф. В. Самостоятельные занятия студентов физическими упражнениями в условиях общежития [Текст] / Ф. В. Мамычкин, Е. А. Зайцев, Я. И. Савицкий // Теория и практика физической культуры. – 1991. – № 3. – С. 59–61.

124. Мартинюк І. В. Національна система виховання: шляхи реалізації [Текст] / І. В. Мартинюк // Рідна школа. – 1994. – № 3–4. – С. 13–17.

125. Мартинюк І. В. Національне виховання: Теорія і методологія [Текст] : метод. посіб. / І. В. Мартинюк. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.

126. Массовая физическая культура в вузе [Текст] : учеб. пособ. / под ред. : В. А. Маслякова, В. С. Матяжова. – М. : Высш. шк., 1991. – 240 с.

127. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры [Текст] : учеб. для ин-тов физ. культуры / Л. П. Матвеев. – М. : Физкультура и спорт, 1991. – С. 528.

128. Матукова Г. І. Формування фізичної культури студентів вищих навчальних закладів у позааудиторний час [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Г. І. Матукова ; Криворізький держ. пед. ун-т. – Кіровоград, 2005. – 171 с.

129. Митин Г. Д. Подготовка студентов пединститута к осуществлению патриотического воспитания [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Г. Д. Митин. – К., 1992. – 195 с.
130. Митина Л. М. Психология развития конкурентноспособной личности [Текст] / Л. М. Митина. – М. : Московский психолого-социальный ин-т, 2002. – 397 с.
131. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу [Текст] : історично-релігійна монографія / Видано коштом банку «Градобанк». – К. : Обереги, 1992. – 424 с.
132. Михальченко М. І. Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору [Текст] / М. І. Михальченко. – К. : Логос, 1997. – 178 с.
133. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка [Текст] : навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – К. : ВАТ «КДНК», 2001. – 608 с.
134. Монро П. История педагогики: Древность и средние века [Текст] : в 2 Ч. / П. Монро. – М. ; Петроград: Мир, 1923. – Ч. 1. – 680 с.
135. Мор Т. Утопія. Місто Сонця [Текст] : пер. з лат. / Т. Мор, Т. Кампанелла. – К. : Дніпро, 1988. – 207 с.
136. Мотукеев Б. Д. Методика классификации национальных средств физического воспитания для направленного их использования в педагогическом процессе [Текст] / Б. Д. Мотукеев // Теория и практика физической культуры. – 1987. – № 2. – С. 10–11.
137. Мурза В. П. Фізичні вправи і здоров'я [Текст] / В. П. Мурза. – К. : Здоров'я, 1991. – 254 с.
138. Нікітіна Н.П. Формування громадянської позиції учнів у навчально-виховному процесі педагогічного ліцею [Текст] : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / Слов'янський держ. педагогічний ун-т. — Слов'янськ, 2007. — 219 арк.+ дод. — Бібліогр.: арк. 193-219.
139. Наватикян А. О. Физиология и гигиена умственного труда [Текст] / А. О. Наватикян, В. В. Крыжановская, В. В. Кальниш. – К. : Здоров'я, 1987. – 150 с.

140. Нарзулаев С. Б. Самоорганизация в реформе вузовского физического воспитания [Текст] / С. Б. Нарзулаев, Е. П. Оськина // Теория и практика физической культуры. – 2001. – № 9. – С. 46–49.
141. Непорадний Б. Національне виховання молоді [Текст] / Б. Непорадний. – Л. : Вільна Україна, 1997. – 364 с.
142. Нерсисянц В. С. Политические учения Древней Греции [Текст] / В. С. Нерсисянц. – М. : Наука, 1979. – 203 с.
143. Огієнко І. І. Наука про рідномовні обов'язки [Текст] / І. І. Огієнко. – Л. : Укр. акад. друкарства : Фенікс, 1995. – 42 с.
144. Ольхова Т. Г. Опыт интегративного подхода к спортивно-гуманистическому воспитанию студентов [Текст] / Т. Г. Ольхова // Теория и практика физической культуры. – 2002. – № 1. – С. 53–55.
145. Онкович Г. В. Теоретичні основи використання засобів масової інформації у навчанні української мови студентів-нефілологів [Текст] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Г. В. Онкович ; Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1995. – 45 с.
146. Онопрієнко О. М. Організація і методика проведення занять фізичного виховання у вищих навчальних закладах зі студентами з відхиленнями у стані здоров'я [Текст] : навч.-метод. посіб. / О. М. Онопрієнко, О. В. Онопрієнко, В. Д. Винник, С. І. Сокотун. – Черкаси : Видавничий центр ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. – 60 с.
147. Онопрієнко О. М. Патріотичне виховання студентів вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності засобами народної фізичної культури [Текст] / О. М. Онопрієнко. – Черкаси : Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – 156 с.
148. Онопрієнко О. М., Онопрієнко О. В., Антонєць Н. В. Життєві потреби студентів [Текст] / О. М. Онопрієнко, О. В. Онопрієнко, Н. В. Антонєць // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. Вип. 88. – Черкаси, 2006. – С.82–88.
149. Онопрієнко О. М. Особистісно-формуєче значення народної спортивної гри у системі національно-патріотичного виховання студентської

молоді [Текст] / О. М. Онопрієнко // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 98. – Черкаси, 2007. – С. 78–84.

150. Онопрієнко О. М. Патріотичне виховання як науково-педагогічна проблема: понятійний аспект [Текст] / О. М. Онопрієнко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини. – Умань : РВЦ «Софія», 2007. – Вип. 20. – С. 149–157.

151. Онопрієнко О. М. Патріотичні напрями виховання у змісті позааудиторної діяльності майбутнього учителя фізичної культури [Текст] / О. М. Онопрієнко // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 115. – Черкаси, 2007. – С. 79–84.

152. Онопрієнко О. М. Аеробіка як ефективний засіб оздоровлення студентів-жінок [Текст] / О. М. Онопрієнко, І. А. Усатова, Л. І. Котегова // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 142. – Черкаси, 2009. – С. 96–99.

153. Онопрієнко О. М. Патріотичне виховання в системі позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної [Текст] / О. Онопрієнко // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2010. – №2. – С. 160–164.

154. Онопрієнко О. М. Українські народні рухливі ігри як важлива складова виховної системи [Текст] / О. Онопрієнко // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Том II. – Рівне 2010. – С. 276–281.

155. Онопрієнко О. М. Засоби народної фізичної культури та теоретико-методичні основи їх педагогічної класифікації [Текст] / О. Онопрієнко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Випуск 36. – С. 218–223.

156. Онопрієнко О. М. Дослідження життєвих потреб студентів [Текст] / О. М. Онопрієнко, О. В. Онопрієнко, Н. В. Антонєць // Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці : зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. – С. 84–86.

157. Онопрієнко О. М. До питання проблеми визначення патріотичних напрямів виховання у змісті позааудиторної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури [Текст] / О. М. Онопрієнко // Методи і засоби забезпечення

інноваційності едукативного процесу в закладах освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Черкаси, 24–25 квітня 2008 року. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – С. 62–64.

158. Онопрієнко О. М. Адаптація студентів до професійної діяльності засобами фізичної культури [Текст] / О. М. Онопрієнко, І. А. Усатова, С. В. Цаподой // Матеріали Шостих Всеукраїнських Захаренківських педагогічних читань «Організаційно-методичне забезпечення неперервної освіти в умовах реформаційних процесів» / за заг. ред. проф. Прокопенко Л. І. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2009. – С. 48–49.

159. Онопрієнко О. М. Процес формування патріотизму студентів у позанавчальній виховній діяльності [Текст] / О. М. Онопрієнко // Матеріали шостої всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 16–18 червня 2010 року. – К. : Інститут наукового прогнозування, 2010. – С. 38–39.

160. Онопрієнко О. М. Зміст та форми позааудиторної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в системі патріотичного виховання [Текст] / О. М. Онопрієнко // Методи і засоби забезпечення неперервності едукативного процесу в закладах освіти: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – С. 56–58.

161. Онопрієнко, О. М. Проблеми формування фізичної культури молоді [Текст] / О. М. Онопрієнко // Здоров'я нації і вдосконалення фізкультурно-спортивної освіти в Україні: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (27-28 вер. 2010 р.). – Харків: НТУ «ХП», 2010. – С. 136-140.

162. Онопрієнко О. М. Народна спортивна гра як засіб національно-патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури [Текст] // Матеріали Всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 105-річчю з дня народження відомого українського педагога Михайла Павловича Гусака / ред. кол. : Л.І Прокопенко (гол. ред.) та ін. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. – С. 46-48.

163. Основи національного виховання: Концептуальні положення [Текст] / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчук та ін.; за заг. ред. В. Г. Кузя та ін. – К. : Інформ. вид. центр Київ, 1993. – (4.1). – 152 с.

164. Охріменко І. В. Виховання учнів старших класів на національно-культурних традиціях українського народу [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / І. В. Охріменко. – Харків, 1999. – 190 с.
165. Павловский В. В. Ювентология проект интегративной науки о молодежи [Текст] / В. В. Павловский. – М., 2001. – 299 с.
166. Паламарчук Л. Б. Формування національної свідомості учнів у процесі набуття знань про український етнос [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. Б. Паламарчук. – К., 1997. – 188 с.
167. Пастушенко Г. А. Домашнее задание по физкультуре [Текст] / Г. А. Пастушенко. – К. : Здоров'я, 1986. – 88 с.
168. Педагогическая энциклопедия [Текст]. – Т. 1. – М., 1994. – 608 с.
169. Педагогический поиск [Текст]. – М. : Педагогика, 1987. – 54 с.
170. Петренко М. І. Самостійні заняття студентів з фізичного виховання [Текст] / М. І. Петренко. – В. : ВДТУ, 1997. – 104 с.
171. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив [Текст] / А. В. Петровский. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с.
172. Петрук Л. П. Виховання школярів засобами народної педагогіки у творчій спадщині В. О. Сухомлинського [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. П. Петрук. – Рівне, 1994. – 151 с.
173. Пирогова Е. А. Влияние физических упражнений на работоспособность и здоровье человека [Текст] / Е. А. Пирогова, Л. Я. Иващенко, Н. П. Страпко. – К. : Здоров'я, 1986. – 152 с.
174. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики [Текст] / А. И. Пискунов. – М. : Просвещение, 1971. – 560 с.
175. Пірен М. І. Основи етнопсихології [Текст] : підручник / М. І. Пірен. – К., 1998. – 436 с.
176. Повалій Л. В. Виховання у підлітків поваги до батьків засобами української етнопедагогіки [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. В. Повалій. – К., 1999. – 190 с.
177. Подобин А. Е. Вариативно-ситуационный подход к формированию профессионально-педагогической направленности личности будущего учителя

во внеаудиторной деятельности [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. Е. Подобин ; КГУ им. Н. А. Некрасова. – Кострома, 1999. – 23 с.

178. Покровский Е. А. Физическое воспитание детей у разных народов, преимущественно России [Текст] / Е. А. Покровский. – М. : Тип. Карцева, 1884. – 384 с.

179. Пономарев Н. И. Возникновение и первоначальное развитие физического воспитания [Текст] / Н. И. Пономарев. – М. : ФиС, 1970. – 247 с.

180. Попович М. В. Рациональність і виміри людського буття / М. В. Попович. – К. : Сфера, 1997. – 290 с.

181. Приватная высшая школа в объективе времени: украинский вариант [Текст] : монография / под общ. ред. В. И. Астаховой – Х. : МО України, ХГИ „НАУ”, 2000. – 464 с.

182. Приступа Є. Н. Народна фізична культура українців [Текст] / Є. Н. Приступа. – Л. : УСА, 1995. – 254 с.

183. Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти [Текст] : матеріали других Ірпінських Міжнародних наук.-пед. читань : в 2 ч. – Ірпінь : АПН України, НА ДПС України, 2004. – 412 с.

184. Програма з фізичного виховання студентів педагогічного університету: Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, кафедра фізичного виховання [Текст]. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ “Менеджмент”, 1999. – 36 с.

185. Прокопенко Л. І. Зростання професійної майстерності педагога у процесі неперервної освіти [Текст] / Л. І. Прокопенко, О. В. Волошенко // Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки. – Черкаси : Вид-во ЧНУ, 2005. – Вип. 64. – С. 81–86.

186. Прокопенко Л. І. Перебудова методичної роботи з працівниками освіти на діагностико-прогностичних засадах [Текст] / Л. І. Прокопенко, О. А. Біда // Вища освіта України : Теоретичний та науково-методичний часопис. – 2006. – Том 2. – С. 78–83.

187. Прокопенко Т. И. Центры здоровья как организационно-педагогический фактор и условие формирования здорового образа жизни

студентов [Текст] / Т. И. Прокопенко, Г. М. Соловьев // Теория и практика физической культуры. – 2001. – № 9. – С. 48–51.

188. Радул В. В. Соціальна зрілість молодого вчителя [Текст] : монографія / В. В. Радул. – К. : Вища шк., 1997. – 269 с.

189. Реан А. А. Социальная педагогическая психология [Текст] / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб., 1999. – 416 с.

190. Рогачев П. М. Патриотизм и общественный прогресс [Текст] / П. М. Рогачев, М. А. Свердлин. – М. : Политиздат, 1974. – 280 с.

191. Рожков М. И. Теория и методика воспитания [Текст] / М. И. Рожков, Л. В. Байбородова. – М., 2004. – 382 с.

192. Руденко Ю. Д. Розвиток теорії і практики формування в учнів науково світогляду в історії педагогіки України (1917–1941) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ю. Д. Руденко ; Укр. держ. пед. ун-т ім. Драгоманова. – К., 1995. – 44 с.

193. Русова С. Вибрані педагогічні твори [Текст] / С. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.

194. Руссо Ж.-Ж. Избранное [Текст] / Ж.-Ж. Руссо. – М. : ТЕРРА, 1996. – 656 с.

195. Сапіга В. К. Українські народні свята та звичаї [Текст] / В. К. Сапіга. – К. : Т-во «Знання України», 1993. – 112 с.

196. Сладковский И. Ф. Хрестоматия по истории педагогики: Античный мир. Средние века. Начало нового времени [Текст] / И. Ф. Сладковский. – М. : Госуд. уч-пед. изд., 1935. – Т. 1.

197. Сверстюк Є. Блудні сини України [Текст] / Є. Сверстюк. – К. : Генеза, 1993. – 202 с.

198. Селевко Г. К. Социально-воспитательные технологии [Текст] / Г. К. Селевко, А. Г. Селевко. – М. : Народное образование, 2002. – 176 с.

199. Семчишин М. Тисяча років української культури [Текст] / М. Семчишин. – К. : МП "Фенікс", 1993. – 550 с.

200. Сергійчук В. І. Національна символіка України [Текст] / В. І. Сергійчук. – К. : Веселка, 1992. – 109 с.

201. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии [Текст] / Е. В. Сидоренко. – СПб. : ООО Речь, 2004. – 350 с.
202. Сичов С. Формування у школярів і студентів потреби фізичного вдосконалення [Текст] / С. Сичов // Фізичне виховання в школі. – 2001. – № 4. – С. 22–26.
203. Сковорода Г. Повне зібрання творів [Текст] : у 2-х т. / Г. Сковорода. – К. : Наук. думка, 1973.
204. Скульський Р. П. Методика викладання народознавства в школі [Текст] : посіб. для вчителів, вихователів / Р. П. Скульський, М. Г. Стельмахович. – Івано-Франківськ : Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, 1995. – 176 с.
205. Скуратівський В. Т. Покуть [Текст] / В. Т. Скуратівський. – К. : Фірма Дотівський, 1992. – 234 с.
206. Слімаковський О. В. Використання засобів української народної фізичної культури у фізичному вихованні студентів [Текст] : дис. ... канд. наук з фізичного виховання та спорту : 24.00.02 / О. В. Слімаковський ; Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2001. – 254 с.
207. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе [Текст] : учеб. пос. для вузов / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Школьная Пресса, 2000. – 416 с.
208. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечера [Текст] / К. Сосенко. – репр. вид. – К. : СІНТО, 1994. – 360 с.
209. Стельмахович М. Г. Народне дитинознавство [Текст] / М. Г. Стельмахович. – К. : Т-во «Знання України», 1991. – 48 с.
210. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка [Текст] / М. Г. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 288 с.
211. Степанишин Б. Культурологічна діяльність [Текст] : навч.-метод. посіб. / Б. Степанишин // Рідна школа. – 1998. – № 1. – С. 30–52.
212. Столяров В. И. Теоретическая концепция спортивно-гуманистического воспитания детей и молодежи [Текст] / В. И. Столяров //

Гуманистическая теория и практика спорта : сб. научных трудов / Сост. и ред. В. И. Столяров, Е. В. Стопникова, Т. Г. Ольхова. – Москва–Сургут: МГИУ, 2000. – Вып. 3. – С. 21–79.

213. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення [Текст] / Б. М. Ступарик. – К. : ІЗМН, 1998. – 336 с.

214. Супруненко В. П. Народина. Витоки нації: символи, вірування, звичаї та побут українців [Текст] / В. П. Супруненко. – Запоріжжя: МП "Берегиня", 1993. – 136 с.

215. Сухарев А. Г. Здоровье и физическое воспитание детей и подростков [Текст] / А. Г. Сухарев. – М. : Медицина, 1991. – 272 с.

216. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям [Текст] / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1971. – 244 с.

217. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічні і культурні принципи патріотизму народу України [Текст] / В. О. Сухомлинська // Визвольний шлях. – 1994. – № 6. – С. 667–671.

218. Сухомлинський В. О. Вибрані твори [Текст]: в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976.

219. Сявавко Є. І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку [Текст] / Э. І. Сявавко. – К. : Наук. думка, 1974. – 151 с.

220. Таланчук О. Духовний світ українського народу [Текст] / О. Таланчук. – К. : Фотовідеосервіс, 1992. – 65 с.

221. Теория физического воспитания [Текст] / под ред. И. М. Коряковского. – М. : ФКиС, 1961. – 270 с.

222. Теплов Б. М. Ум полководца [Текст] / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, 1990. – 203 с.

223. Традиції фізичної культури в Україні [Текст] : зб. наук. ст. / за заг. ред. С. В. Кириленко, В. А. Старкова, А. В. Цьося. – К. : МО України, ЗМН, Волинський ДУ ім. Лесі Українки, 1997. – 248 с.

224. Тюленьков С. Ю. Технология преподавания физической культуры в вузах [Текст] / С. Ю. Тюленьков, С. Н. Зуев, Л. М. Крылова // Теория и практика физической культуры. – 2001. – № 5. – С. 50–54.

225. Указ Президента України Про затвердження Цільової комплексної програми „Фізичне виховання – здоров’я нації” № 963/98 від 01.09.1998 р. [Текст]. – К., 1998. – 12 с.
226. Українка Леся. Твори [Текст] : в 2-х т. – К. : Дніпро, 1979.
227. Українознавство [Текст] : посібник / уклад. : В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач. – К. : Зодіак-ЕКО, 1994. – 400 с.
228. Українська минувшина [Текст]: Ілюстр. етнографічний довід. – 2-е вид. / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
229. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори [Текст] : у 2-х т. / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1. – 488 с.
230. Фельденкрайз М. Осознание через движение: двенадцать практических уроков [Текст] / М. Фельденкрайз. – М. : Ин-тут общегуманитарных исследований, 2001. – 160 с.
231. Философский словарь [Текст]. – М. : Политиздат, 1986. – 800 с.
232. Философско-психологические проблемы образования [Текст]. – М. : Наука, 1981. – 127 с.
233. Фихте И. Г. Сочинения [Текст] : в 2 т. / И. Г. Фихте. – Спб. : МИФ-РИЛ, 1993.
234. Фізичне виховання. Базова навчальна програма для вищих закладів освіти України III і IV рівнів акредитації [Текст] / М-во освіти України, Ін-т змісту і методів навчання. – К. : б.в., 1998. – 27 с.
235. Філософський словник [Текст] / за ред. В. І. Шинкарука. – 2 вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
236. Фіцула М. М. Педагогіка [Текст] / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2002. – 528 с.
237. Франк С. Л. Духовные основы общества [Текст] / С. Л. Франк. – М. : Наука, 1992. – 175 с.
238. Франків Є. М. Патріотичне виховання студентів педвузів у туристсько-краєзнавчій діяльності [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Є. М. Франків ; Н.-д. ін-т педагогіки України. – К., 1992. – 22 с.

239. Франко І. Я. Формальний і реальний націоналізм [Текст] / І. Я. Франко // Вибрані соціально-політичні і філософські твори. – К. : Держлітвидав, 1956. – 500 с.
240. Фридман Л. М. Психология воспитания [Текст] / Л. М. Фридман. – М. : Сфера, 2000. – 202 с.
241. Холоднов Ж. Теория и методика физического воспитания и спорта [Текст] / Ж. Холоднов, В. С. Кузнецов. – М. : Академия, 2003. – 480 с.
242. Храплива-Щур Л. Українські народні звичаї в сучасному побуті [Текст] / Л. Храплива-Щур. – Л. : Фенікс, 1990. – 35 с.
243. Царик А. В. Актуальные проблемы формирования потребности человека в занятиях физической культурой и спортом [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. В. Царик. – М., 1984. – 18 с.
244. Цукерман В. С. Народная культура как социальное явление [Текст] : автореф. дис. ... д-ра философ. наук / В. С. Цукерман. – Свердловск, 1984. – 48 с.
245. Чавдаров С. Х. Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка [Текст] / С. Х. Чавдаров. – К. : Рад. школа, 1953. – 208 с.
246. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні [Текст] / Д. Чижевський. – К. : Орій, 1992. – 230 с.
247. Шалар О. Г. Підготовка підлітків до самостійних занять фізичною культурою [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / О. Г. Шалар ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Харків, 2002. – 20 с.
248. Шиян Б. М. Теорія фізичного виховання [Текст] / Б. М. Шиян, В. Г. Папуша, Є. Н. Приступа. – Л. : ЛОНМІО, 1996. – 220 с.
249. Щербань П. М. Національне виховання в сім'ї [Текст] / П. М. Щербань. – К. : Культурол. ПП Борівітер, 2000. – 260 с.
250. Элашвили В. И. Народная педагогика физического воспитания и возможности использования ее элементов в современной практике [Текст] / В. И. Элашвили // Теория и практика физической культуры. – 1982. – № 5. – С. 34–36.
251. Ягодин В. В. Народная физическая культура. Духовное производство и народная культура [Текст] / В. В. Ягодин. – Свердловск, 1988. – С. 123–141.

252. Ягодин В. В. Народные праздники и физическая культура [Текст] / В. В. Ягодин // Теория и практика физической культуры. – 1989. – № 6. – С. 12–13.
253. Яланський П. Г. А я квача не боюся!.. Народні ігри [Текст] : для мол. та сер. шк. в. / П. Г. Яланський. – К. : Веселка, 1981. – 88 с.
254. Ярмоленко О. Д. Системний підхід до формування національних, загальнолюдських моральних цінностей в українській етнопедагогіці [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. Д. Ярмоленко. – К., 1996. – 176 с.
255. Bonelli Sandra M. S. Step Training. American Council on Exercise (ACE), 2000. – 90 p.
256. Dracka B. Poznatky z vyzkumu z hlediska pedagogickych aspektu: Metodické Listy // Trener, 1984. – № 1. – С. 5–6.
257. Formankova A., Mehes T. Moznosti telovychovej aktivity mladeze pracujucej v polnohospodarstve // Trener, 1984. – № 10. – С. 439–442.
258. Gregory Fontenot. Fear god and Dreadnought: Preparing a Unit for Confronting Fear: Military Review, July – August 1995, pp. 13–24.
259. Hickson R. C., Kanacis J. C., Moore A. M., Rich S. Effects of frequency of training, reduced training on aerobic power and left ventricular responses // Medicine and Science in Sports and Exercise, 1981. – № 13. – P. 93.
260. Kries J. Pilates plus method. An AOL Time Warner Company 2002. – 285 p.
261. Kuipers H., Keirer H. A. Overstraining in elite athletes: Review and directions for the future // Sports Medicine, 1988. – № 6. – P. 79–92.
262. Myles W. S., Toft R. J. A cycle ergometer test maximal aerobic // Eur. Journal of Applied Physiology, And Occup. Physiol. – 1982. – V.48. – № 1. – P. 121–129.
263. Pessatello L., Leach C., Sands M., Scherzer H. A hospital model exercise screening // Fitness in business. – 1988. – December. – P. 97–101.
264. Rennie M., Johnson R. N. Alteration of metabolic and hormonal response to exercise by physical training // Journal of Applied Physiology. – 1974. – V.33. – № 3. – P. 215–226.

265. Robert Wicks. Morality and the Schools. The Education Digest 47, February 1982, pp.7-8.

266. War. Morality and Military Profession, Editor by Col. Maiham M. Wakin. US Air Force. London: Westview Press, Inc. Boulder, Colorado, 1986. – 248 p.

267. Where was leader's Warrior spirit during Persian Gulf War? //Army Times. – 1991. June, 24. – P. 19.

268. Wm. Darryl Henderson Cohesion: The Human Element in Combat. Washington D. C.: National Defense University Press, 1985.

269. Zinkraf S., Squires W. G., Meneval M. On measuring heart rate during exercise // J. Sports Medicine and Phys. Fitness, 1983. – V. 23, № 2. – P. 210-212.

ДОДАТКИ ДОДАТОК А

Анкета з визначення стану усвідомлення та розуміння студентами засобів українських народних ігор як складників патріотичного виховання

1. На Вашу думку, патріотичне виховання є складником загальної культури особистості:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

2. Зазначте, які саме, на Вашу думку, якості є складниками патріотичної позиції людини:

а) відповідальність; б) громадянськість; в) обстоювання національних ідей; г) патріотичні переконання; д) патріотичні установки; ж) любов до мови; з) любов до Батьківщини.

3. Чи вважаєте Ви, що ігрова рухлива активність сприяє утвердженню та розвитку патріотизму:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

4. Як Ви вважаєте, українські рухливі ігри мають патріотичний зміст:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

5. Як Ви розумієте українські народні ігри:

а) довільна гра дітей; б) гра, яка має правила та певний зміст; в) гра, яка спрямована на засвоєння певних виховних положень дітьми.

6. Чи вважаєте Ви, що за допомогою гри реалізуються та утверджуються переконання людини:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

7. Як Ви вважаєте, чи спрямовані українські народні ігри на формування патріотизму людини:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

8. На Вашу думку, які саме ігри сприяють розвитку патріотизму:

а) варіативні ігри; б) протиборство; в) стандартні змагання; г) забава; д) розвага; ж) танок.

9. Чи сприятиме, на Вашу думку, упровадження в уроки фізичної культури українських народних ігор розвитку патріотизму людини:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

10. Чи вважаєте Ви фізичні вправи складниками українських народних ігор:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

11. Чи сприятиме, на Вашу думку, упровадження українських народних ігор в практику проведення занять із фізичної культури розвитку та зміцненню здоров'я людини:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

Результати анкетування оцінено за нижчеподаними показниками.

Відповіді "так" на запитання 1, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11 оцінено 1 балом.

Відповіді на запитання 2, 8 оцінено 1 балом за кожне вибране твердження.

Відповіді на запитання 5 оцінено 1 балом за умови вибору твердження під буквою В.

22 бали – високий рівень: свідчить про розуміння студентами сутності патріотичного виховання, усвідомлене ставлення до проблеми, знання змісту українських народних ігор.

16–21 бал – середній рівень: ситуативне знання змісту та призначення українських народних ігор.

12–15 балів – низький рівень: недостатнє усвідомлення та розуміння змісту українських народних ігор у реалізації завдань патріотичного виховання.

ДОДАТОК Б

Анкета з визначення стану усвідомлення та розуміння студентами позааудиторної діяльності як складника навчально-виховного процесу в реалізації завдань патріотичного виховання.

1. На Вашу думку, позааудиторна діяльність є значущим складником навчально-виховного процесу в університеті:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

2. Зазначте, як саме, на Вашу думку, позааудиторна діяльність має реалізовуватися в межах освітнього процесу у ВНЗ:

а) бути включеною в загальний навчальний процес, тобто обов'язковою для всіх; б) бути позанавчальним процесом і мати характер вибору студентом; в) бути позанавчальним процесом та обов'язковою для всіх; г) не маю позиції щодо позанавчальної діяльності загалом.

3. Чи вважаєте Ви, що позааудиторна діяльність сприяє розвитку та формуванню професіоналізму майбутнього вчителя фізичної культури:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

4. На Вашу думку, позааудиторна діяльність має базуватися на таких формах роботи:

а) лекція; б) практичні або семінарські заняття; в) заняття в традиційних секціях із певного виду фізичної культури та спорту; г) повинна мати власний зміст і не мати характеру традиційних секційних занять.

5. Чи вбачаєте Ви в позааудиторній діяльності користь для Вашого особистісного та професійного становлення і розвитку:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

6. На Вашу думку, позааудиторна діяльність у підготовці майбутніх учителів фізичної культури повинна базуватися лише на фізичних вправах для зміцнення здоров'я чи мати розвивальний, патріотичний зміст:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

7. Для Вас позааудиторна діяльність є значущим складником у Вашому навчанні в університеті:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

8. На Вашу думку, позааудиторна діяльність була б більш цікавою, якби застосовували засоби української фізичної культури:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

9. На Вашу думку, формування патріотичних якостей та переконань відбувається більш ефективно в позааудиторній діяльності:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

10. Чи є позааудиторна діяльність, на Вашу думку, необхідною в розвитку фізичної культури:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

Результати анкетування оцінено за нижчеподаними показниками.

Відповіді "так" на запитання 1 а, 2 б, 3 а, 4 г, 5 а, 6 а, 7 а, 8 а, 9 а, 10 а оцінено 1 балом.

Відповіді на запитання, які мали вибір "ні", "не маю чіткої думки з цього приводу", оцінено 0 балів.

10 балів – високий рівень: свідчать про розуміння студентами змісту та сутності позааудиторної діяльності, патріотично зорієнтованих навчально-виховних технологій, про усвідомлене ставлення до проблеми.

6–9 балів – середній рівень: ситуативне знання змісту та призначення позааудиторної діяльності в навчанні.

3–5 балів – низький рівень: недостатнє усвідомлення та розуміння змісту позааудиторної діяльності.

ДОДАТОК В

Анкета з визначення змістового наповнення позааудиторної діяльності в підготовці майбутніх учителів фізичної культури.

1. На Вашу думку, позааудиторна діяльність є самостійною формою діяльності студентів у їхній професійній підготовці:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

2. Чи є позааудиторна діяльність складником навчального або виховного процесів:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

3. Чи вважаєте Ви, що позааудиторна діяльність має розвивальний характер:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

4. Чи вважаєте Ви, що позааудиторна діяльність сприяє формуванню фізичної культури студентів як складника їхнього особистісного розвитку:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

5. Чи вбачаєте Ви необхідність у наповненні позааудиторної діяльності патріотичним змістом:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

6. На Вашу думку, позааудиторна діяльність у підготовці майбутніх учителів фізичної культури повинна базуватися лише на фізичних вправах для зміцнення здоров'я чи мати розвивальний, патріотичний зміст:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

7. Для Вас позааудиторна діяльність – це залучення студентів до участі в секціях:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

8. Чи застосовуєте Ви в позааудиторній діяльності зі студентами засоби української фізичної культури:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

9. На Вашу думку, формування патріотичних якостей та переконань може відбуватися в позааудиторній діяльності:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

10. Чи є позааудиторна діяльність, на Вашу думку, необхідним складником у розвитку фізичної культури та загальної культури студентів:

а) так; б) ні; в) не маю чіткої думки з цього приводу.

Результати анкетування оцінено за нижчеподаними показниками.

Відповіді “так” на запитання 1 а, 2 б, 3 а, 4 а, 5 а, 6 б, 7 б, 8 а, 9 а, 10 а оцінено 1 балом.

Відповіді на запитання, які мали вибір “ні”, “не маю чіткої думки з цього приводу”, оцінено 0 балів.

10 балів – високий рівень: свідчить про визнання респондентами значущості позааудиторної діяльності в роботі зі студентами та в розвитку їхньої патріотичної позиції.

6–9 балів – середній рівень: ситуативний характер призначення позааудиторної діяльності в роботі зі студентами.

3–5 балів – низький рівень: респонденти не вбачають вагомості ролі позааудиторної діяльності в роботі зі студентами.

ДОДАТОК Г

Асоціативна методика з визначення стану сформованості знань про патріотичне виховання

Інструкція: До Вашої уваги запропоновано речення, які мають початок та вимагають свого змістовного завершення. Завершіть запропоновані Вам речення.

1. Патріотизм впливає на формування особистості людини, тому що...
2. Фізичне здоров'я людини залежить від її культури і виявляється в...
3. Патріотичне виховання впливає на бажання людини бути більш здоровою, оскільки...
4. Складниками патріотичного виховання постають...
5. Засоби української фізичної культури відображають як фізичний зміст, так і патріотичний, що виявляється в...
6. Ви визначаєте в собі якості патріотичності, як-от...
7. Патріотичність людини реалізується в...
8. Патріотичний світогляд визначає...
9. Здоровий спосіб життя пов'язаний із патріотичністю за допомогою...
10. Фізкультурно-оздоровче свято з реалізації патріотичного виховання має включати...

ДОДАТОК Д

Структура бесіди на визначення стану сформованості організаційно-методичних умінь із реалізації патріотичного виховання в позааудиторній діяльності

1. Зазначте, як саме Ви розумієте патріотичне виховання?
2. Які засоби патріотичного виховання можна, на Вашу думку, реалізовувати саме у фізкультурно-оздоровчій діяльності?
3. Як Ви розумієте українську фізичну культуру?
4. Як саме можна впроваджувати засоби української фізичної культури у фізкультурно-оздоровчу діяльність?
5. Які засоби фізичної культури з тих, що Ви знаєте, можуть ефективно реалізувати засади патріотичного виховання?
6. Як би Ви організували спортивно-оздоровче свято, мета якого – упроваджувати засади патріотичного виховання?
7. На Вашу думку, застосування засобів фізичної культури сприятиме формуванню патріотичності спортсменів?
8. Чи слугують спортивні досягнення показником громадянської та патріотичної позиції спортсменів?

ДОДАТОК Ж

Педагогічні ситуації з визначення творчості та мотиваційної спрямованості в реалізації засад патріотичного виховання

Педагогічна ситуація 1. Вам необхідно провести фізкультурно-оздоровче свято, присвячене патріотичній проблематиці. Які саме Ви оберете методи та прийоми фізичної культури, щоб реалізувати мету? Як Ви назвете свято? Яку систему фізкультурних вправ або систему української фізичної культури Ви оберете?

Педагогічна ситуація 2. Вам запропоновано ознайомитися із системою української фізичної культури та визначити виховний і патріотичний аспекти всіх фізичних методів та прийомів, які до неї входять. Які саме фізичні прийоми Ви вважаєте найбільш доцільними в реалізації патріотичного виховання? Як би Ви їх застосовували у власній фізкультурній діяльності?

Педагогічна ситуація 3. Із сучасних видів спорту оберіть ті, які найбільш яскраво виражатимуть патріотичну спрямованість. Зазначте, які саме види Ви оберете? Як Ви застосуєте їх у реалізації мети патріотичного виховання?

Педагогічна ситуація 4. Вам запропонували провести бесіду зі школярами і розповісти про українську фізичну культуру та її патріотичний зміст. Які саме аспекти української фізичної культури Ви будете розкривати? Як Ви будете їх представляти школярам, щоб зацікавити учнів?

Педагогічна ситуація 5. Вам запропоновано розробити систему позааудиторної діяльності студентів, яка б сприяла розвитку їхньої патріотичності. Які методи фізичної культури Ви обрали? Як саме Ви організуєте позанавчальну діяльність, щоб вона була цікавою для студентів? Як Ви організуєте активність та інтерес студентів?

ДОДАТОК З

Структура самоописів студентів із визначення ціннісного розуміння фізичної культури та патріотичних засад її реалізації

Інструкція: Опишіть Ваше розуміння патріотичного виховання. Зазначте, як воно має бути спрямоване у власній практичній реалізації.

Визначте основні складники патріотичного виховання. Обґрунтуйте Ваше розуміння. Охарактеризуйте взаємозв'язок патріотичного виховання з фізичною культурою особистості. Визначте, як саме в практичній діяльності ці системи взаємопов'язані. Спробуйте окреслити систему фізкультурно-оздоровчих заходів, яка максимально розкриє зміст і сутність патріотичності людини.

Опишіть, як саме Ви розумієте цінність патріотичності, громадянської та патріотичної позиції, відповідальності, обов'язковості та почуття обов'язку. Зазначте, чи існує взаємозв'язок між фізичною культурою людини та цими якостями.

ДОДАТОК И

Перелік фізичних вправ як складників реалізації патріотичного виховання засобами фізичної культури

№ з/п	Фізичні вправи на розвиток сили та швидкості
1.	Згинання та розгинання рук в упорі лежачи і в упорі на брусах.
2.	Підтягування на високій перекладині.
3.	Вис на зігнутих руках.
4.	Згинання та розгинання рук в упорі лежачи з хлопками.
5.	Вистрибування вгору з позиції присідання.
6.	Стрибки в довжину з місця.
7.	Вправи з гантелями різної ваги.
8.	Стрибки зі скакалкою.
9.	Вправи з набивними м'ячами.
10.	Вправи з використанням супротиву гнучких предметів.

ДОДАТОК К

Розроблення й затвердження плану проведення свята

На першому ж засіданні організаційного комітету складають, обговорюють і затверджують план підготовки свята, де зазначають терміни виконання заходів і відповідальних осіб; проводять жеребкування між командами.

Для прикладу надаємо орієнтований перелік питань, що входить до плану підготовки свята.

1. Сформулювати положення про проведення свята.
2. Скласти сценарій свята.
3. Визначити місце.
4. Подбати про наочну пропаганду (стенди, афіші, плакати, запрошення тощо).

5. Організувати бесіди по факультетах із питань фізичного виховання і спорту, присвячені святу.
6. Визначити учасників показових виступів, конкурсів.
7. Організувати медичне обслуговування учасників свята.
8. Визначити склад суддівської колегії, яка буде обслуговувати спортивні команди.
9. Обрати журі, яке оцінюватиме виступи, виконання показових виступів, представлення команд.
10. Провести семінари-інструктажі суддів та осіб, які будуть обслуговувати змагання.
11. Забезпечити тренування команд факультетів.
12. Забезпечити музичний супровід відповідних номерів програми.
13. Скласти перелік необхідного інвентарю й обладнання.
14. Підготувати спортивний майданчик та святково оформити його.
15. Підготувати бланки технічної документації (заявки, протоколи тощо).
16. Придбати призи, грамоти, дипломи для переможців змагань і конкурсів.
17. Забезпечити фотографування переможців змагань і конкурсів.
18. Подбати про інформування подій, що відбуваються на спортивному святі.
19. Підготувати коментатора. До його обов'язків входить представлення глядачам учасників команд, їхніх керівників, членів журі й почесних гостей, суддівської бригади, а також повідомлення результатів змагань, розповіді про спортивні традиції університету, кафедри фізичного виховання.
20. Підготувати звіт про проведення спортивного свята. У плані підготовки до проведення свята зазначають термін виконання того чи того заходу, прізвища осіб, відповідальних за цей захід.
21. Підготувати й розіслати запрошення на спортивне свято за 2-3 дні.

Приблизно за місяць до початку свята формулюють положення про його проведення та план-сценарій. Їх обговорюють та затверджують на одному із засідань організаційного комітету.

Пропаганда свята

Успіх проведення спортивного свята суттєвою мірою залежить від його пропаганди. У період підготовки до свята викладачеві кафедри фізичного виховання необхідно регулярно повідомляти про спортивні події в університеті, про те, що кафедра готується до свята та з якою метою проводять захід.

Положення про проведення свята

Положення про проведення спортивного свята в університеті можна скласти за чіткою схемою.

Мета й завдання: спортивне свято проводять для підбиття підсумків навчальної і спортивно-масової роботи з фізичного виховання, для формування здорового способу життя та зміцнення здоров'я студентів. Заохочення за I місце – ... очок, за II місце – ... очок, за III місце – ... очок, за IV місце – ... очок.

Нагородження

Команди, що посядуть I, II і III місця, нагороджують відповідно дипломами, грамотами I, II, II ступеня (перехідним призом, спеціальним призом).

Термін подання заявок

Заявки на участь у спортивному святі, засвідчені лікарем, подають до оргкомітету не пізніше ніж за 5 днів до початку змагань за такою формою:

***Заявка на участь у змаганнях із рухливих ігор
від факультету _____***

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Рік народження	Курс	Факультет	Віза лікаря
1.					
2.					
3.					
Тренер Лікар					

Дата. Рік.

Суддівство

Для обслуговування змагань зі спортивного свята створюють суддівську комісію у складі головного судді, секретаря, суддів-викладачів, а також суддів-студентів (інструкторів від кожного факультету).

Суттів готують так званим змішаним способом, тобто шляхом проведення семінару з групою суддів. Коли судді беруть участь у репетиціях, вони слідкують і допомагають готувати команду.

До складу слухачів семінару залучають студентів від кожного факультету.

Змагання в спортивному святі обслуговує декілька суддівських бригад.

«Представлення команди» і номер художньої самодіяльності оцінює суддя-хронометрист, суддя-секундометрист, який визначає час виконання номера.

В естафеті, пов'язаній зі стрибками, склад суддівської бригади такий: старший суддя, двоє суддів-вимірювачів, секретар.

У період підготовки до свята також інструктують членів журі, наголошуючи, на що слід звернути особливу увагу, оцінюючи той чи той складник частини свята. Наприклад, у масовому виконанні «Представлення команди» передусім беруть до уваги синхронність рухів, поставу, чіткість та якість виконання елементів, зовнішній вигляд учасників та ін.

Для оцінювання деяких номерів (представлення команди, номери художньої самодіяльності, конкурс уболівальників, конкурс «Спортивна форма») створюють журі. До його складу входять викладачі кафедри фізичного виховання. Обов'язки розподіляють між членами журі.

Порядок проведення свята

Спортивне свято проводять у травні, у кінці навчального року. Воно завершує навчальний рік, протягом якого на кафедрі проводять Спартакіаду університету і Спартакіаду першокурсників.

Спортивне свято, присвячене першокурсникам

До початку свята лунають спортивні марші, пісні.

Звучать урочисті фанфари на початку свята. Під звуки спортивного маршу з'являються команди для участі в змаганнях.

Команди на вихідному положенні разом із тренерами та викладачами.

Ведучий 1. Добрий день, шановні гості та учасники спортивного свята! Ми раді вітати Вас і присвятити це спортивне дійство нашим дорогим першокурсникам. Адже вступ до нашого університету – це дуже важливий крок у їхньому житті.

Ведучий 2. Студентство – щаслива пора, пора пізнань, невичерпне джерело нашого натхнення.

Ведучий 1. Фізична культура і спорт об'єднують всі народи і нації, усі покоління різних часів. Вони приносять мир, здоров'я, дарують радість і моральне задоволення людям.

Ведучий 2. Спортивне життя наших студентів доволі насичене та різноманітне. Упродовж багатьох років у нашому університеті проводять спартакіади з 11 видів спорту на першість серед академічних груп, змагання серед курсів та загальну першість університету серед збірних команд факультетів.

Ведучий 1. Активну участь у спартакіаді завжди беруть наші першокурсники. Найкраще підготовлені з них посідають призові місця на районних, обласних і навіть усеукраїнських змаганнях. Тому і сьогодні ми маємо честь відкрити Спартакіаду. Бажаємо Вам спортивного духу, непохитної волі та жаги до життя й перемоги!

Ведучий 2. Для підняття прапора запрошуємо переможців і призерів Спартакіади університету. Слово для привітання надаємо завідувачеві кафедри фізичного виховання.

Підняти прапор змагань. Звучить гімн.

Спортсмени виходять. Команди і судді стають на вихідне положення.

Ведучий 1. Шановні судді, сподіваємося, що ваша робота буде найоб'єктивнішою.

Ведучий 2. У змаганнях беруть участь збірні команди 4, 3, 2, та 1-го курсів, у складі десятих осіб.

Ведучий 1. Ми хочемо, щоб сьогодні першокурсники продемонстрували свої спортивні здібності, оскільки в подальшому саме їм продовжувати спортивні традиції нашого університету.

Ведучий 2. Бажаємо всім спортивного завзяття та настрою.

Ведучий 1. Біг сприяє всьому: навчанню, здоров'ю і труду.

Ведучий 2. Пропонуємо Вашій увазі естафету з переданням естафетної палиці.

Участь беруть усі учасники команди.

Ведучий 1. Виступ спортсменів ДЮСШ «Спартак» – вільні вправи.

Ведучий 2. Увага! Спортивний атракціон «Хто швидше одягне спортивну форму?». Швидкість і спритність продемонструють хлопці. Команди ознайомлені із завданням, тому пропонуємо розпочати виконання.

Ведучий 1. Підіб'ємо підсумки змагань.

Ведучий 2. У наступних змаганнях дівчата продемонструють вправу «Хула-хон2». Обертання обруча навколо тулуба.

Ведучий 1. У наступних змаганнях ми побачимо, як кожна з команд володіє технікою ведення баскетбольного м'яча, ураховуючи і швидкість.

Естафета з веденням баскетбольного м'яча.

Ведучий 2. Далі естафета – *комбінована*. Учасники проходять 4 етапи: біг зі скакалкою, перенесення набивного м'яча, стрибки в обруч та підбивання тенісного м'яча ракеткою.

Ведучий 1. Красу і грацію, пластику і координацію демонструють студенти секції «Шейпінг».

Ведучий 2. Спортивні конкурси тривають. Силу і спритність рук продемонструють хлопці, виконуючи вправу «Підняти гирі».

Ведучий 1. А яке ж свято без наших славних козаків, їхньої сміливості, витривалості та спритності. А ось і вони! Сьогодні вони теж візьмуть участь у наших змаганнях (виступ козаків від першого курсу).

1. 2. 3.

Від другого

1. 2. 3.

Від третього:

1. 2. 3.

Від четвертого:

1. 2. 3.

Козацькі розваги: змагання з перекочування діжок.

Ведучий 1. А наостанок козаки хочуть вам щось побажати.

Хай добрі люди вам щастя буде – 1 козак.

Хай буде доля на всі роздолля – 2 козак.

А до того літ пребагато. – 3 козак.

На любов і на згоду – 4 козак.

Хай не буде переводу козацькому роду – усі разом.

Ведучий 2. Напруження спортивної боротьби зростає й зростає.

Ведучий 1. Ретельно готуються до змагань у перетягуванні канату наші дівчата.

Цей вид уперше включений до програми Олімпійських ігор 1900 р., він залишався до 1920 р.

У 2008 році перетягування канату знову передбачено в програмі Олімпійських ігор, де вже беруть участь жінки.

Ведучий 2. Чи готові вони – ми зараз побачимо. Для дівчат вагові категорії не враховують. Тільки на них обов'язково повинні бути одягнені рукавички. (Для інформації: у чоловіків існує 5 вагових категорій: 1 – загальна вага команди 560 кг, це легка категорія; 2 – напівсередня, 640 кг; 3 – середня, 680 кг; 4 – напівважка, 720 кг; 5 – важка, 800 кг.)

Ведучий 1. Оскільки сьогоднішнє свято для вас, шановні першокурсники, то саме студенти старших курсів передають вам спортивну естафету, щоб спорт поряд із наукою були вашим способом життя.

Команда першого курсу шикуються в одну шеренгу.

Студент 5 курсу читає «Наказ». «Ми, студенти 5-го курсу, наказуємо вам, першокурсники:

1. Знати роль фізичного виховання в житті людини і суспільства. (Обіцяєте? – Обіцяємо.)

2. Формувати морально-вольові якості та почуття патріотизму. (Обіцяємо.)

3. Формувати потребу до самостійних занять із фізичної культури і спорту.

4. Постійно підвищувати загальну фізичну підготовку. (Обіцяємо.)

5. Розвивати рухливі якості: витривалість; швидкість; спритність; гнучкість; силу. (Обіцяємо.)

Перший курс разом – обіцяємо!

6. Використовувати природні ресурси (сонце, повітря, воду) для загартування організму, обрати найкращу систему оздоровлення. (Обіцяємо.)

7. Займатись в улюбленій спортивній секції. (Обіцяємо.)

8. Брати участь у спортивних змаганнях. (Обіцяємо, обіцяємо, обіцяємо.)

Ведучий 2. А для того щоб спокійно навчатись і не мати зайвих проблем, пам'ятайте:

1. Треба своєчасно пройти медичний огляд та отримати медичну довідку.

2. Кожне пропущене заняття слід відпрацювати.

3. Хвороба – це причина вашого нездорового способу життя.

4. Пропущене заняття через хворобу також потрібно відпрацювати.

Ведучий 1. Хай вам щастить в усьому, бажаємо здоров'я, витримки, наснаги, спортивних злетів та рекордів!

Свято має не лише розважальну мету, воно покликане перевірити в юнацтва вміння і навички, здобуті протягом року. Це вміння ставити намети й облаштовувати табір, куховарити, правильно скласти вогнище і вільно орієнтуватися за компасом, картою, сонцем. А також це навички екологічного побуту в природі, життя в гурті й уміння не розгубитись у складній ситуації.

В інтелектуальних змаганнях, у подоланні туристичних перешкод організаторам вдається залучити найкращих студентів.

Кожен має змогу показати, на що він здатен, і заслужити довіру та повагу товаришів.

Свята, призначені якимось подіям, мають глибокий духовний і виховний зміст. Такі неформальні молодіжні акції стають усе популярнішими серед молоді України. У ході заходу традиційно використовують форми і методи, що вможливають найбільший виховний результат.

Модель-алгоритм сценарію спортивного свята «День студента» МЕТА І ЗАВДАННЯ

1. Патріотично-спортивні ігри мають виховувати звичку в студентів до систематичних занять фізичною культурою, правильно оцінювати прагнення гравців у змаганнях та іграх, формувати моральні якості, виховувати почуття гідності за пращурів.

2. Сприяти пізнавальному, емоційному підвищенню настрою молоді, закріплювати бажання займатися народними видами спортивних ігор.

3. Ознайомити студентів з історією виникнення свята «День студента».

Обладнання, інвентар: згідно з програмою.

1-ведучий. Добрий день вам, люди добрі!

Раді ми вас всіх вітати
Щастя та добра бажати!
Сьогодні свято, конкурс нині,
Сьогодні все студентство тут,
І в цьому залі радість лине,
Веселощі, розваги всіх нас ждуть.

Сьогодні ми відкриваємо свято, присвячене Дню студента.

Слово для привітання надаємо завідувачеві кафедри фізичного виховання.

2-ведучий. 17 листопада українські студенти разом зі студентами всього світу відзначають своє свято «День студента». В Україні його почали відзначати з 1999 року, відтоді як Президент 16 червня того ж року видав указ «Про День студента» на підтримку ініціативи студентської молоді.

Історія свята студентів усього світу трагічна: 1939 року в окупованій Чехословаччині народ вийшов на демонстрацію, щоб відзначити річницю своєї країни. Влада, застосовуючи зброю, розігнала демонстрантів. Серед убитих виявився студент одного з празьких ВНЗ Ян Оплетала, у день похорону якого студенти влаштували маніфестацію. У відповідь на протест студентів проти загибелі ровесника німецькі солдати 17 листопада вигнали студентів із гуртожитків і відправили до концтабору Заксенхаузен.

1941 року в Лондоні на міжнародній зустрічі студентів країн, які боролися проти фашизму, започатковано міжнародний День студентів. Після війни в Празі, у серпні 1946 року, на Всесвітньому конгресі студентів створено міжнародне об'єднання демократичних студентських організацій – Міжнародний союз студентів. Згідно з його статутом, метою діяльності союзу є захист інтересів студентів, боротьба за мир, міжнародну безпеку, національне визволення, соціальний прогрес, гуманізацію і демократизацію освіти.

Міжнародний союз студентів був ініціатором та організатором проведення всесвітніх форумів та фестивалів молоді й студентів, зустрічей солідарності студентів різних країн світу; міжнародних студентських семінарів із питань освіти, студентської преси, спорту, соціально-економічних проблем. Фестивалі ці проходили в різні роки і в різних країнах світу.

Серед молодіжних громадських об'єднань, що діють в Україні, сьогодні є і Українська студентська спілка, створена в 1989 році, яка налічує 6 000 членів.

За всіх часів для студентів ключовою цінністю була свобода – не лише не ходити на пари, а й свобода мати й обстоювати власну думку, свобода вибору професії і свого життєвого шляху. За всіх часів у студентів було загострене почуття

справедливості – не лише тоді, коли викладачі ставили занижену оцінку, а й коли йшлося про рівність можливостей, про забезпечення прав людини, права на самореалізацію. За всіх часів основою студентського життя була солідарність – не лише тоді, коли треба було “прикрити” товариша, а й у обстоюванні своїх глибоких інтересів.

Саме ви, студентство, є авангардом української молоді, саме ви берете участь у своєрідному етапі еволюції освіти, науки, громадських взаємин, пов'язаних із демократичними перетвореннями в Україні.

Хай студентська лава стане для вас відмінним стартом у майбутнє самостійне життя, у реалізації доленосних завдань, що стоять перед нашою державою у 21 столітті.

Хай молода енергія та оптимізм будуть вашими постійними супутниками у свята і будні! Хай ваші дні будуть радісними, сповненими сонця, тепла та щасливих незабутніх миттєвостей! А ще зичу вам міцного здоров'я та щастя!

2-ведучий. Як відомо, студенти дуже люблять весело відпочивати. Отож і ми пропонуємо весело провести час, подивитися, на що здатні наші студенти.

1-ведучий. Маємо надію, що сценарій свята, підготовлений кафедрою фізичного виховання, за підтримки ректорату і профкому, вам сподобається.

2-ведучий. А тепер познайомимося з командами. Першу доріжку представляє свободололюбива команда гуртожитку № 1 (девiз та представлення).

1-ведучий. На другій доріжці стартують славні козаки та козачки від гуртожитку № 2 (девiз та представлення).

2-ведучий. На третій доріжці стартують кмітливі та винахідливі студенти гурт. № 3 (девiз та представлення).

1-ведучий. На четвертій доріжці стартує команда, яка славиться своєю силою, відважністю та сміливістю, це представники гуртожитку № 4 (девiз та представлення).

2-ведучий. На п'ятій доріжці – знавці іноземних мов та законів природи, гуртожиток № 5 (девiз та представлення).

1-ведучий. У кожній команді є вболівальники, отож попросимо вас широко допомагати своїм командам, підтримуючи їх.

2-ведучий. Розпочнемо наші змагання. Першою буде естафета “стрибки в мішку” (програма подана далі).

1-ведучий. Наступною буде “комплексна” естафета.

2-ведучий. Не секрет, що всі студенти люблять солодощі, тому третьою буде естафета “з цукеркою”.

1-ведучий. Четвертою буде захоплива естафета “бій подушками”.

2-ведучий. Мабуть, учасники змагань зголодніли. А тому п'ятою буде естафета “вечеря студента”.

1-ведучий. Щоб визначити найсильнішого учасника з команди, проведемо змагання з “армреслінгу”.

2-ведучий. Мабуть, учасників змагань і спрага замучила. Отож проведемо наступну естафету, що має назву “улюблений напій”

1-ведучий. Силу можна визначити не лише армреслінгом, а й підніманням гир. Отож розпочнемо восьму естафету найсильніших учасників команд – перетягування канату.

1-ведучий. Ось і закінчилися наші змагання, присвячені Дню студента. Поки журі підбивають результати змагань, проведемо конкурс серед вболівальників. Потрібно закінчити прислів'я, що ми розпочнемо. Запрошуємо до нас по одному вболівальнику з кожної команди. Переможець принесе команді додатковий бал.

1. Бережи одяг поки новий, а здоров'я поки... (молодий).

2. Козак – це людина чесна і смілива, найдорожча йому... (Батьківщина).

3. Хто кожен день починає з зарядки, у того все буде... (в порядку).

4. Без заняття з фізкультури не зміцнить... (мускулатури).

5. Як немає сили, то й весь світ... (не милий).

2-ведучий. А зараз для вас підготували свій танець студенти.

1-ведучий. Слово для оголошення результатів та нагородження переможців надаємо завідувачеві кафедри фізичного виховання (ректору).

Нагородження переможців

2-ведучий. Вітаємо переможців, а всім учасникам бажаємо здоров'я.

1-ведучий. Шановні гості, ми щиро дякуємо вам за те, що прийшли на цей святковий вечір. Хай вам щастить. Здоров'я, радості і щастя Вам!

Програма змагань, присвячених «Дню студента»

№	Зміст	Кількість учасників з 1 команди	Інвентар для 1 команди
1.	Стрибки в мішку (на старті в мішках). Від лінії старту виконувати стрибки в мішку до медболу. За медболом зняти мішок і виконати біг назад із мішком, передаючи естафету наступному.	8 осіб	1 мішок, медбол
2.	Комплексна естафета 1 етап: стрибки по жаб'ячому (в повному присіді, руки на колінах). 2 етап: перекид уперед (на маті). 3 етап: прискорення до обруча. 4 етап: у присіді одіти на себе обруч і вийти з нього. 5 етап: з'їсти 1 банан повністю і промовити голосно судді слово: «Вітаю». 6 етап: назад біг до мата, переворот уперед і біг до своєї колони.	8 осіб	1 мат, 1 обруч, 8 бананів, 1 стіл
3.	Естафета з цукерками Перший учасник біжить до стільця з цукерками (руки за спиною), зубами бере 1 цукерку і переносить у пусту тарілку. Повертається назад і передає естафету наступному. Те ж саме виконує вся команда.	8 осіб	2 стільці, 2 тарілки, 8 цукерок
4.	Бій подушками Учасники з протилежних команд стають на колоду. За сигналом збивають один одного подушками.	1 хлопець	2 подушки
5.	Вечеря студента За сигналом хлопець з'їдає 5 пиріжків, бере тарілку з тістечком, підносить до дівчини і каже голосно: «Пригощаю». Дівчина якомога швидше з'їдає тістечко і каже голосно «Дякую».	1 хлопець, 1 дівчина	5 пиріжків, 1 тістечко, 1 секундо-мір
6.	Армреслінг	1 хлопець	1 стіл
7.	Улюблений напій Якомога швидше випити молоко з соски	1 дівчина	0,5 л молока, 1 соска, 1 пляшка
8.	Богатирі Поштовх гирі однією рукою від плеча.	1 хлопець	1 гиря (24 кг)
9.	Перетягування каната	8 осіб	Канат

Сценарій відкриття спортивного свята

У призначений день кожен факультет одягнений у спортивну форму, має виготовлене власноруч оформлення. Свято починається шиккуванням і виходом команд (до складу кожної команди входить 5 чоловіків і 5 жінок).

Команди з'являються на майданчику. Очолює колону суддівська бригада, одягнена в білу форму. Команди шикуються на доріжках, згідно з жеребкуванням.

Привітальне слово має завідувач кафедри. Свято оголошують відкритим.

Після привітання починається програма змагань «Спортивне свято».

1-й ведучий. Добрий день вам, любі друзі!

2-й ведучий. Ми раді вітати вас на нашому святі.

1-й ведучий. Сьогодні ми відкриваємо свято, присвячене завершенню Спартакіади університету. Таке свято проводять щорічно. Адже спорт об'єднує всі народи і нації, усі покоління різних часів. Він приносить мир, здоров'я, щастя і свободу, дарує радість і моральне задоволення людям.

2-й ведучий. Протягом навчального року ви ознайомились зі спортивними баталіями та змаганнями в 11 видах спорту нашого університету. Велику популярність мають футбол, волейбол, легка атлетика, баскетбол, шахи, настільний теніс та інші види спорту.

1-й ведучий. Поздоровляємо всіх присутніх зі святом і бажаємо всім спортивного завзяття і доброго настрою!

2-й ведучий. А зараз ми переходимо до нашої спортивної програми з рухливих ігор.

Програма змагань зі спортивного свята «Рухливі ігри»

1-й ведучий. Стройовий огляд команд.

Умова: згідно з розміщенням команд, команди, що представляють факультети, крокують по своїх доріжках. Головний суддя коментує спортивні досягнення на певному факультеті за навчальний рік.

Стройовий огляд команд.

1. У змаганнях із рухливих ігор беруть участь збірні команди факультетів.

На першу доріжку виходить команда факультету. Команда крокує по своїй доріжці. Коротко характеризують спортивні досягнення за рік.

На другій доріжці крокують учасники команди факультету (перераховують усі команди).

Кожна названа команда, представлена від факультету, крокує по своїй доріжці. Стисло характеризують спортивні досягнення за рік.

Відразу ж після параду команд журі виставляє командам бали за зовнішній вигляд.

2-й ведучий.

2. До програми змагань входить представлення команди – це показові виступи з ритмічної гімнастики.

До вашої уваги представлення команди факультету.

Усі команди, згідно з результатами жеребкування, представляють оригінальну композицію.

Після завершення показових виступів із ритмічної гімнастики журі виставляє бали, ураховуючи синхронність рухів, чіткість та якість виконання елементів.

Після кожного номера програми, відповідно до розташування по доріжках, кожен факультет представляє номер художньої самодіяльності.

Наступний вид – загальнокомандна естафета «*Намалюй сонечко*».

Умова: команди по 10 учасників стоять на лінії старту. Перший тримає медбол, другий, третій, четвертий, п'ятий – тримають гімнастичну палицю. Перший біжить до позначеного місця і кладе медбол, назад повертається бігом, другий, третій, четвертий і п'ятий по черзі біжать і кладуть гімнастичну палицю кругом медбол. Шостий, сьомий, восьмий, дев'ятий біжать до «сонечка», забирають одну з гімнастичних палиць і передають естафету наступному. Останній забирає медбол і біжить до своєї команди.

Загальнокомандна естафета «Хто далі?»

Умови: участь бере 10 осіб. Команда розташовується в колону по одному, за сигналом перший учасник стрибає в довжину з місця, від місця приземлення починає стрибати наступний учасник і так далі виконує вся команда. Перемагає та команда, яка далі стрибнула в довжину.

Відштовхуються перед стрибками біля лінії вимірювання, лінію не переступають, учасник стрибає тільки один раз, результат вимірюють від найближчого сліду, залишеного будь-якою частиною тіла стрибуна до лінії відштовхування.

Загальнокомандна естафета «Подвійна переправа»

Умова: команди шикуються в колону по одному. За сигналом перші гравці біжать до медболу (який розташований на відстані 15-18 м), оббігають медбол, повертаються і беруть 2-го гравця, знову біжать до медболу, вони удвох оббігають медбол, 1-й гравець залишається за медболом, 2-й гравець повертається до команди і бере 3-го гравця. Вони також оббігають медбол, 2-й гравець залишається за медболом, 3-й гравець повертається до команди і т. ін. Закінчується гра тільки тоді, коли всі гравці оббіжать медбол і команди повернуться на свої місця.

Загальнокомандна естафета «У парах»

Умова: команда шикуються по двоє на лінію старту.

I-ша пара – стоячи спиною один до одного, руки в ліктях у замок, виконують стрибки приставними кроками за медбол, зворотно повертаються бігом, узявшись за руки.

II-га пара – стоячи обличчям один до одного, тримають гімнастичну палицю. Просуваючись боком уперед, переступати (на кожен крок) через палицю до медболу. Палку залишають за медболом, назад повертаються бігом, узявшись за руки.

III-тя пара – узявшись за руки, виконує ведення баскетбольного м'яча до медболу один учасник, у зворотному напрямку ведення виконує другий учасник.

IV-та пара – «Чехарда». Один з учасників приймає положення напівприсяду зігнувшись, другий перестрибує через нього, ноги нарізно. Після приземлення приймає положення напівприсяду зігнувшись. Завдання виконують до медболу. Зворотно повертаються бігом, узявшись за руки.

V-та пара – беруть участь 3 особи. Двоє несуть третього на складених замком руках (прийом перенесення потерпілого), назад усі повертаються бігом.

Конкурс штрафних кидків

Умова: по одному учаснику від кожної команди. Кожен учасник виконує 5 штрафних кидків. Переможця визначають за кількістю влучень.

Загальнокомандна естафета

1 естафета. Один учасник біжить із двома обручами. На відстані 5 м до лави він кладе один обруч, оббігає лаву, кладе другий обруч на відстані 5 м після лави, оббігає медбол. Повертаючись назад, пролазить через один обруч, пробігає поряд (повз) із лавою, добігаючи до другого, пролазить в обруч і стає в кінець колони.

2 естафета. Один учасник пролазить в один обруч, оббігає лаву, пролазить у другий обруч, оббігає медбол. Повертаючись назад, швидко збирає обручі.

3 естафета. Один учасник веде баскетбольний м'яч до лави, потім робить ведення м'яча по лаві, а сам біжить біля лави. Далі веде м'яч до медбола, назад повертається з веденням м'яча.

4 естафета. Один учасник біжить із баскетбольним м'ячем. Добігаючи до лави, робить ходіння по лаві, приставляючи стопу до носка. Передає м'яч за спиною навколо себе з руки в руку, після цього біжить до медболу, назад повертається з веденням м'яча.

5 естафета. Один учасник біжить до лави з малим м'ячем, передає м'яч 4 рази навколо лави, добігає до медболу. Назад повертається, бігом обертаючи м'яч кистями попереду себе.

6 естафета. Один учасник біжить із набивним м'ячем до лави, котить м'яч по лаві, тримаючи руку постійно біля м'яча. Після цього бере м'яч у руки і біжить до медболу, оббігає медбол. Назад повертається таким же чином.

7 естафета. Один біжить із 4 кеглями, ставить один кегль на позначці 3 м, дві кеглі – на лаві, 4 кеглю – на відстані 3 м від лави, оббігає медбол. Назад повертається між кеглями та лавою.

8 естафета. Один біжить між кеглями і лавою, оббігає медбол, назад повертається, збиваючи кеглі.

9 естафета. 2 гравці, тримаючись за руки, біжать до лави і по черзі стають по 2 рази один за іншим, використовуючи довжину всієї лави, оббігають медбол. Назад повертаються бігом, тримаючись за руки.

У кінці змагань журі й судді підбивають підсумки змагань. У цей час команди вишиковуються в колону по одному. Головний суддя оголошує підсумки змагань та підсумки Спартакіади університету.

Урочиста церемонія нагородження. Запрошують капітанів команд для спущення прапора.

Ведучі. Дорогі друзі! Спортивне свято завершено. Дякуємо учасникам змагань, уболівальникам, гостям, суддям, бажаємо їм міцного здоров'я, творчих успіхів. До побачення! До нових зустрічей!

Тести оцінки знань студентів із методики виконання наукових робіт

Уважно прочитайте питання тестів і всі варіанти відповідей на нього. На кожне питання правильною є лише одна відповідь. Запишіть її номер на бланку відповідей. Виправлення не допускаються!

1. Що таке наука?

1) соціальний інститут (співтовариство вчених, сукупність наукових установ і структур наукового обслуговування); 2) результат (наукові знання); 3) процес (наукова діяльність); 4) усі варіанти правильні; 5) правильні варіанти 2 і 3.

2. Від чого залежить успіх будь-якого дослідження?

1) від правильного вибору й використання методів наукового пізнання; 2) від володіння методикою дослідження; 3) від бажання проводити дослідження; 4) правильні всі відповіді; 5) правильні варіанти 1 і 3.

3. Які основні джерела підготовки дослідження?

1) наукова література (книги, журнали й т. ін.); 2) нормативно-правові документи; 3) засоби масової інформації; 4) практика; 5) правильні всі відповіді; 6) правильні варіанти 1, 2, 3.

4. За глибиною й мірою складності дослідження бувають:

1) анкетними; 2) аналітичними; 3) описовими; 4) розвідувальними; 5) спостережувальними; 6) правильні всі відповіді; 7) правильні варіанти відповіді 2, 3, 4.

5. Хто є учасником спеціалізованих опитувань?

1) кореспонденти; 2) респонденти; 3) експерти; 4) усі названі; 5) правильні варіанти 1 і 2.

6. Що входить до методологічної частини програми дослідження?

1) обґрунтування актуальності; визначення мети, об'єкта й предмета дослідження, його логічний аналіз, гіпотеза й завдання; 2) визначення обстежуваної сукупності; характеристика використовуваних методів дослідження; логічні схеми обробки інформації; 3) робочий план дослідження; 4) допоміжні документи дослідження; 5) інструментарій дослідження; 6) правильні всі відповіді; 7) правильні варіанти 1, 2.

7. Предмет дослідження це:

1) те, що цікавить дослідника в об'єкті дослідження; 2) носій проблеми; 3) уявний результат; 4) усі відповіді правильні.

8. Чи може в дослідженні бути два предмети?

1) так; 2) ні.

9. Чи можуть збігатися об'єкт і предмет дослідження?

1) так; 2) ні.

10. Що є інструментарієм дослідження?

1) документ для збору первинної наукової інформації; 2) робочий план програми дослідження; 3) заповнений бланк анкети або іншого виду опитування; 4) правильні всі відповіді; 5) правильні варіанти 1, 3.

11. Яка кінцева мета логічного аналізу предмета дослідження?

1) одержання результатів; 2) вироблення індикаторів; 3) формулювання гіпотези; 4) правильні всі відповіді; 5) правильні відповіді 2 і 3.

12. Що сприяє вимірюванню фізкультурно-педагогічних явищ?

1) наявність робочого плану; 2) правильно підібрана шкала; 3) логічний аналіз предмета дослідження; 4) правильні всі відповіді.

13. Що таке вибірка дослідження?

1) припущення, що висувається для пояснення яких-небудь фактів, явищ і процесів, які треба підтвердити або спростувати; 2) відношення предмета до його визначальних явищ, без яких він існувати не може; 3) мікромодель генеральної сукупності; 4) усі відповіді правильні; 5) правильні відповіді 1 і 2; 6) правильні відповіді 2 і 3.

14. Які типи шкал призначені для вимірювання суб'єктивних ознак?

1) номінальна; 2) рангова; 3) інтервальна; 4) правильні всі відповіді; 5) правильні варіанти 1 і 2; 6) правильні варіанти 1 і 3.

15. Який метод не є теоретичним?

1) аналіз; 2) синтез; 3) дослід; 4) моделювання.

16. Синтез – це:

1) поєднання різних сторін і ознак досліджуваних явищ у єдине ціле за змістом; 2) виділення головного й другорядного; 3) виділення загальних ознак явищ і на цій основі їх поєднання в одну групу; 4) правильні всі варіанти.

17. Що таке інтерв'ювання?

1) метод усного опитування через особистий контакт дослідника з опитуваним; 2) метод письмового опитування; 3) і те, й інше.

18. Від чого залежить успіх опитування?

1) від змісту анкети або інтерв'ю; 2) від якості роботи дослідника; 3) від ситуації опитування; 4) від психологічного стану опитуваного; 5) усі відповіді правильні; 6) правильні відповіді 1 і 2.

19. На якому етапі дослідження відбувається вибіркового опитування анкет?

1) підготовка дослідження; 2) збір первинної інформації; 3) підготовка інформації до обробки та її обробка; 4) аналіз обробленої інформації; 5) правильні всі відповіді; 6) правильні відповіді 2 і 3.

20. Якими бувають документи за способом фіксації інформації?

1) первинні; 2) письмові; 3) статистичні; 4) іконографічні; 5) технічні; 6) правильні всі відповіді; 7) правильні відповіді 1 і 5; 8) правильні відповіді 2–5.

21. На якому етапі дослідження можна використовувати метод спостереження?

1) на підготовчому; 2) на етапі збору інформації; 3) на етапі підготовки інформації до обробки; 4) на етапі узагальнення; 5) на всіх етапах; 6) правильні відповіді 1, 2 і 4.

22. Різновидом якого дослідження є експеримент?

1) пілотажного; 2) описового; 3) аналітичного; 4) будь-якого з названих.

23. Які характеристики експерименту називаються контрольними?

1) ті, які штучно вводяться дослідником; 2) ті, які змінюються під впливом тих, що вводяться; 3) будь-які, що контролюються дослідником.

24. Отримані внаслідок обробки інформації дані називають:

1) первинною інформацією; 2) узагальненою інформацією; 3) обидва варіанти правильні.

25. Де в тексті дослідження розташовують таблиці?

1) скрізь, де є місце; 2) після посилання на них; 3) у додатках до роботи; 4) усі відповіді правильні; 5) правильні відповіді 2 і 3.

26. Де в тексті дослідження вказується номер і назва малюнка?

1) над малюнком; 2) під малюнком; 3) збоку від нього; 4) там, де є місце.

Щиро вдячні за участь у тестуванні.

Тест “Комуникативна готовність до діалогу з дитиною” (методика І. І. Риданової)

Уважно прочитайте сформульовані нижче думки. Виберіть один із трьох варіантів відповідей на поставлені питання й обведіть його кружечком.

1. Хто з учнів, на Ваш погляд, потребує довірливої бесіди?

а) неуспішний; б) недисциплінований; в) кожен.

2. Які Ваші дії, якщо дитина явно ухиляється від бесіди?

а) вимагаю, щоб вона залишилася після уроків; б) пропоную вибрати відповідний день; в) терпляче чекаю нагоди.

3. Які виховні цілі для Вас є пріоритетними під час бесіди з дитиною?

а) уточнення мотивації поведінки; б) допомога в розвитку особистої відповідальності дитини за свої вчинки; в) спонукання до усвідомлення своїх помилок.

4. Як, на Вашу думку, слід звертатися до учня?

а) на “Ви”; б) на “ти”; в) по імені, а не по прізвищу; г) по прізвищу.

5. Із чого Ви починаєте бесіду?

а) із постановки конкретних питань; б) зі створення довірливої атмосфери; в) із повідомлення мети розмови.

6. На чому Ви акцентуєте свою увагу під час бесіди?

а) на отриманні інформації; б) на підтексті мовних висловлювань; в) на манерах, зовнішності дитини.

7. Як часто Ви ставите прямі питання?

а) часто; б) рідко; в) ніколи.

8. Яка ситуація у Вас складається частіше?

а) більше говорите Ви; б) більше говорить дитина; в) Ви й дитина говорите приблизно однаковий час.

9. Які педагогічні прийоми Ви вважаєте доцільними в бесіді з дитиною?

а) уважно слухаю, щоб зрозуміти зміст сказаного; б) на рівних обмінююся думками й відчуттями; в) спонукаю вислухати мене, щоб виконати необхідну дію.

10. Що Вас надихає в співрозмовнику?

а) самокритичність; б) довіра; в) бажання сподобатися.

11. Яка Ваша реакція на дитячий обман?

а) відкрито виражаю обурення; б) терпляче вислуховую без коментарів, щоб краще зрозуміти причини; в) пояснюю, до чого може призвести обман.

12. Які прояви характеру дитини викликають у Вас тривогу?

а) замкнутість; б) агресивність; в) брехливість.

13. Що Ви вважаєте педагогічно доцільним?

а) домогтися від дитини згоди з Вами; б) спонукати критику Вашої позиції; в) заохочувати прагнення відстоювати свою точку зору.

14. Який настрій Ви прагнете ініціювати в дитини до кінця бесіди?

а) каяття за допущені помилки й дії; б) упевненість у здатності самому вирішувати свої проблеми; в) незадоволеність собою.

15. Що Ви відчуваєте після завершення бесіди?

а) засмучення, оскільки домігся щирого каяття дитини, яка зробила непристойний вчинок; б) задоволення, тому що стаю ближчим до дитини; в) упевненість у тому, що знайдений правильний підхід до виховання дитини.

16. Яку бесіду Ви вважаєте педагогічно результативною?

а) якщо вона допомогла краще зрозуміти дитину; б) якщо вона допомогла їй зрозуміти себе; в) якщо вона допомогла дитині краще зрозуміти Вас.

17. Що Вам дає діалог із дитиною в особистому сенсі?

а) свіжий погляд на світ; б) імпульс до самовдосконалення; в) адекватніше уявлення про резерви характеру дитячої особистості.

Дякуємо за участь у тестуванні.

Оцінка: варіант “а” – 3 бали; варіант “б” – 5 балів; варіант “в” – 3 бали;

Результат: якщо набрано більше 55 балів, то можна констатувати високий рівень комунікативної готовності до діалогу з дитиною; загальна сума менше 30 балів свідчить про недостатній рівень комунікативної готовності до роботи з дітьми; менше 20 балів – середній рівень і менше 10 – низький рівень.

Додаток Р

Програма інтерактивного тренінгу “Вчимося слухати, говорити, аналізувати”

Завдання тренінгу: розширити можливості встановлення контакту в різних ситуаціях професійного спілкування; виробити навички розуміння інших людей, себе, а також взаємин між людьми; оволодіти навичками ефективного слухання; активізувати процес самопізнання й самоактуалізації; розширити діапазон комунікативних здібностей.

Спілкування людей – надзвичайно складний процес. Неефективність у спілкуванні може бути пов'язана з повною або частковою відсутністю того або іншого комунікативного вміння, наприклад, уміння орієнтуватися й поводитися в конкретній професійній ситуації. Розв'язати цю проблему можна за допомогою гри, оскільки вона є моделлю, наприклад, професійної або життєвої ситуації. Цінність комунікативної гри полягає в тому, що, роблячи помилки в штучній ситуації спілкування, людина не

відчуває тієї відповідальності, яка в реальному житті неминуча. Це дає змогу більше пробувати, проявляти творчість, шукати ефективніші форми взаємодії один з одним і не боятися “поразки”.

Безперечним позитивом ігрових вправ є можливість отримати оцінку своєї поведінки з боку інших, порівняти себе з іншими, скоригувати своє спілкування в майбутніх професійних ситуаціях. Слід пам'ятати, що набагато легше помітити помилки й неточності в спілкуванні з однокурсниками, учнями, викладачами, ніж свої власні.

Хід заняття.

На початку заняття можна провести самооцінку комунікативних навичок і вмінь кожного учасника. Ведучий малює на дошці (або чіпляє заздалегідь приготований малюнок) “щаблі комунікативної майстерності вчителя фізичної культури”. Лівий край – майстер комунікації, правий – рівень майстерності. Завдання – знайти своє місце на цих щаблях і стати туди відповідно до своїх власних уявлень. У кінці заняття можна повторити цю процедуру з різними варіантами додавань. Наприклад, кожному з учасників проранжувати інших за рівнем комунікативних здібностей на початку і наприкінці заняття.

Наступний крок – інформаційне повідомлення ведучого про невербальні канали комунікації: очі й контакт за допомогою погляду; обличчя й лицьова експресія; жести; пози; тактильні відчуття (торкання); дистанція під час спілкування.

Успішність заняття багато в чому визначається мотивацією навчання ефективному спілкуванню. Вироблення мотивації може відбуватися за допомогою різних завдань: проведення рольової гри на професійно значущу тему, проведення з подальшим обговоренням відеозапису групової дискусії; програвання особистих проблем у спілкуванні.

“Візуальне відчуття”

Мета: вдосконалення перцептивних навичок сприйняття й презентація один одного.

Усі сідають колом. Ведучий просить, щоб кожен уважно подивився на обличчя решти учасників. Через 2-3 хвилини всі повинні закрити очі й спробувати уявити собі інших членів групи. Протягом 1-2 хвилин потрібно фіксувати в пам'яті особу, яку вдалося найкраще уявити. Після виконання вправи група ділиться своїми відчуттями й повторює вправу. Завдання: кожен з учасників повинен постаратися відтворити в пам'яті якомога більшу кількість партнерів.

“Крізь скло”

Мета: формування взаєморозуміння партнерів по спілкуванню на невербальному рівні.

Один з учасників задає текст, записуючи його на папір, але передає його ніби крізь скло, тобто мімікою й жестами, інші називають те, що зрозуміли.

Ступінь відповідності переданого тексту й записаному свідчить про вміння встановлювати контакт.

“Дискусія”

Мета: формування паралінгвістичних й оптикокінетичних навичок спілкування; вдосконалення взаєморозуміння партнерів по спілкуванню на невербальному рівні.

Група розбивається на “трійки”. У кожній трійці розподіляються обов'язки. Один з учасників грає роль “глухонімого”: він нічого не чує, не може говорити, але в його розпорядженні – зір, жести, пантоміміка; другий учасник грає роль “глухого й паралітика”: він може говорити і бачити; третій “сліпо-німий”: він здатний тільки чути і показувати. Усій трійці пропонується завдання, наприклад, домовитися про місце, час і мету зустрічі.

На вправу відводиться 15 хвилин.

“Так”

Мета: удосконалення навичок емпатії та рефлексії.

Група розбивається на пари. Один з учасників говорить фразу, що виражає його стан, настрій або відчуття. Другий учасник повинен поставити йому запитання, щоб уточнити й з'ясувати деталі. Наприклад, "Дивно, але я помітила, що коли багато бігаю, то моє мислення активізується". Вправа вважається виконаною, якщо у відповідь на розпитування учасник отримує три ствердні відповіді – "так".

"Передача руху по колу"

Мета: удосконалення навичок координації та взаємодії на психомоторному рівні; розвиток уяви й емпатії.

Усі сідають у коло. Один з учасників групи починає дію з уявним предметом так, щоб її можна було продовжити. Сусід повторює дію й продовжує її. Таким чином, предмет обходить коло й повертається до першого гравця. Той називає переданий ним предмет, і кожен з учасників, у свою чергу, називає, що передавав саме він. Після обговорення вправа повторюється ще раз.

Техніка активного слухання

Численні дослідження показують, що успіх людини, яка працює в галузі постійного спілкування, на 80% залежить від його комунікативної компетентності. Невміння спілкуватися з людьми може бути однією з причин звільнення або неприймання на роботу. Наприклад, статистика показує, що семеро з десяти звільнених учителів покидають місце роботи не тому, що не виконують свої професійні обов'язки, а через конфлікти з колегами й директором або завучем.

Непродуктивність у спілкуванні може бути пов'язана з відсутністю комунікативних умінь або з труднощами їх практичної реалізації (стомлення, неувага, умови діяльності, особливості ситуації тощо). Щоб ствердити вищесказане ведучий аргументовано апелює до тих випадків, коли учасники дискусії "пропустили" висловлювання інших або спотворювали їх при відтворенні розмови по пам'яті.

Інструкція: Вашій увазі пропонується методика визначення ступеня вираженості вміння слухати іншу людину.

Перед Вами 16 запитань, на кожне з яких Ви повинні відповісти твердженням "так" або "ні". Слід пам'ятати, що немає "правильних" або "неправильних" відповідей, оскільки люди різні й кожен висловлює свою думку. Головне, прагніть відповідати чесно, не намагайтеся справити гарне враження, відповіді повинні бути правдивими. Вільно й широко висловлюйте свою думку. У цьому випадку Ви зможете краще пізнати себе.

Запитання:

1. Чи чекаєте Ви терпляче, поки інший закінчить говорити й дасть Вам можливість висловитися?
2. Чи поспішаєте Ви ухвалити рішення до того, як зрозумієте суть проблеми?
3. Чи слухаєте Ви лише те, що Вам подобається?
4. Чи заважають Вам слухати співрозмовника Ваші емоції?
5. Чи відволікаєтеся Ви, коли співрозмовник висловлює свої думки?
6. Чи запам'ятовуєте Ви замість основних моментів бесіди які-небудь неістотні?
7. Чи заважає Вам слухати упередження?
8. Чи припиняєте Ви слухати співрозмовника, коли виникають труднощі в його розумінні?
9. Чи займаєте Ви негативну позицію до співрозмовника?
10. Чи завжди Ви слухаєте співрозмовника?
11. Чи ставите Ви себе на місце співрозмовника, щоб зрозуміти, що змусило його говорити саме так?
12. Чи приймаєте Ви до уваги той факт, що у Вас зі співрозмовником можуть бути різні предмети обговорення?

13. Чи допускаєте, що у Вас і у Вашого співрозмовника може бути різне розуміння значення слів, які вживаються?
 14. Чи намагаєтеся Ви з'ясувати той факт, чим викликана суперечка: різними точками зору, постановкою питання й т. ін.?
 15. Чи уникаєте Ви погляду співрозмовника під час розмови?
 16. Чи виникає у Вас непереборне бажання перервати співрозмовника й вставити своє слово за нього або всупереч йому, випередити його у висновках?
- Обробка результатів: підраховується кількість відповідей “так” і “ні” і приписуються бали.

Інтерпретація:

- 6 балів і нижче свідчать про низьку міру вираженості вміння слухати інших, про спрямованість у ході спілкування на себе (тобто задоволення своїх домагань незалежно від інтересів партнера). Понижена чутливість в оцінці поточної ситуації – коли мовчати й слухати, а коли говорити. Необхідне навчання навичкам ефективного слухання;
- від 7 до 10 балів – середній ступінь вираженості вміння слухати співрозмовника. Це вміння швидше виявляється ситуативно й залежить від зацікавленості до інформації. Потрібне вдосконалення навичок і прийомів активного слухання;
- 10 балів і вище свідчать про явно виражене вміння слухати інших незалежно від зацікавленості до інформації. Така людина є ефективним працівником (якщо в основі діяльності лежить спілкування з людьми).

Хід тренінгу.

Учасники розбиваються на пари й вирішують, хто говорить, а хто слухає. Потім ведучий повідомляє, що завданням тих, хто слухатиме – уважно вислухати протягом 2-3 хвилин дуже нудну розповідь. Потім ведучий відкликає в бік майбутніх розповідачів нібито для того, щоб проінструктувати їх, як зробити розповідь дуже нудною. Насправді ж дає роз'яснення (так, щоб слухачі не чули цього), що суть не в тому наскільки нудною буде розповідь, а в тому, щоб розповідач фіксував типові реакції слухачів. Для цього розповідачеві рекомендується під час розповіді зробити в зручний момент паузу, щоб отримати яку-небудь реакцію слухачів (кивок, жест, слова тощо). Якщо протягом 7–10 секунд виражена реакція відсутня, слід продовжити розповідь і знову зробити паузу й запам'ятати наступну реакцію слухача. На цьому вправа припиняється.

Усім членам групи розкривається справжній зміст інструкції й мета вправи. Розповідачів просять тримати в пам'яті зміст реакцій слухачів (кваліфікувавши видиму відсутність реакцій як “глухе мовчання”). Ведучий називає найбільш типові прийоми слухання, даючи необхідні пояснення.

Типові прийоми слухання:

1. Глухе мовчання.
2. Угу-піддакування (“ага”, “угу”, “да-да”, “ну”, “так-так”, кивання підборіддям тощо).
3. Відлуння – повторення останніх слів співрозмовника.
4. Дзеркало – повторення останньої фрази зі зміною порядку слів.
5. Парафраза – відтворення змісту вислову партнера іншими словами.
6. Спонування – вигуки та інші вирази, які спонукають співрозмовника продовжити перервану мову (“Ну і...”, “То й що далі?”, “Давай-давай” і т. ін.).
7. Уточнюючі запитання на зразок: “Що ти мав на увазі, коли говорив...”.
8. Навідні запитання на зразок: “Що-де-коли-чому-навіщо”, які розширюють сферу, якої торкнувся розповідач, нерідко такі запитання відводять від лінії, наміченої розповідачем.
9. Оцінки, поради.

10. Продовження – коли слухач вклинюється в розповідь і намагається завершити фразу, почату розповідачем, “підказує слова”.
11. Емоції – “клас”, “ах”, “чудово”, сміх, “ну-й-ну”, “сумний вираз обличчя” тощо.
12. Нерелевантні й псевдорелевантні вислови – вислови, які не стосуються справи або стосуються лише формально (“а в спорті все інакше” і далі розповідає про олімпійський спорт, “до речі про музику...” і розповідає про музичні новини).

Після ознайомлення зі списком ведучий пропонує розповідачам описати спостережувані ними реакції слухачів і класифікувати їх на основі наведеної схеми. Виявляються найбільш часто використовувані реакції й обговорюються їхні позитивні й негативні сторони в ситуаціях спілкування. У контексті заняття доречно привести триразову схему вислуховування: “Підтримка – З’ясування – Коментування” й обговорити доцільність появи тих або інших реакцій на різних тактах вислуховування. Так, на такті “Підтримки” найбільш доречним є такі реакції, угу-піддакування, відлуння, емоційний супровід, на такті “З’ясування” – уточнюючі питання, а оцінки й поради прийнятні на такті “Коментування”.

Перший такт – підтримка (дати можливість розповідачу висловитися): мовчання, угу-піддакування, відлуння, емоційний супровід.

Другий такт – установа адекватності розуміння співрозмовника: уточнюючі питання.

Третій такт – коментування (висловлення своєї точки зору): оцінки, поради, коментарі.

Диспут

Вправа проводиться у формі диспуту. Учасники діляться на дві приблизно рівні за чисельністю команди. Потім вирішується, яка з команд займатиме одну з альтернативних позицій з якого-небудь питання, наприклад: прихильники й супротивники “загартування”, “куріння”, “режиму прийому їжі” тощо.

Аргументи на користь тієї або іншої точки зору члени команд висловлюють по черзі. Обов’язковою вимогою для гравців є підтримка висловлювань суперників і з’ясування суті аргументації. У процесі слухання той із членів команди, чия черга висловлюватися наступним, повинен реагувати угу-піддакуванням і відлунням, ставити уточнюючі запитання, якщо зміст аргументації не до кінця зрозумілий. Аргументи на користь позиції своєї команди можна висловлювати лише після того, як виступаючий тим або іншим способом дасть сигнал, що його зрозуміли правильно (кивок головою, “так, саме це я й мав на увазі”).

Ведучий стежить за черговістю виступів, за тим, щоб слухач здійснював підтримку висловлювання, не пропускаючи тактів, використовуючи при цьому реакції відповідного такту. Можна давати роз’яснення типу: “Так, Ви мене зрозуміли правильно” найлегше, просто повторивши слова співрозмовника, переконатися в правильності розуміння можна, перефразуючи його вислови. Застерегти учасників від спроб продовжувати і розвивати думки співрозмовника, приписуючи йому не його слова.

Закінчуючи вправу, ведучий коментує їх, звертаючи увагу на випадки, коли за допомогою парафрази вдалося добитися уточнення позицій учасників “диспуту”.

Дискусія при свідку

Учасники розбиваються на трійки. Один із членів трійки бере на себе роль спостерігача-контролера. Його завдання – стежити за тим, щоб учасники дискусії підтримували висловлювання партнерів, не пропускали другого такту і при парафразі використовували інші слова, тобто він виконує ті ж функції, що ведучий у попередній вправі. Два інших члени трійки, заздалегідь вирішивши, яку з альтернативних позицій вони займають, вступають у дискусію на вибрану ними тему, дотримуючись триразової схеми ведення діалогу. У ході вправи учасники міняються ролями, тобто роль спостерігача-контролера по чергово виконують усі члени трійки.

На вправу відводиться 15 хвилин.

Після закінчення відбувається загальне обговорення. Зразки питань для обговорення: Які труднощі у використанні схеми Ви мали у розмові?; Чи були випадки, коли після парафрази відбувалося уточнення позиції?; Хто з партнерів не зрозумів іншого – той, хто говорив, чи той, хто слухав?

“Карусель”

Мета: формування навичок швидкого реагування під час вступу в контакт; розвиток емпатії й рефлексії в процесі навчання.

У вправі відбувається серія зустрічей, причому кожного разу з новою людиною. Завдання: легко ввійти в контакт, підтримати розмову й попроситися.

Члени групи встають за принципом “каруселі”, тобто обличчям один до одного й утворюють два кола: внутрішнє нерухоме й зовнішнє рухоме.

Приклади ситуацій:

1. Перед вами людина, яку ви добре знаєте, але досить довго не бачили. Ви раді цій зустрічі...
2. Перед вами незнайома людина. Познайомтесь з нею...
3. Перед вами маленька дитина, вона чомусь злякалась. Підійдіть до неї й заспокойте її.
4. Після тривалої розлуки ви зустрічаєте коханого (кохану), ви дуже раді зустрічі...

Час на встановлення контакту й проведення бесіди 3–4 хвилини. Потім ведучий дає сигнал, і учасники тренінгу переходять до наступного учасника.

“Остання зустріч”

Мета: удосконалення комунікативної компетентності.

Уявіть собі, що заняття вже закінчились і ви розлучаєтесь. Але чи все ви встигли сказати один одному? Може ви забули поділитися з групою своїми переживаннями? Або є людина, думку якої про себе ви хотіли б дізнатися? Або ви хочете подякувати кому-небудь? Зробіть це “тут і тепер”.

Підведення підсумків роботи групи

На підведенні підсумків ведучий присутній, але залишається ніби за колом. Учасники групи обговорюють, що саме кожному допомагає в спілкуванні, а що заважає. Якості називаються тільки ті, які виявилися під час тренінгу в групі. Не слід називати такі якості, які не можуть бути змінені (природні, фізіологічні й ін.).

Додаток С

Авторській спецкурс “Педагогічні засади патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури в позааудиторній діяльності педагогічних університетів”.

Основне призначення курсу – виконання завдань патріотичного виховання в трьох напрямках: освітньо-просвітницький, розвивально-формульвальний, організаційний, що реалізовані в індивідуальній та груповій роботі. Базовими засобами реалізації слугують інтегровані педагогічні технології (навчальні, виховні, фізкультурно-оздоровчі), як-от: міні-лекції, тренінгові заняття, ігрова та організаційна діяльність.

Мета курсу – формування в майбутніх учителів фізичної культури знань, умінь та навичок щодо організації фізичної культури засобами патріотичного виховання в

позанавчальний час і формування активної патріотичної й громадянської позиції студентів, їхньої відповідальності за власний стан фізичного здоров'я.

Завдання курсу:

- розвиток загальної та фізичної культури майбутніх учителів, формування їхньої активної патріотичної й громадянської позиції та відповідальності;
- формування знань у майбутніх учителів фізичної культури щодо патріотичного виховання та динаміки його засад в історичному контексті становлення державності України;
- опанування студентами навичок і вмінь реалізувати інноваційні педагогічні технології, інтегровані й створені на основі чинних етнопедагогічних методів та прийомів формування фізичної культури;
- формування в студентів здібностей до організації позанавчальної діяльності, спрямованої на розвиток фізичної культури засобами патріотичного виховання.

Курс складається з трьох модулів.

МОДУЛЬ I. Теоретично-методичні засади патріотичного виховання в позааудиторній діяльності студентів. Змістовний модуль реалізують у тренінговій формі, що має просвітницький характер. Студенти здобувають знання про еволюцію фізичної культури в Україні в ракурсі культурно-історичного становлення її державності; опановують поняття “патріотизму” та з'ясовують його значення для українського народу; вивчають методи й форми реалізації фізичної культури в українській освітньо-виховній традиції; досліджують особливості позааудиторної діяльності.

МОДУЛЬ II. Педагогічні технології формування фізичної культури засобами патріотичного виховання студентів у позааудиторний час. Модуль передбачає формування в студентів знань, умінь і навичок щодо впровадження педагогічних технологій для розвитку фізичної культури засобами патріотичного виховання.

МОДУЛЬ III. Організаційно-методичні засади реалізації фізичної культури засобами патріотичного виховання студентів у позааудиторний час. Модуль передбачає формування в студентів знань, умінь і навичок щодо інтеграції педагогічних технологій у підготовці та проведенні масових культурно-патріотичних заходів.

Спецкурс розрахований на позааудиторну діяльність і передбачає поетапне впровадження модулів у позанавчальний час студентів. Насамперед реалізують модуль I, модулі II та III є інтегрованими, взаємозумовленими та послідовними. Загальна кількість годин, запланованих для спецкурсу, – близько 160 год., що передбачають проведення студентами організаційно-просвітницьких і фізкультурно-оздоровчих масових заходів, участь у змаганнях, спортивних секціях, походах вихідного дня.

Основні форми роботи: індивідуальна та групова робота, просвітницько-тренінгова, що реалізують в ігровій та організаційно-методичній діяльності.

Після вивчення спецкурсу студенти повинні знати:

- особливості патріотичного виховання та реалізації його завдань у галузі фізичної культури;
 - специфіку впровадження методів, прийомів та засобів етнопедагогічних засад патріотичного виховання у фізичній культурі;
 - особливості педагогічних технологій патріотичного виховання в реалізації завдань фізичної культури молодого покоління;
 - специфіку проведення організаційно-масових заходів із розвитку фізичної культури засобами патріотичного виховання;
 - особливості українського патріотизму та шляхи його формування.
- Студенти повинні мати сформовані вміння та навички:
- визначати особливості технологій патріотичного виховання;

- упроваджувати в практичну діяльність педагогічні технології (просвітницькі, ігрові, організаційно-методичні);
- застосовувати засоби етнопедагогіки для збереження фізичного здоров'я юного покоління;
- організовувати секції, спортивно-масові заходи, відповідно до культурно-патріотичної традиції фізичної культури українців;
- формувати фізичну культуру шляхом розвитку засобів етнопедагогіки патріотизму, громадянськості та відповідальності.

Спецкурс потребує інтегрованої діяльності викладачів, кураторів або наставників академічних груп, керівників секцій і студентів. Дисципліну впроваджують у позааудиторній діяльності студентів під час виховних кураторських годин (2–4 год. на тиждень), відвідування секційних занять (4 год. на тиждень), участі в спортивних змаганнях та загальноуніверситетських заходах, просвітницьких тренінгових заняттях.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СПЕЦКУРСУ

МОДУЛЬ I. Теоретично-методичні засади патріотичного виховання в позааудиторній діяльності студентів				
№ з/п	Змістовні навчальні блоки	Орієнтовна кількість годин, зокрема:		
		Міні-лекції	Практична діяльність	Самостійна робота
1.1.	Патріотичне виховання в історичному ракурсі.	2	2	4
1.2.	Методи, прийоми та засоби патріотичного виховання в етнопедагогічній традиції професійного самовдосконалення.	6	4	8
1.3.	Організаційно методичні засади патріотичного виховання в позааудиторній діяльності студентів.	6	4	8
1.4.	Фізична культура та її особливості в контексті патріотичного виховання особистості студента.	4	2	4
Усього		18	12	24
МОДУЛЬ II. Педагогічні технології формування фізичної культури засобами патріотичного виховання студентів у позааудиторний час				
2.1.	Педагогічні технології організації просвітницької діяльності щодо здорового способу життя та його культурно-історичної традиції.	4	2	6
2.2.	Педагогічні технології з організації турнірів, організаційно-масових заходів.	4	2	4
2.3.	Педагогічні технології організації виступів, змагань.	4	2	4
2.4.	Педагогічні технології організації молодіжних спортивних фестивалів та розваг.	2	2	2

<i>Усього</i>		<i>14</i>	<i>8</i>	<i>16</i>
МОДУЛЬ III. Організаційно-методичні засади реалізації фізичної культури засобами патріотичного виховання студентів у позааудиторний час				
3.1.	<i>Організаційно-методичні засади реалізації педагогічних технологій фізичної культури засобами патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури.</i>	4	4	8
3.2.	<i>Організаційно-методичні засади походів вихідного дня.</i>	2	4	6
3.3.	<i>Організаційно-методичні засади гімнастики статичної та динамічної направленості, оздоровчого бігу.</i>	4	6	6
3.4.	<i>Організаційно-методичні засади роботи спортивних секцій.</i>	2	4	4
3.5.	<i>Організаційно-методичні засади молодіжно-оздоровчих таборів.</i>	4	4	6
Усього		16	22	30

Модуль I, реалізований у формі просвітницького тренінгу, передбачає проведення міні-лекцій із таких тем, як: "Патріотичне виховання в історичному ракурсі"; "Методи, прийоми та засоби патріотичного виховання в етнопедагогічній традиції"; "Організаційно-методичні засади патріотичного виховання в позааудиторній діяльності студентів."; "Фізична культура та її особливості в контексті патріотичного виховання особистості студента".

Особливістю просвітницького тренінгу є обов'язкове практичне опрацювання знань студентів шляхом тренінгових вправ, основним призначенням яких є отримання зворотнього зв'язку від студентів. Модуль передбачає проведення 2-4 год. на тиждень (у межах виховних або кураторських годин).

Модуль II реалізують у формі міні-лекцій, які озброюють студентів знаннями інтеграційних педагогічних технологій, їхнього змісту та структури, інструктують про особливості впровадження. Основні педагогічні технології такі: "Педагогічні технології організації просвітницької діяльності щодо здорового способу життя та його культурно-історичної традиції"; "Педагогічні технології з організації турнірів, організаційно-масових заходів"; "Педагогічні технології організації виступів, змагань"; "Педагогічні технології організації молодіжних спортивних фестивалів та розваг".

Модуль покликаний забезпечити знання, уміння і навички студентів інтегрувати та творчо застосовувати козацькі ігри, які допомагають виховувати патріотизм засобами фізичної культури, розвивати громадянську позицію й відповідальність. Під час модулю студентів залучають до секційних занять.

Модуль III реалізують безпосередньо в процесі спільної діяльності викладачів та студентів, формування в них знань, умінь і навичок організовувати культурно-масові заходи патріотичного змісту, зокрема за такими основними напрямками: "Організаційно-методичні засади реалізації педагогічних технологій фізичної культури засобами патріотичного виховання майбутніх учителів фізичної культури"; "Організаційно-методичні засади походів вихідного дня"; "Організаційно-методичні засади гімнастики статичної та динамічної направленості, оздоровчого бігу."; "Організаційно-методичні засади роботи спортивних секцій"; "Організаційно-методичні засади молодіжно-оздоровчих таборів".

Модуль має на меті навчити студентів самостійно розробляти та впроваджувати спортивно-масові заходи, визначати їхню структуру та змістове наповнення. Специфіка таких заходів полягає в застосуванні культурно-розвиваючих та оздоровчих традицій козацьких ігор.

Запропонований спецкурс впроваджено в практику шляхом системи розроблених нами навчальних, виховних і фізкультурних технологій, диференційованих відповідно до специфіки порушеної проблеми і регламентованих за напрямками діяльності в межах формувального експерименту та позааудиторної діяльності.

Кожна з підсистем позааудиторної діяльності реалізовувала складноструктуровані завдання, сутність яких полягала не тільки в розвитку фізичної культури, але й у патріотичному вихованні, тобто в упровадженні засобів української фізичної культури. Так, до постанови Ради спортивного клубу включено обґрунтовані нами модулі спецкурсу. Поряд із традиційними напрямками навчально-методичної роботи передбачено аспект патріотичного виховання (дозвілля, фізкультурно-оздоровчі форми роботи зі студентами в позааудиторний час). Окреслені в спецкурсі форми роботи зі студентами були спрямовані як на розвиток фізичних якостей, так і на формування патріотичності студентів. Саме з цією метою наш спецкурс передбачав упровадження поряд із традиційними формами фізкультурної роботи проведення тренінгів, семінарів, міні-лекцій як структурних складників тренінгів.

Представлений нами спецкурс отримав схвальні відгуки з боку викладачів фізичного виховання, яка підтримала виокремлені аспекти планування, організації, координації, контролю, регулювання та аналізу впровадження засад патріотичного виховання в позааудиторну діяльність студентів – майбутніх учителів фізичної культури.

Спортивний клуб як підсистема позааудиторної діяльності студентів, реалізуючи завдання, сприяв упровадженню навчальних, виховних та фізкультурних технологій із реалізації засад патріотичного виховання в межах позааудиторної діяльності.

Залученням студентів до фізкультурної та просвітницької діяльності опікувалася студентська фізкультура рада, яка розвивала фізкультурну активність і самостійність студентів, застосовувала ресурси української фізичної культури як методу реалізації завдань патріотичного виховання безпосередньо в системі позааудиторної діяльності студентів. Активно втілювали в практику обрані нами форми роботи зі студентами, чільне місце посідали, зокрема, навчальні, виховані та фізкультурні технології з розвитку патріотичності й реалізації засад патріотичного виховання загалом. Патріотичною тематикою були наповнені форми роботи з розвитку здорового способу життя, із формування навичок правильного харчування та активного відпочинку, дозвілля студентів у напрямі усвідомлення та розуміння важливості зміцнення власного здоров'я – необхідного складника розвитку патріотичності. Виконання цих завдань контролював фізкультурний актив, до якого входили представники академічних груп.

Упроваджуючи основні форми роботи, проаналізовані в спецкурсі, ми враховували інтереси та побажання студентської фізкультурної ради, зокрема з приводу фізкультурно-оздоровчої роботи, активного відпочинку, дозвілля, проведення свят, парадів, показових виступів, демонстрації вмінь, організації товариств, клубів за вподобаннями. Такий підхід сприяв ефективнішій реалізації спецкурсу, оскільки одним з основних складників патріотичності є активна життєва позиція студента, цілеспрямованість.

Особлива роль у реалізації завдань патріотичного виховання належала студентському виховному активу. Так, відділові інформації доручено організувати під керівництвом викладачів тренінг із розвитку патріотичності та впровадити патріотично зорієнтовані засоби української фізичної культури в дозвілля. Активісти

готували теоретичну інформацію про тенденції розвитку особистості, формування її активної патріотичної, громадянської позиції. Розроблено та впроваджено в практику інформаційні міні-лекції щодо стану розвитку спорту в нашій державі, стосовно важливих спортивних подій та змагань як в Україні, так і за кордоном.

З'ясовуючи особливості реалізації спортивних заходів і їхнього призначення в нашій країні та за кордоном, студенти аналізували патріотичний зміст спортивних подій і змагань. У ході позааудиторної роботи зі студентами проведено соціологічні дослідження для вивчення того, як студенти розуміють проблему патріотизму; створено агітаційні групи, що поширювали відомості про патріотичний характер фізичної культури, налагоджували співпрацю студентів різних закладів.

Отже, під час формувального етапу монографічного дослідження виокремлено та впроваджено в практику позааудиторної діяльності такі навчальні інтеграційні технології: просвітницькі, тренінгові, агітаційні, соціологічні технології, інформаційні міні-лекції, технології аналізу, порівняння, абстрагування. Їх можна умовно поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Суб'єктивні технології мають індивідуальний характер і покликані допомогти студентам зрозуміти та усвідомити основні патріотичні положення шляхом аналізу, порівняння, абстрагування тощо. Об'єктивні навчальні технології застосовують для взаємообміну досвідом, думками та пропозиціями. Навчальні технології з реалізації засад патріотичного виховання підвищують активність студентів, формують відповідальність, дисциплінованість і самостійність, не передбачають оцінювання з боку викладачів, які натомість лише підтримують та інструментують студентів.

Поряд із навчальними реалізують виховні технології, що є їхнім гармонійним компонентом. За результатами формувального експерименту, виховні технології поділено на патріотичні, індивідуальні й групові, причому вони не існують у чистому вигляді, а взаємопереплітаються. Так, патріотичні технології мають власний зміст, що відображається в характері проведення того чи іншого фізкультурного заходу в позанавчальній діяльності. Індивідуальні та групові виховні технології потрактовано відповідно до форм роботи зі студентами в позааудиторній діяльності. Для впровадження названих технологій необхідно проконсультувати викладачів фізичної культури з приводу патріотичного призначення засобів фізичної культури та системи української фізичної культури загалом. З огляду на це важливу роль відіграє просвітницька робота серед викладачів фізичної культури.

У контексті нашого монографічного дослідження виховні технології проаналізовано в діяльності служби з організації дозвілля, що поряд з основними її завданнями покликана реалізовувати патріотичне виховання, зокрема формувати патріотичність студентів засобами фізкультурної діяльності. Зусилля такої служби зосереджено на організації фізкультурних свят, розваг, туристично-молодіжних таборів. За складом служба є інтегрованою, оскільки об'єднує викладачів, методистів, тренерів-інструкторів та студентський актив. До основних напрямів діяльності служби дозвілля додано основні завдання патріотичного виховання: організація фізкультурних свят, розваг, упровадження навчальних, виховних і фізкультурних технологій, спрямованих на формування патріотичності – активної патріотичної, громадянської позиції, відповідальності, обов'язковості та відчуття обов'язку перед державою й суспільством.

Принагідно зауважимо, що, згідно з матеріалами спецкурсу, фізкультурні свята структуровано відповідно до засад патріотичного виховання (див. Додаток Л). Організація свята відтворює зміст II модулю спецкурсу та передбачає інтегровану діяльність викладачів фізичної культури, тренерів-інструкторів, студентського активу. У ході свята заплановано застосування засобів української фізичної культури в безпосередній фізкультурно-оздоровчій діяльності студентів. Так, проведено козацькі патріотичні ігри; спортивне свято "Моє здоров'я – цінність суспільства", яке

передбачало спортивні ігри, естафети, конкурси, вікторини; розважальне свято на воді; семінар-диспут "Здоровий активний спосіб життя та патріотична позиція"; конкурс-захист проектів з ефективних моделей упровадження патріотичного виховання у фізкультурно-оздоровчій діяльності; велосипедну екскурсію визначними історичними місцями району.

Загалом уся система позааудиторної роботи, комплексно проаналізована нами в розробленому спецкурсі, прогнозує застосування таких форм роботи, як тренінги, ділові, педагогічні та імітаційні ігри, педагогічні ситуації на патріотичну тематику та ін. Зазначимо, що тренінг слугував основною формою роботи із забезпечення I модулю, покликаною підвищити активність студентів, нейтралізувати емоційне напруження в певних ситуаціях педагогічної взаємодії та посилювати самостійність ухвалення рішень студентами. У ході тренінгу обговорено змодельовані навчальні ситуації для вироблення в студентів навичок адекватно застосовувати власний психологічний, інтелектуальний, емоційний і творчий потенціал, для формування особистісної та творчої компетентності, що оптимізуватиме розв'язання складних проблем. Загалом така форма роботи має на меті:

- формування в студентів почуття відповідальності за виконання інтелектуальних і фізичних завдань у позааудиторній діяльності;

- активізація уваги на патріотично зорієнтованих засобах української фізичної культури;

- інформування студентів про те, що позааудиторна діяльність – не оцінна, основне її призначення полягає у формуванні самостійності, дисциплінованості та відповідальності студентів;

- сприяння активній рольовій позиції всіх охочих;

- вироблення професійного ставлення всіх учасників тренінгу до виховного процесу;

- виховання поваги та довіри до всіх учасників позааудиторної діяльності.

У процесі тренінгу апробовано низку навчальних і виховних технологій.

Тренувально-імітаційні технології (фрагмент)

Блок I. Асоціативно-рольова гра. Інструкція: спробуйте створити образ, уявивши себе в ролі організатора розважально-оздоровчого заходу; тренера-інструктора нетрадиційних форм фізичної культури; методиста з питань засобів української фізичної культури; тренера з козацьких єдиноборств.

Фізкультурно-педагогічна ситуація. Інструкція: Вашій увазі запропоновано певний вид фізичних вправ у формі жестів. Розгадайте, який саме вид фізичних вправ Вам представляють.

Блок II. Фізкультурно-виховна технологія. Інструкція: студентам пропонують представити за 1-2 хв. той чи інший види української фізичної культури та довести його патріотичний зміст. Виступи обговорюють усі учасники тренінгу, обираючи найкраще представлення й обґрунтування фізичних вправ.

Блок III. Організаційні ігри. Інструкція: розподіліть учасників на окремі команди. Усім командам надано 20 хв., щоб обрати тему та представити умовну організацію культурно-оздоровчого свята (за вибором). Ви повинні зазначити мету свята, основні етапи його організації та охарактеризувати його патріотичне спрямування. Журі (студенти, які не ввійшли до команд) визначає найбільш активних організаторів та найзмістовніше за патріотичним наповненням свято.

Блок IV. Фізкультурно-виховні технології. Інструкція: об'єднайтеся в групи, доберіть комплекс рухливих вправ за запропонованою музикою, що відображали б патріотичну проблематику, зокрема виховували патріотизм, витривалість, рухливість, швидкість. Визначте вболівальників, які підтримуватимуть ваш виступ. За результатами ви отримаєте право брати участь у Спартакіаді університету з видів спорту.

Представлений фрагмент упровадження навчальних, виховних і фізкультурних технологій у позааудиторну діяльність дає змогу підтвердити висловлене припущення стосовно інтегративного характеру позааудиторної діяльності та наявності потенціалу патріотичного виховання (за умови правильного добору методів і прийомів реалізації засад патріотичного виховання) саме в окресленому виді роботи.

Структурною частиною тренінгу також стали ігрові технології, до яких зараховано педагогічні ігри, проблемні педагогічні ситуації, ділові та рольові ігри. Апробуючи будь-які ігрові ситуації, ми дотримувалися кількох базових правил:

– ігрові технології мають реалізовуватися на засадах толерантного ставлення учасників до інших осіб;

– ігрові технології повинні базуватися на свободі самовиявлення кожного учасника, що сприятиме ініціативності, творчій активності, інтеграції ідей;

– ігрові технології покликані активізувати діяльнісний характер висловлених учасниками гри ідей, побажань, створювати умови для їх практичного втілення, розв'язання проблемних ситуацій.

У ході спецкурсу апробовано такі педагогічні ігри, як “Моя патріотична позиція” (студентам запропоновано створити власну модель патріотизму), “Технології сучасної фізичної культури та їх реалізація засобами патріотичного спрямування” (використання засобів української фізичної культури та надання їм сучасного патріотичного змісту), “Фізичний потенціал та відчуття обов'язку” (у грі студенти мали представити власні фізичні можливості та визначити їхнє патріотичне спрямування, висловити бачення стосовно власної відповідальності). Крім того, застосовано й педагогічні ігрові ситуації патріотичного характеру.

Проблемна ситуація 1. Зміст ситуації: Вам запропонували створити фізкультурно-оздоровчий центр для студентів або для школярів, зазначивши обов'язкову умову – у діяльності центру має переважати патріотичне спрямування. Проблемні позиції: зазначте, що саме домінуватиме у Вашій діяльності; які основні напрями роботи Ви виокремите; як би Ви відобразили патріотичний зміст у діяльності центру; які засоби фізичної культури використовуватимете?

Проблемна ситуація 2. Зміст ситуації: Ви тренер-інструктор із будь-якого сучасного виду спорт. Вам доручено врізноманітнити цей вид спорту засобами української фізичної культури, зокрема козацькими забавами, іграми та ін., щоб стиль, форми й методи тренування узгоджувалися з бажаннями Ваших відвідувачів і зацікавлювали їх. Проблемні позиції: які саме види та форми української фізичної культури Ви б обрали і чому; як би Ви адаптували обрані види української фізичної культури; які методи та засоби були б Вами обрані для досягнення мети?

Проблемна ситуація 3. Зміст ситуації: Вам потрібно розробити ефективну систему з організації відвідування студентами позааудиторних занять із фізичної культури, де реалізують засоби української фізичної культури. Проблемні позиції: як саме Ви б організували такі заняття; які методи та прийоми Ви застосовували б у власній діяльності; чим би Ви врізноманітнили діяльність власних занять та зацікавили б учасників?

Проблемна ситуація 4. Зміст ситуації: Вам пропонують розробити сучасну систему українських ігор, які сприяли б оздоровленню та формували патріотичність студентів. У такій системі мають бути передбачені фізичні вправи на розвиток гнучкості, сили, витривалості, швидкості, рухливості та ін. Проблемні позиції: які саме методи та прийоми були б обрані Вами для реалізації такого завдання; яким фізичним вправам і розвиткові яких саме якостей Ви б надали перевагу; як би Ви обґрунтували розвиток патріотичності, що відображається в застосуванні українських народних ігор?

Виконуючи завдання патріотичного виховання в позааудиторній діяльності, ми застосовували рольові ігри як компоненти ігрових технологій – для розвитку

патріотичності шляхом трансмісії отриманих студентами знань із патріотичної проблематики в практичну площину. Рольові ігри покликані посилити інтерес до патріотичних особливостей фізичної культури, формувати вміння та навички орієнтуватися в ситуаціях, які потребують активізації почуття обов'язку, відповідальності, вияву стійкої патріотичної та громадянської позиції. Ситуації патріотичного характеру, представлені в рольових іграх, були спрямовані на розвиток умінь студентів ухвалювати рішення, що узгоджувалися б з патріотичною позицією та громадянським баченням тих чи тих ситуацій.

Особливого значення набуває те, наскільки в студентів розвинені вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати, оцінювати ситуації патріотичного характеру і чи здатні вони прогнозувати результати власної діяльності, пов'язаної з певним патріотично зорієнтованим вибором. Такі ігри, на нашу думку, збагачують досвід студентів, допомагають з'ясувати, як чинити відповідно до власної громадянської та патріотичної позиції, зважати на громадянський обов'язок. Застосування рольових ігор патріотичного спрямування сприятиме розширенню патріотичного світогляду, розумінню, усвідомленню та реалізації творчої компетентності й формуванню готовності втілювати патріотичний зміст у фізкультурну діяльність. Для демонстрування теоретичних положень фрагментарно подаємо розроблену нами рольову гру "Визначи власну патріотичну позицію" (у двох варіантах).

Мета гри 1: формувати усвідомлення студентами власної патріотичної позиції та навичок її утвердження в міжособистісній взаємодії; формувати вміння та навички виражати власну патріотичну позицію, повідомляти її в колективі, безконфліктно обстоювати її та керуватися нею в проблемних ситуаціях; виховувати самостійність, творчий підхід, дисциплінованість, уміння об'єктивно оцінювати діяльність.

Вступний етап гри передбачає розподіл студентів на підгрупи, визначення експертних осіб, які будуть оцінювати учасників гри за власними розробленими правилами.

Основний етап гри: за активну громадянську та діяльну позицію в житті студентського колективу адміністрація університету передбачила три заохочувальні призи для відзначення найкращих студентів. Необхідно визначити таких осіб і розподілити між ними нагороди.

Ігрові проблемні ситуації на вибір:

– шляхом розроблення конкурсних завдань, попереднього оцінювання успішності, активності, наявності громадянської позиції та відповідальності Рада факультету вважає за необхідне визначити осіб, які заслуговують на призи;

– зібрано відповідні органи управління та студентського самоуправління, проаналізовано успішність студентів; старости груп назвали тих, хто є найбільш активним у житті студентської групи, на підставі чого ухвалено рішення про відзначення нагородами.

Можливий вибір та обґрунтування: яку б позицію обрали Ви, розв'язуючи цю проблемну ситуацію; якими критеріями Ви б керувалися; що саме слугувало б показником успішності – навчання чи загальна громадянська позиція тих, кого потрібно відзначити нагородою; яке Ваше особисте рішення?

Завершальний етап гри передбачає окреслення основних критеріїв вибору, конкретизацію показників, за якими обирали тих, кого варто нагородити, констатацію особистісних і громадянських характеристик осіб. Підбиття підсумків гри.

Мета гри 2: формування активної громадянської та відповідальної позиції; формування вміння конструктивно визначати власну позицію та повідомляти її іншим; формування вміння усвідомлювати та структурувати власну громадянську

позицію, обирати необхідне рішення щодо її реалізації; виховання відповідальності, обов'язковості та дисциплінованості.

Вступний етап гри передбачає вільний розподіл обов'язків між студентами.

Основний етап гри: необхідно підготувати та організувати фізкультурно-оздоровче свято серед студентів, чия позиція має бути активною.

Ігрові проблемні ситуації на вибір – організація фізкультурно-оздоровчого свята повинна відбуватися в чотирьох напрямках:

– організаційний напрям передбачає підготовку засобів для проведення свята, зокрема облаштування спортивної зали та підготовку належного спорядження;

– змістовний напрям прогнозує розроблення сценарію свята, виокремлення його основних етапів, видів фізичної активності та фізичних завдань, з'ясування патріотичного спрямування;

– методичний напрям передбачає технічне оформлення свята і добір студентів до груп підтримки;

– агітаційно-масовий напрям включає інформаційну роботу серед студентів для залучення їх до участі у святі.

Виокремлені організаційні напрями були складними і передбачали свідомий вибір студентами їхньої участі в тому чи в тому святі. Процедурно їм було запропоноване право вибору участі в певному напрямі. У процесі вибору студентами завдань викладач додатково інструктував їх та контролював адекватність сприйняття інформації.

Можливий вибір та обґрунтування: аргументуйте, чому саме Ви обрали той чи той напрям організації фізкультурно-оздоровчого свята; як саме Ви будете реалізовувати обраний напрям; чи потрібна Вам додаткова допомога викладача; чи доцільно, на Вашу думку, створювати комісію, яка має контролювати організацію свята?

Завершальний етап гри передбачає спільне обговорення викладачем та учасниками гри того, чи досягнуто мети, які саме особистісні й патріотично зорієнтовані якості виявилися, яким був рівень активності та відповідальності кожного учасника гри, хто зарекомендував себе як найбільш активний та відповідальний учасник.

Представлені варіанти гри покликані з'ясувати рівень відповідальності, громадянськості, обов'язковості, дисциплінованості, самостійності та поміркованості в ухваленні рішень, що дає підстави говорити про рівень розвитку патріотичності.

Рольова гра “Патріотичні якості майбутнього фахівця в галузі фізичної культури”

Мета гри: визначення студентами основних якостей майбутнього фахівця фізичної культури; виокремлення якостей, що свідчать про патріотичну позицію; конкретизація ставлення студентів до здорового способу життя та його патріотичного характеру; формування вмінь визначати та моделювати особистісні, професійні й патріотичні якості.

Вступний етап гри інформує учасників про особливості підготовки до гри, а також передбачає визначення можливих лідерів.

Основний етап гри прогнозує розподіл студентів на підгрупи та визначення активу.

Ігрові проблемні ситуації на вибір – розподіл між підгрупами таких завдань:

– визначити особистісні та патріотичні якості майбутніх фахівців у галузі фізичної культури за такими напрямками: професійні, інтелектуальні, фізичні, патріотичні, громадянські;

– розподілити виокремлені якості за критеріями “бажані якості” та “небажані якості”;

– на основі окреслених бажаних і небажаних якостей розробити модель

патріотично зорієнтованого та незорієнтованого фахівця; з'ясувати, як саме студенти розуміють такі моделі;

– створити модель патріотичності, подати її змістові характеристики.

Обраний актив має запропонувати та обґрунтувати модель, зважаючи на виокремлені критерії: індивідуально-особистісне розуміння патріотизму та патріотичності особистості майбутнього фахівця фізичної культури, визначення традиційних і нетрадиційних умінь реалізувати завдання патріотичного виховання у власній професійній діяльності, розроблення програми з фізичної культури для студентських груп з урахуванням патріотичного спрямування.

Можливі вибір та обґрунтування: охарактеризуйте активність групи та Вашу активність у процесі виконання завдань гри; з'ясуйте, чи все вдалося Вам у груповій роботі, яка передбачала декілька спільних групових рішень; зазначте, чи було створено ефективну програму з реалізації патріотичного виховання у фізичній культурі.

Завершальний етап гри передбачає обговорення всіх можливих варіантів спільної діяльності, аналіз помилок та промовистих моментів гри, а також з'ясування того, як учасники розуміють зміст моделі фахівця фізичної культури, моделі патріотизму, яку вони мали втілити в ігрових умовах, розробляючи програму з фізичної культури для студентів, майбутніх фахівців фізичної культури.

Отже, рольові ігри вможливили з'ясування стану розуміння та усвідомлення студентами феномену патріотичності не тільки в теоретичному аспекті, але й у практичному руслі діяльнісної позиції майбутнього фахівця фізичної культури.

У ході наукового пошуку апробовано доцільність проведення ділових ігор, покликаних сформуванню в майбутніх фахівців фізичної культури ділові вміння та навички організації позааудиторної діяльності й реалізації засад патріотичного виховання. Ділова гра, на нашу думку, сприяє не тільки визначенню власних позицій в організації фізкультурно-оздоровчого заходу, але й формуванню (шляхом добору ефективних фізичних засобів патріотичності) умінь ухвалювати життєво важливі рішення. (Нижче фрагментарно подано зразки ділових ігор.)

Ділова гра “Організація фізкультурно-оздоровчих заходів на патріотичну проблематику”.

Мета гри: формування вмінь і навичок розробляти та втілювати методіку організації фізкультурно-оздоровчих заходів, покликаних реалізувати завдання патріотичного виховання; обирати ефективні засоби, методи, прийоми та форми, які сприятимуть підвищенню фізичної культури та формуванню патріотичності учасників; позитивному та відповідальному ставленню студентів до власного фізичного здоров'я, усвідомленню його значущості в системі міжособистісної взаємодії.

Вступний етап гри полягає в розподілі учасників на підгрупи, виокремлення можливих лідерів, вибір журі.

Основний етап гри передбачає послідовне виконання таких завдань:

– формулювання групою власного девізу за запропонованими словами: спорт, змагання, рух, відпочинок, біг та ін.;

– послаблення емоційного напруження шляхом демонстрування запропонованих станів: радості, веселощів, гніву, з їхніми позитивними та негативними виявами (наприклад, команді пропонують виразити радість від позитивної чи від негативної події);

– демонстрування командами власних фізичних якостей, зокрема тих, що допомагають як у виконанні фізичних вправ, так і в повсякденному житті;

– реалізація вмінь і навичок студентів із фізичної культури. (Команди мають спочатку відповісти на запитання ведучого про роль фізичної культури в житті людини, обґрунтувати зв'язок фізичної культури та патріотичності людини, довести

важливість активності й патріотичної позиції в реалізації завдань фізичної культури та ін. Відповіді фіксує журі. Згодом учасники гри демонструють ті чи ті фізичні вправи на розвиток м'язів, тулуба, рук, ніг, шиї та ін. Журі фіксує отримані бали.)

Завершальний етап гри передбачає обговорення методики організації фізкультурно-оздоровчого заходу та визначення основних аспектів його патріотичного спрямування. Захід має сформувані такі змістові характеристики патріотичності, що дають учасникам змогу переконатися в доцільності здорового способу життя, його цінності для суспільства в цілому, значущості громадянської позиції.

Ділова гра "Конкурс-захист проектів ефективних моделей упровадження патріотичного виховання у фізкультурно-оздоровчій діяльності".

Мета гри: формування в студентів знань і навичок обґрунтовувати базові положення патріотичного виховання, що реалізують у практичній діяльності засобами української фізичної культури; створення моделі патріотичності та її вираження в засобах української фізичної культури; формування вмінь та навичок розвивати патріотичність засобами української фізичної культури.

Вступний етап гри передбачає обговорення регламенту гри, визначення складу команд та групи незалежних експертів.

Основний етап гри – поетапне виконання визначених структурою гри завдань. Так, перший етап передбачає з'ясування засобів української фізичної культури, що сприяють формуванню патріотичності студентів. Студенти повинні відповісти на запитання, які види спорту та туризму можуть включати засоби української фізичної культури й сприяти розвитку патріотичності; який існує зв'язок між фізичним здоров'ям людини, системою української фізичної культури та фізкультурно-оздоровчою діяльністю?

Командам потрібно представити відповіді й запитання, обґрунтувавши їх та подавши в обраній формі.

Наступний блок запитань, на які студенти мали дати відповіді, покликаний з'ясувати, якими знаннями володіють студенти щодо практичних шляхів реалізації патріотичності засобами української фізичної культури. Із поданого переліку умов формування патріотичності у фізкультурно-оздоровчій діяльності виокреміть ті, які, на Вашу думку, є найбільш ефективними:

- майстерність і професіоналізм викладача, методиста, тренера-інструктора;
- матеріальна забезпеченість фізкультурно-оздоровчої діяльності;
- з'ясування чіткого взаємозв'язку між позааудиторною, навчальною та виховною діяльністю;
- створення єдиної технології: змістове забезпечення, методичні напрацювання, оновлення змісту, методів і форм позааудиторної діяльності засобами фізкультурно-оздоровчої роботи.

Перший етап гри потребував розроблення та підготовки до презентації проекту – моделі впровадження патріотичного виховання у фізкультурно-оздоровчій діяльності.

Другий етап передбачав розроблення командами проекту, розмірковування учасників над тим, як краще його презентувати, виокремлення основних форм і засобів фізичної культури, які б відображали патріотичну проблематику та мали фізкультурно-оздоровчий зміст.

У ході третього етапу команди обґрунтовували власні проекти, вивчали їхню ефективність у контексті формування патріотичності в майбутніх фахівців фізичної культури.

Завершальний етап гри – обговорення презентованих проектів, визначення найбільш ефективних робіт, які максимально реалізовували поставлену мету, оцінювання активності кожної команди.

Отже, застосування ділових ігор було спрямоване на реалізацію III модулю, який передбачав формування в студентів умінь та навичок організовувати фізкультурно-оздоровчі, спортивні заходи, змагання у вигляді українських народних ігор, використовувати засоби української фізичної культури як напряму фізичної культури, що відтворює зміст патріотичної проблеми та сприяє формуванню патріотичності – особистісної характеристики та професійно значущої якості.

Специфіка підготовки майбутніх учителів фізичної культури полягає у формуванні знань патріотичного характеру, а також у їх закріпленні у фізкультурних навичках, які водночас слугують засобами формування патріотичності саме за допомогою фізкультурної діяльності студентів, що активно розгортається в позааудиторній діяльності. Саме тому особливого значення набули фізкультурно-оздоровчі технології з реалізації завдань патріотичного виховання в позааудиторній діяльності майбутніх фахівців фізичної культури. З огляду на це ми застосовували інтегративні фізкультурно-оздоровчі технології, що, з одного боку, пропонували студентам розкрити власне розуміння змісту та призначення позааудиторної діяльності, з іншого – допомагали з'ясувати засоби, які б максимально реалізовували мету з формування патріотичності в майбутніх учителів фізичної культури. Студентам поставлено такі запитання: “Чи визначаєте Ви для себе власну мету Вашої участі в позааудиторній діяльності?”; “Чи характеризуєте Ви власні знання, уміння та навички з реалізації методики розвитку фізичних якостей як сформовані чи не сформовані? Обґрунтуйте відповідь”; “Розробіть комплекс фізичних вправ для людини Вашого віку, що не тільки мав би на меті фізкультурний зміст, але й сприяв формуванню патріотичного світогляду”.

Відповіді на поставлені запитання дали нам змогу виокремити ще один ефективний вид позааудиторної діяльності (поряд з індивідуальним та груповим) – самотійну роботу. Реалізуючи формувальну частину дослідження, ми суворо регламентували самотійну роботу, запропонувавши студентам створити міні-команди для виконання завдань фізкультурно-оздоровчої діяльності поза межами університету, тобто за місцем проживання та за інтересами. Із поданого переліку засобів української фізичної культури учасники мали обрати ті, які є для них найбільш прийнятними та цікавлять їх. Після обрання засобів фізичної культури студенти спільно з викладачем розробили індивідуальні програми занять фізичною культурою. Для впровадження програми запланований термін становив шість тижнів, протягом яких студенти вдосконалювали власні фізичні якості, розвивали патріотичність.

Наголосимо, що самотійна діяльність міні-команд із реалізації програм, крім того, уможливлювала участь студентів у загальноуніверситетських фізкультурно-оздоровчих заходах, у секційній роботі та спортивно-розважальних заходах. Для з'ясування ефективності самотійної роботи працювала експертна комісія, що оцінювала результати впроваджуваних студентами програм. До складу незалежної експертної комісії ввійшли студенти фізкультурно-спортивного активу та служби з організації дозвілля. Після завершення визначеного терміну проведено незалежне експертне оцінювання шляхом порівняння попереднього, вихідного рівня сформованості фізичних і патріотичних навичок у студентів та контрольного тестування, що дало змогу виявити динаміку змін. Суттєву увагу в ході оцінювання приділено ініціативності студентів, що виявлялася в модифікації самотійної фізкультурно-оздоровчої діяльності.

У процесі наукового пошуку були передбачені міні-завдання, покликані вивчити рівень активності студентів до участі в позааудиторній діяльності, з'ясувати ступінь усвідомлення та розуміння студентами значення позааудиторної роботи для формування патріотичного світогляду, патріотичної й громадянської позиції, відповідальності, почуття обов'язку як перед самим собою, так і перед державою та суспільством загалом.

Міні-завдання 1: визначити стан сформованості патріотичності та патріотичної й громадянської позиції в студентів I і V курсів; з'ясувати, чи поєднують вони патріотичність із власною фізкультурною активністю; виконати порівняльну характеристику особливостей патріотичності в студентів різних курсів.

Міні-завдання 2: конкретизувати методи і прийоми, що застосовують у процесі викладання та які сприяють чи, навпаки, не сприяють розвитку патріотичності студентів у процесі реалізації ними завдань фізкультурної діяльності; дослідити, які саме особистісні риси викладачів сприяють формуванню патріотичності та активності в реалізації студентами завдань патріотичного виховання й фізкультурної діяльності в позааудиторній роботі.

Міні-завдання 3: шляхом спостереження та фіксації даних вивчити, чи притаманна патріотичність однокурсникам або студентам старших курсів, чи реалізують її на заняттях фізичної культури, чи розрізняють студенти власну патріотичність і як вони її характеризують; розробити критерії розвитку патріотичності в межах реалізації завдань фізичної культури.

Міні-завдання 4: охарактеризувати розвиток патріотичності, власне ставлення й ставлення однокурсників до фізичної культури.

Міні-завдання 5: організувати та провести семінар-диспут у межах позааудиторної роботи на тему "Патріотична позиція та фізична культура особистості".

Міні-завдання 6: визначити рейтинг та ставлення студентів до позааудиторної роботи, порівняно з іншими видами діяльності в межах освітнього процесу.

Міні-завдання 7: запропонувати власне бачення, стиль, прийоми, методи та засоби, види й форми впровадження позааудиторної роботи зі студентами – майбутніми вчителями фізичної культури.

Міні-завдання 8: розробити власну інтеграційну програму, яка включала б розвиток патріотичності шляхом виконання завдань фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Представлені нами міні-завдання спрямовано як на розвиток активності студентів, так і на формування їхньої патріотичності засобами фізичної культури і спорту. Міні-завдання запропоновано для самостійної роботи, результати якої обговорено під час тренінгових занять (органічних складників розробленого нами спецкурсу). Така діяльність студентів у позааудиторній роботі підтвердила висловлене припущення, що патріотичне виховання та розвиток патріотичності як особистісно значущої якості мають відбуватися в межах безоцінної діяльності, де активізується особистісний і творчий потенціал студентів, їхня відповідальність, самостійність та дисциплінованість.